FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1912

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCXII

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1912

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCXII

INDHOLD

Side

Sognepræst MORTEN PONTOPPIDAN i Stenløse:
C. HOSTRUP I FREDERIKSBORG 1

Prof., Dr. phil. HANS OLRIK i København:
ISEFJORD OG DENS KYSTER. Billeder fra fjerne Aarhundreder 29

Oberst H. W. HARBOU i København og Ingeniør FR. KAAS i Helsingør:
EN HELSINGØRSK FÆRGEMANDS RUSLANDSFARTER I AABEN BAAD 51

Prof., Dr. phil. HANS OLRIK i København:
ABBED VILHELM AF ÆBELHOLT, NORDSJÆLLANDS HELGEN 68

Redaktionssekretær JOHS. T. CHRISTENSEN i Hillerød:
FRA UDSKIFTNINGSTIDEN I NORDSJÆLLAND. Langstrup og Dauglykkes Udskiftning 105

Dr. phil. LOUIS BOBÉ i København:
SANGEN OM HAVET. F. L. Stolberg og J. Ewald i Rungsted. Et Bidrag til Naturopfattelsens Historie 130

SAMFUNDETS VIRKSOMHED $19^{11}/_{12}$ 143

C. Hostrup i Frederiksborg.

Af **Morten Pontoppidan.**

I.

EN Dag i Sommeren 1862 fik Hillerød stort Studenterbesøg. Det var Deltagerne i det 5te nordiske Studentermøde i København, der var paa Udflugt i Nordsjælland. Med Dampskib var de bleven befordrede til Rungsted, havde spist Frokost i Hørsholm Slotshave og befordredes derfra med Bøndervogne til Hillerød.

En af det lystige Selskab var *C. Hostrup*. Og han har sandsynligvis ikke været den mindst lystige, skønt han var 44 Aar og i 7 Aar havde været Sognepræst ovre i Silkeborg. Thi hvor gammel Hostrup blev, paa den Maade værdig og stiv blev han aldrig, at han ikke ved Lejlighed kunde slaa Gækken løs.

Han kunde udmærket godt lide sine „sindige jyske Landboere med deres langsomme og vægtige Tale og deres næsten diplomatiske Forsigtighed i alle Udtalelser" — saaledes som han har karakteriseret dem i sine „Livserindringer" —; men han har dog sikkert ikke haft noget imod for en Gangs Skyld at komme lidt bort fra dem over til Studentermøde og til mere livlige og hjemlige Forhold. Den sjællandske Natur har han genset med Glæde. Om Aftenen var der Fest i Lille-Dyrehave, og — skriver H. — „da vi traadte ind i denne dejlige Skov ved Badstuedammen, blev jeg straks slaaet af de sjællandske Bøges Størrelse og Løv-

rigdom. Jeg havde næsten glemt, hvor mægtige de var; saadanne Træer havde vi ganske vist ikke i Silkeborg-Egnen, hvor dejlig denne end ellers var."

Gæsterne overnattede i Hillerød, og Hostrup havde — som rimeligt kunde være — faaet sit Kvarter hos Kollegaen, Sognepræst Galskjøt. Og i Præstegaarden saa han sig godt for; den Præstegaard interesserede ham levende af en ganske bestemt Grund.

Dermed hang det saaledes sammen. Aaret i Forvejen havde Kong Frederik den 7de sammen med sin Gemalinde, Grevinde Danner, opholdt sig nogen Tid i Silkeborg, og dér var da Hostrup kommen ret i Kridthuset hos ham. Det begyndte med, at Hostrup, som Stedets Sognepræst, fik det Hverv ved et Taffel, hvor Byens Honoratiores var til Stede, at udbringe Skaalen for Grevinden. Og det kom han særdeles godt fra. Han sagde, at vi Danske skyldte Kong Frederik saa meget, at det maatte ligge os paa Hjerte at gøre ham noget godt igen. Men da vi ikke kunde det, og vi havde hans eget, ofte gentagne, Ord for, at hans Gemalinde gjorde ham lykkelig, vilde vi takke hende, fordi hun afbetalte noget af den Gæld, hvori vi stod til ham.[1] „Skaal, Hostrup!" sagde Kongen lidt efter, og løftede sit Glas.

Næste Søndag var Kongen og hans Følge i Kirke. „Jeg holdt," siger Hostrup, „som sædvanlig en temmelig kort Prædiken og tog ikke mindste Hensyn til det fine Besøg." En af de følgende Aftener var Hostrup med Frue indbudt til en Fest i Naaege. Her kom Kongen hen til ham og sagde: „Hør, Hostrup, jeg har altid moret mig saa godt ved Deres Komedier, og nu vil jeg gerne gøre Dem til Ridder af Dannebrog. Min Kone siger rigtignok, at De helst vil være fri, og at jeg hellere skulde give Dem et bedre Embede; men det kan jo ogsaa komme. Nu vil jeg spørge Dem, om De ikke nok vil tage imod dette Kors af Deres Konges Haand?" Dermed tog han et Rid-

[1] Erindringer II. S. 68.

derkors af en af sine Kavallerer og satte det egenhændigt paa Hostrups Bryst. Hostrup kunde jo ikke andet end takke. Lidt efter kaldte Kongen paa ham og sagde: „Jeg har hørt, at De tidt har været syg og ikke godt kan taale Klimaet her, saa vi maa tænke paa et andet Embede til Dem. Hvad synes De f. Eks. om Frederiksborg?“ Hostrup svarede blot, at dette Embede jo ikke var ledigt. „Men det kan det blive,“ sagde Kongen og gik saa over til noget andet. [1]

Heraf forstaas det, at Hostrup maatte se paa Præstegaarden i Hillerød med en vis Interesse, da han var indkvarteret dèr. Der var kun eet Værelse, han fandt smukt, de andre forekom ham uhyggelige. Men det var jo heller ikke afgjort, at det blev Frederiksborg; der kunde tænkes andre Embeder. Saa meget vidste Hostrup blot, at naar han næste Dag sammen med de andre Mødedeltagere kom til Fredensborg, maatte han benytte Lejligheden til at søge Audiens og minde Kongen om, at han trængte til Befordring. Dette kom nu til at gaa saa meget let. Thi nogle af de ældre og mere ansete Deltagere blev bedt til Taffel, deriblandt ogsaa Hostrup, som saaledes fandt en nem Lejlighed til at bringe sig i Erindring hos Kongen.

Det blev nu alligevel Frederiksborg, trods den mindre hyggelige Præstegaard. Thi her blev Embedet ledigt samme Efteraar, idet Pastor Galskjøt forflyttedes til Magleby og Holtug, og Hostrup fik fra oven en Opfordring til at søge det. Sagen var den, at her, hvor der var Tale om et Slotspræste-Embede, kunde Kongen lettest faa sin Vilje sat igennem. Ellers var Monrad, den daværende Kultusminister, ikke saa føjelig. Og han havde allerede et Par Gange vist sig utilbøjelig til at begunstige Hostrup som Ansøger. Den ene Gang var det Sorø Præsteembede, Hostrup havde søgt. Og han havde jo tænkt sig, at hans Forfatternavn kunde give ham lidt Fortrin, især paa et saadant litterært Sted som Sorø. Men — udtalte Monrad overfor en af Hostrups

[1] Erindringer II. S. 70.

Venner — det at skrive Komedier gav ikke mindste Adkomst til Præsteembeder, og her var intet, der kunde bevæge ham til at forlade Anciennitets-Principet.[1]

Det er al Ære værd, at Kultusministeren ikke vilde have Præsteembederne betragtede som Forsørgelse for Litterater. Og det er forklarligt, om han har været en Smule i Tvivl om, hvorvidt de lystige Komediers Forfatter overhovedet har været paa sin rette Plads i et Præsteembede. Hostrup indrømmer selv, at han i sin Forfatterperiode ofte havde sagt, at han med Fornøjelse vilde sælge sin teologiske Embedseksamen for hundrede Daler.[2] Men der var i saa Henseende foregaaet en Forandring med ham. Gennem de syv Aar i Jylland havde han hengivet sig med stor Alvor til sit Kald som Ordets Tjener. Og naar han nu blev forflyttet til Frederiksborg, var det maaske nok fra Kong Frederiks Side nærmest ment saaledes, at den rare Hostrup skulde sidde der og have det lunt og godt. Men Hostrup selv mente det en hel Del anderledes. Han kom for at være Præst, og det for ramme Alvor.

Slotspræst i Frederiksborg og Sognepræst til Hillerød og Herløv, saaledes hed Stillingen. Men hvad nu Slottet angaar, da var det brændt for 4 Aar siden. Nu stod det oprejst igen med alle sine Taarne, men med Stilladser helt omkring, og Kirken manglede endnu hele sin indre Udsmykning. Til Gudstjeneste brugtes derfor den saakaldte Konseilsal over Porten til Fredensborgvejen, i en reddet Sidefløj. I denne til Kirke indrettede Sal blev Hostrup indsat af Provst Holten 3die Søndag efter Helligtrekonger 1863 (altsaa nu til Vinter for 50 Aar siden), og der holdtes Gudstjenesterne endnu i halvandet Aar, indtil Slotskirken kunde tages i Brug. Hostrup befandt sig vel ved dette lidt indskrænkede, men hyggelige Lokale. Det værste var, at Adgangen dertil var ad en smal Vindeltrappe, og at derfor Bortgangen fra Kirken tog urimelig lang Tid. Men, skriver Hostrup, „jeg kom

[1] Erindringer II. S. 60. [2] Erindringer I. S. 305.

til at holde meget af dette lyse Rum, som min Stemme uden mindste Anstrengelse kunde fylde, og jeg følte det en Tid som et Tab, da vi havde ombyttet det med den pragtfulde Slotskirke, der mere var bygget til fyrstelige Optog end til en jævn, borgerlig Gudstjeneste".

Imidlertid lykkedes det særdeles godt for Hostrup at faa Gudstjenestens Hygge overført fra den lille Sal til den pragtfulde Kirke. Og den efter Forholdene temmelig store Tilhørerkreds, han fra først af havde vundet sig, voksede jævnt og stadigt gennem Aarene.

II.

Det var en temmelig sluttet Kreds, der samlede sig om Hostrups Prædikestol. Nogen almindelig Tilstrømning af Byens Folk blev der ikke Tale om. Hostrup egnede sig ikke til at gøre Furore som Prædikant. Og han svarede ikke ret til de Forventninger, mange havde gjort sig om, hvorledes en Digterpræst vilde optræde. Der er ingen Tvivl om, at det har kunnet finde Anvendelse ogsaa paa Hillerød, hvad Hostrup skriver om den første Tid i Silkeborg: „Vi blev budt til flere Selskaber, hvorved det blev os sagt, at det netop var saadanne Præstefolk som os, man havde ønsket sig. Men jeg vidste med Sikkerhed, at mange vilde blive lange i Ansigterne, naar jeg holdt min Tiltrædelsesprædiken, og det slog ogsaa til. . . Kirken var fuld, og Opmærksomheden spændt. Men jeg mærkede tydeligt bagefter, at adskillige, især blandt Honoratiores, følte sig skuffede, og ikke saa snart vilde komme igen, Det kunde ikke være andet; man havde af en Digter ventet sig noget skønt, aandrigt, pikant i hvert Fald, og jeg kunde kun forkynde det gamle Evangelium om Guds Kærlighed til Menneskene."

Saaledes er det ganske sikkert gaaet adskillige Hillerødboere, ikke blot af Honoratiores, men ogsaa af det jævne Borgerskab. Jeg, som skriver dette, kan saa godt forstaa det. Thi da jeg selv, som ung Student, i Vinteren 1869-70, for første Gang var

taget til Hillerød for at høre Hostrup, blev jeg — jeg vil just ikke sige „lang i Ansigtet", men dog noget overrasket af en vis Mangel paa Virkningsfuldhed ved Hostrups Maade at holde sin Prædiken paa. Der var ikke blot en absolut Fraværelse af alle oratoriske Effektmidler; men der var ligesom sørget for, at der ikke skulde blive Tilfredsstillelse at finde for andet end den helt inderlige og virkelige Sjæletrang. De, hos hvem en saadan Trang var tilstede, fik snart Øre for den dybe Undertone i Hostrups Prædiken, og lærte at hente rig Opbyggelse deraf. Og det er vist rigtigt, hvad H. selv et Sted siger, at hvor blot Trangen var tilstede hos Tilhørerne, blev han „lige saa godt forstaaet af de ringeste Smaafolk som af de store." [1] Men de, der ikke havde Nøglen, de har saa til Gengæld sædvanlig faaet meget lidt ud af, hvad de hørte.

For de almindelige Tilhørere kommer det jo ikke saa meget an paa, *hvad* der bliver sagt, som paa, *hvorledes* det bliver sagt. Selv om de ikke kan følge Tankegangen, kan de opbygges eller dog tiltales ved at faa et Indtryk af Talerens personlige Væsen. Men overfor Hostrup var dette ikke saa ganske let, fordi netop hans Naturel ikke gjorde sig saaledes frit og kraftigt gældende paa Prædikestolen, som Tilfældet kan være med Prædikanter, der staar langt tilbage for ham, hvad Talens Aand og Indhold angaar. Man taler om saadanne Prædikanter, der er „ligefrem født paa en Prædikestol", og mener jo dermed, at de i den Virksomhed befinder sig som en Fisk i Vandet. Men naar man saa og hørte Hostrup som Prædikant, da fik man af ham netop *ikke* det Indtryk, at han var „født paa en Prædikestol." Nej, snarere det modsatte. Det var ikke den lette, utvungne Udfoldelse af hans Væsen, der her foregik. Han arbejdede under en vis Anspændelse, med et stærkt Pres over sig.

Han stod dér paa Prædikestolen, saa hel og saa alvorlig, Vorherres Sag ganske hengiven. Hans Hjerte, hans Vilje, hans

[1] Erindringer II. S. 13.

Energi var sat ind derpaa. Men sin Natur kunde han kun ufuldstændigt faa med derop.

Det var et stort og meget værdifuldt Stykke af hans Natur, han ligesom havde maattet lade tilbage: hans sprudlende Humor.

Man fornam det, naar man til Afveksling fik ham at høre som folkelig Taler, hvorledes han dér ganske anderledes kunde slippe sig selv løs. Naar han f. Eks. kunde begynde et Foredrag saaledes: „Det trækker sig nok til Rette, sagde Skrædderen, han havde syet Ærmerne til Lommehullerne," saa lo hans Øjne, saa godtede han sig inderligt over det morsomme i Ordsproget, saa var han, idet han udlagde den Tekst, ganske som en Fisk i Vandet.

Dersom der nogensinde kommer en Tid, da det gaar an i Kirkerne at faa Folk til at le, da vil ogsaa til den Tid en Hostrup kunne udfolde sit Naturel som Prædikant. Ja, maaske det endog for 50 Aar siden i Frederiksborg Slotskirke kunde have gaaet an at tage en lille Ingrediens af frisk Humor med i Prædikenen, dersom Hostrup havde forstaaet, lige saa godt som hans Kollega Peter Rørdam i Lyngby, at lade sin Humor og sin Alvor formæle sig inderligt med hinanden.

Det formaaede han nu ikke. Her var en uovervunden Delthed i Hostrups Natur, som forklarer, at han paa Prædikestolen maatte staa med et Pres over sig.

Men det er ikke saaledes at forstaa, som om han laa under for Presset. Nej, han lyste igennem. Hans Øjne, hans Stemme, hans hele Væsen lyste sejrende igennem.

Hostrup var jo absolut et Lysvæsen. At tindre og straale var han født og baaret til. Det havde han gjort Ungdomsaarene igennem for Kammeraterne paa Regensen, for det danske Folk gennem sine Komedier og Sange. Nu siden, som Evangeliets Forkynder, var han sat til at være tindrende og straalende paa en anden, vanskeligere, men mere storslaaet Maade. Som Tilhører til hans Prædiken var man Vidne til en Lysaabenbaring, d. v. s. et Lys, der kæmpede sig igennem, et Lys helt indefra,

et Lys herovenfra, straalende sejerrigt igennem Livets mørke Skygger, gennem Synden og Døden — ligesom væltende Stenen fra, den tunge Sten, der trykker Hjerte og Sind.

Aaret 1864 — Hostrups andet Aar i Hillerød — synes at have været af særlig Betydning for Udviklingen af dette Karaktertræk ved Hostrups Prædiken. Det var nemlig for ham et Trykkets Aar i ganske ualmindelig Grad, idet der til hans Andel i den almindelige Folkesorg føjedes tunge private Sorger og Prøvelser. Det tungeste var maaske det Slag, der ramte Ægtefællerne, da deres ældste Søn, en sød, livlig og opvakt Dreng paa 6 Aar, fik Hjernebetændelse og opgaves af Lægerne. „Jeg tror," skriver Hostrup, „at jeg er født med en stor Evne til at holde Haabet fast, og jeg kunde ikke, saa længe der endnu var Liv, opgive at vente et Under. Men den 27de Marts, første Paaskedag, drog vor elskede lille Dreng sit sidste Suk. Kateketen, som havde prædiket for mig alle disse Helligdage, kom nu til mig og erklærede, at han kunde ikke mere; nu, paa anden Paaskedag, maatte jeg selv besørge Gudstjenesten. Jeg gik derhen, uden at kunne samle, hvad jeg skulde sige. Jeg søgte ud af mit bedrøvede Hjerte at gribe efter Trøsten i vor Herres Sejr over Døden, og hvordan det gik, ved jeg knap, men jeg blev underlig baaren igennem, og under Dødens Mørke trængte Haabet og Trøsten ved Livets Sejr igen ind til mig; og fra den Tid blev Paasken mig de Kristnes store Højtid, som overstraalede alle de andre. Ja, der kom en Tid en Opløftelse over mig, som kun den, der har gennemgaaet en dyb Sorg, kender noget til, og den hjalp mig ogsaa igennem den store fælles Folkesorg." [1]

Netop fordi der i Hostrups Prædikener var dette sig gennemkæmpende Lys, derfor virkede han saa befriende paa dem, der hos sig selv kendte det hæmmede indre Livs Nød og Smerte. Men Tilhørere, der manglede denne Forudsætning, lodes sædvanlig ret uberørte af hans Prædikener.

[1] Erindringer II. S. 126.

Naar jeg ellers — som den, der gennem tolv Aars jævnlig, og i et Par af disse Aar stadig, gik i Kirke hos Hostrup — nærmere skal betegne, hvad der var Særpræget ved hans Prædikener, da vil jeg sige, at det var en ganske egen beundringsværdig Forening af Tankeklarhed og Følelsesvarme.

Følelsen kan jo ellers ofte, ligesom den underjordiske Ild, give sig vulkanske Udtryk. Mange Prædikanter kan have deres Styrke i saadanne Udbrud af Følelses- og Stemningsvarme, ofte noget voldsomme og ubeherskede. Hostrup talte altid klart og behersket. Den varme Følelse gav sig tilkende i hans Øjne, hans store skønne Øjne, der ofte duggedes under Talen, i Klangen af hans Stemme, den dejlige, dybe Stemme, der ofte kunde faa en Biklang, som om ogsaa den kæmpede med Graaden. Ja, i hele hans Holdning og Tone gjorde Følelsesvarmen sig gældende; men Ordene, der kom over hans Læber, var ikke uklare Følelsesudbrud. Nej, man mærkede paa dem, at det varmt følte, han havde at fremføre, altid først maatte gaa gennem den klarende og udredende Tankes Værksted, inden det fandt Udtryk i Ord.

Hvad han førte frem, var først varmet og glødet dybt i hans Sjæl som i en lønlig Esse, men derefter omhyggeligt udhamret af hans Tankekunsts og Ordkunsts sikre Hammer.

Naar her er Tale om Ordkunst, er det ikke saaledes at forstaa, som om det gik ud paa Forsiringer, Blomstersprog, Ordbram. Nej, intet kunde være mere prunkløst end Sproget i Hostrups Prædikener. Men det er saaledes at forstaa, at den digteriske Evne, han raadede over, blev sat ind paa at fremsætte Tankerne klart, forstaaeligt og lødigt, med netop de Ord, der hørte til, og ikke andre og flere.

Baade Udtrykkene og Tankegangen var af en beundringsværdig Klarhed i disse Prædikener. Hvad det første angaar — de levende og naturlige Udtryk og Vendinger — har H. selv udtalt sig om, at det var en Arv fra hans tidligere Virksomhed, idet han som Komedieskriver havde maattet lægge sig efter at

lade sine Personer tale mundret, ikke som en Bog. Hvad det andet angaar — at der i hans Prædikener altid var en god og gennemtænkt Tankegang — da hang det jo sammen med, at Hostrup var en Mand med solid intellektuel og teologisk Dannelse og havde i den Egenskab lært at stille Fordringer til sig selv som Prædikant, saa han ikke blev paa den Maade folkelig, at han hengav sig til selvbehagelig Væven.

Hostrup var en af de mange gode danske Præster og Prædikanter, der oprindelig havde siddet ved Jacob Peter Mynsters Fødder. Jeg har selv hørt ham tale om, hvorledes den Hvile i Troen, han dér havde fundet, blev forstyrret ved Søren Kierkegaards Angreb. Det var i Virkeligheden Søren Kierkegaard, sagde Hostrup, der drev mig, som saa mange andre, bort fra Mynster og hen til Grundtvig.

Den Egenskab ved Hostrups Prædikener, at de var saa klare baade i Tankegang og Udtryksmaade, gjorde dem jo usædvanlig godt egnede til at udgives i Trykken og benyttes som Læseprædikener. Og der er vel faa Prædikensamlinger, der har øvet en saadan Indflydelse i den danske Kirke vidt og bredt som Hostrups. Han har derigennem som Prædikant dannet Skole. Naar man vil spørge om, hvad der — indenfor de hel- og halvgrundtvigianske Prædikanters Kreds — afløste den mynsterske Skole, da maa der svares, at det var den hostrupske Skole — meget mere end Grundtvigs egen.

III.

Igennem sine trykte Prædikener har Hostrup øvet en udbredt Sjælesorg. Ellers var der ved hans aandelige Person noget bly og tilbageholdent, som gjorde, at han ikke let kom i sjælesørgerisk Privatsamtale med Folk. Der er vel ingen Tvivl om, at naar det rigtig gjaldt, har han kunnet tage sig varmt og kraftigt af Enkeltmands Sjælenød. Men at gaa omkring og gøre Hus-

besøg hos de syge og bedrøvede, det „laa nu ikke for mig", skriver H. Han maatte ofte høre Bebrejdelser derfor, men han kunde ikke komme til at føle hos sig selv „nogen Ret eller Evne til at trænge sig ind i nogens private Liv, blot fordi han boede i Sognet." De Forsøg, han dog i den første Tid havde gjort i denne Retning, var faldne saa daarligt ud, at han næsten helt havde opgivet Tingen.[1] Hertil er jo næppe andet at sige, end at det vil ikke lykkes nogen at komme ud af sin egen Hud, og at den Mangel, der saaledes aabenbart har været ved Hostrups Virksomhed som Sognepræst, ikke kom af Dovenskab eller Ligegyldighed, men maa tilskrives en vis uovervindelig Ubehjælpsomhed, hængende sammen med noget, han kalder sin „gamle mosgroede Indesluttethed".

Det er et Sted, hvor han omtaler sin Hustru, at han nævner denne sin Indesluttethed og siger, at hun, ved den Kraft og Varme hun selv besad, dog i nogen Maade fik Bugt med den.[2] Ja, ogsaa for hans Præstegerning har dette haft Betydning. Og dersom Hustruen ikke just fik ham drevet ud paa Husbesøg — hvad hun formodentlig slet ikke har forsøgt paa eller set som hans Opgave — saa fik hun derimod Mennesker til at komme i Præstegaarden. Jeg vil her anføre, hvad Fru Elisabeth Hostrup selv har meddelt i det Tillæg, hvormed hun, efter sin Mands Død, har fuldført hans Livserindringer. Hun skriver:

„Vi holdt i flere Aar om Vinteren Møder en Gang om Maaneden i Præstegaarden, til hvilke alle, som ønskede det, kunde være med. Ved disse holdt Hostrup Foredrag over et eller andet Emne, hvorom der bagefter blev Diskussion. Disse Møder var stærkt besøgte. og der var hver Gang saa mange Mennesker forsamlede, som Præstegaardens store Værelser paa nogen Maade kunde rumme. Her havde vi det Særsyn, at Folk af de forskelligste Stænder og Stillinger kom sammen, lige fra Byens allerfineste til dens ganske tarvelige Folk, samt til de Bønder fra

[1] Se Erindringer II S. 15-16. [2] Erindringer II S. 102.

Omegnen, der havde sluttet sig til Hostrup. Efter Foredrag, Sang og Diskussion, og efter at vi i al Tarvelighed havde beværtet de mange Mennesker, af hvilke en Del var langvejs fra, tilbragte vi endnu en Tid med Samtaler og Sang. Disse Møder var meget livlige og vellykkede, og var vi blevne noget længere i Hillerød, vilde der vist være kommet meget godt ud af dem; nu blev de desværre alt for hurtigt afbrudte."

Saa vidt Fru Hostrup. Man ser altsaa, at Hostrup ingenlunde blot som Prædikant havde Betydning for dem, han levede iblandt, men ogsaa ved sin Omgængelse. Jeg, som har deltaget i flere af de omtalte Møder i Præstegaarden, kan vidne om, i hvor høj Grad Hostrups Personlighed gjorde sig gældende her, hvor den kunde udfolde sig under friere Former end i Kirken. Hvor blev der dog sunget ved disse Møder! — og diskuteret! Og det var Hostrup selv, der sang for og satte Diskussionen i Gang. Men var den først godt i Gang, yndede han at sidde tavs og fornøje sig over at se de andre — ikke mindst hans Hutsru — gaa varmt i Ilden. Ofte opløstes Samtalen i almindelig Smaasnak Folk imellem rundt omkring, ligesom i et almindeligt Selskab. Og da havde Hostrup en egen Maade at gaa omkring mellem Smaagrupperne og høre paa dem og ingenting sige, men udstraale Liv og Venlighed.

Hostrup var i det hele taget sin Menighedskreds's Centrum i usædvanlig Grad. Allermest følte dette i Kirken, naar han stod for Alteret, vendt mod Menigheden, og lyste Velsignelsen med sin kærlige, dybe Stemme, eller naar han uddelte Brødet og Vinen. Der var, skønt han kun var lille af Vækst og i en vis Forstand uanselig, dog en Værdighed, en Skønhed, en Aandens Myndighed over ham ogsaa foran Alteret, som gør, at man aldrig kan glemme ham, naar man har været saa lykkelig at høre med til hans Menighed.

IV.

Vi har hørt om, hvorledes Hostrup fandt Præstegaarden i Hillerød uhyggelig og daarligt indrettet. Hovedbygningen tog sig imod Gaden ganske anselig ud med sin solidt opmurede Façade. Men Bagsiden ind mod Gaarden var brøstfældigt Bindingsværk, og Huset saa smalt, at Værelserne gik helt igennem med Vinduer til begge Sider. Der var desuden tre andre Længer, som i Forening med Hovedbygningen dannede en firkantet Gaard med en Have paa hver Side. Og det hele laa som en Ø, omgivet af Gader. Straks det første Foraar henvendte Hostrup sig til en Arkitekt Zwingmann, som havde slaaet sig ned i Byen, idet han under Etatsraad Meldahls Overledelse havde forestaaet Slottets Genopførelse. Zwingmann og Hostrup udkastede nu i Forening en Plan til Præstegaardens Ombygning. Sidelængerne, som der ingen Brug var for, skulde nedrives, og Gaardspladsen i Forening med de to tidligere Haver udgøre een stor Have. Et Par Uger gik de i Staa ved Spørgsmaalet om, hvorledes Stuehuset skulde gøres brugbart, indtil Hostrup fik den Idé, at der til Midten af dette, ud mod Gaarden (eller Haven) kunde føjes en Tilbygning, hvori skulde være Dagligstue, Havestue og underneden en Kælder med Køkken. Desuden blev der skaffet Lys og aabnet nye Adgange til et ældgammelt hvælvet Kælderrum, der formodedes at have hørt til et forsvundet Munkekloster, paa hvis Plads altsaa den nuværende Gaard skulde være opført.

Da disse Byggeplaner i Løbet af den første Sommer (1863) var gennemførte, var der kommet en særdeles smuk og hyggelig Bolig ud deraf. Og nu hørte vi jo Fru Hostrup fortælle om det store Rykind og det livlige Samvær, der undertiden kunde udfolde sig i disse Stuer. „Hver Gang saa mange, som de store Værelser paa nogen Maade kunde rumme“. „Folk af de forskelligste Stænder og Stillinger, lige fra Byens fineste til de ganske tarve-

lige, og Bønder fra Omegnen". Dette var den hostrupske Præstegaards-Selskabelighed, en Form for Selskabelighed, man næppe nogensinde i Hillerød havde set Magen til.

Det manglede jo iøvrigt ikke paa Selskabelighed der i Byen. Det havde Hostrup og hans Hustru faaet en Fornemmelse af straks den første Aften, de var kommen dertil og var flyttet ind i den lille Lejlighed i Slotsgade, de havde lejet sig for de første Maaneder, indtil de kunde komme ind i Præstegaarden. Fra Silkeborg havde de været vante til Gravstilhed over hele Byen paa den Tid af Døgnet. Men her rullede den ene Vogn efter den anden hen ad Gaden. Det viste sig, at Grunden var et stort Aftenselskab et Sted i Byen. Og de ny Præstefolk fik paa Stedet Følelsen af, at de var kommen til et finere Sted end den lille Nybyggerby, Silkeborg paa den Tid var. Dér var en Birkedommer, en Præst og en Distriktslæge; men her i Hillerød var en hel Hærskare af Embedsmænd, Amtmand og Amtsforvalter, Byfoged og Byskriver, en Latinskole med mange studerede Lærere, et kongeligt Slot med en Slotsforvalter, et Stutteri med en Stutmester, flere pensionerede Embedsmænd og Enker efter Embedsmænd, tre Læger og lige saa mange Præster. Dertil kom en Del Købmænd og andre velstaaende Borgere, som førte et fint Hus. Dette betød en Selskabelighed, som en ny Embedsmandsfamilie ikke let kunde undgaa at blive Part i. „Min Formand", skriver Hostrup, „havde deltaget heri og af og til gjort Gengæld; men dette blev jeg heldigvis i det første Aar paa en ganske naturlig Maade fritaget for, idet vi jo først boede i den lille indskrænkede Lejlighed, og senere, da vi flyttede ind i Præstegaargaarden, denne straks kom til at staa under Ombygning, og da den saa endelig blev færdig, var de fleste Indbydelser og Visitter efterhaanden ophørte af sig selv, og saa holdt vi os til en lille Kreds, med hvilken vi var traadte i nærmere Forbindelse".

Een fin Forbindelse var der dog, som Hostrup ikke godt kunde afbryde, og ønskede det vel heller ikke. Det var den Forbindelse, hvori hans Stilling som Slotspræst havde bragt ham med Hoffet

paa Fredensborg. Flere Gange var han og hans Hustru tilsagte til Taffels og fandt stadig en særdeles venlig Modtagelse. En Dag maatte Hostrup dog sige Nej Tak. Det var en Hverdag, han blev tilsagt, og han havde netop den Dag en Brudevielse. Den kunde han jo ganske vist have faaet Kapellanen til at besørge; men, skriver han, „jeg vilde lige fra Begyndelsen vise, at jeg ikke kunde staa paa Pinde, hver Gang der var noget paa Færde ved Hoffet, og at min Virksomhed som Præst gik forud for alt".[1] Han svarede altsaa, at han ikke kunde komme, da han havde Embedsforretninger, og Kongen tog ham heller ikke dette i mindste Maade ilde op.

Saa var det en Søndag i Sommerens Løb, at Hostrup og hans Hustru fik en Indbydelse til Taffel hos Kongen, som den Morgen var kommen fra Skodsborg, hvor han paa den Tid boede, til Frederiksborg for at fiske i Søen dér. Paa en lille Ø i Præstevangen havde han bygget sig et lille Hus med en rummelig Spisesal, muret af Kampesten med Prydelser af Østersskaller, og desuden et Par smaa Værelser og et Køkken i Kælderen. I dette lille Præstevangshus modtog Kong Frederik den Dag sine Gæster. Og naar man betænker, at det var Sommeren 1863, og at det var beskikket Kongen — hvad dengang ingen kunde ane — d. 15de November samme Aar at skulle lukke sine Øjne paa Glücksborg Slot, da vinder den lille Hillerød-Idyl, som Hostrup har skildret den i sine Livserindringer, en forøget Interesse.

Hostrup skriver: „Kongen, der modtog os med en stor grøn Filthat paa Hovedet, gjorde hele denne Eftermiddag Indtryk af at være en gæstfri, lystig og snaksom Herremand . . . Det var en meget varm Dag, men Spisesalen var usædvanlig kølig og behagelig. Her kom vi da nu til Bords, og Kongen var i et straalende Humør, saa lykkelig, saa han flere Gange spurgte sin Hustru, om hun dog ikke fandt, at det var en dejlig Dag. Jeg har aldrig set ham mere elskværdig, det var, som om han rent

[1] Erindringer II. S. 110.

havde lagt Kongen til Side og kun følte sig som et lykkeligt Menneske, der helt gav sig hen i Nydelsen af denne smukke Dag ude i Naturen . . . Efter Bordet fik han det Indfald, at vi skulde ro over til en anden ganske lille Ø, som han kaldte Tyrkeøen, — vistnok efter en Hund. Her fik Damerne Medestænger og skulde nu til at forsøge deres Lykke i Fiskeriet, og Kavalererne blev satte til den lidet behagelige Forretning at sætte Orme paa Krogene. Kongen gik hen til min Hustru, og da han ikke fandt, at den Stol, hun sad paa, stod godt, kaldte han paa mig og gav mig en lille Irettesættelse, fordi jeg ikke sørgede bedre for hende, og dermed tog han sin Kaarde og kradsede med den nogle Huller i Jorden til Stolebenene, for at Stolen kunde komme til at staa fastere. Af Damerne var min Hustru den eneste, der fik en lille Fangst; men det var rigtignok ogsaa kun en meget lille Aborre.

Vi tog nu tilbage til den større Ø, og da vi skulde bryde op og sagde Farvel til Kongen, rakte han os Haanden og takkede os for den dejlige Dag, vi havde haft sammen. Det blev den sidste Gang, vi var Gæster hos Kong Frederik, og vi tog et smukt Minde om ham med fra denne Dag . . ,

Endnu en eneste Gang fik jeg Frederik den syvende at se. Jeg var paa Vejen til Nyhuse tæt ved Amtstuen, da han kom ridende alene paa sin Islænder, og da han saa mig, standsede han og rakte mig sin Haand og sagde: God Dag Hostrup! Tak for sidst! hvorpaa han red videre."

Minder af denne Art har det været, der trængte sig ind paa Hostrup, da han 15-16 Aar senere stod paa Hillerød Torv, med Ansigtet vendt mod Søen og Slottet, og holdt Tale ved Afsløringen af Kong Frederiks Statue. Jeg var tilstede i Folkeskaren, og jeg tør jo ikke paastaa, at jeg med Sikkerhed kan huske, hvad Hostrup sagde; men det staar for mig, at han talte som den, der var stærkt personligt optaget af sit Emne. Og hvis jeg ikke tager fejl, gjorde han opmærksom paa, hvor passende det var, at den Statue, der blev rejst her i Hillerød, fremstillede Kong Frederik, ikke i militær Positur eller med majestætisk imponerende Optræden,

men saa at sige i sin Hjemmedragt — i sin dagligdags Jævnhed og Elskværdighed, saaledes som denne By og Egn netop bevarede Mindet om ham.

Hostrup har sikkert ved en Lejlighed som denne talt Forsamlingen ud af Hjertet. Jeg tvivler heller ikke om, at han jo har haft de Hillerød Borgere paa sin Side ved det lille Sammenstød, han ved en anden kongelig — eller da kronprinselig — Lejlighed havde med en alt for hyperloyal Festdeltager. Det var i Sommeren 1869, der blev holdt en Fest i Slotshaven i Anledning af Kronprins Frederiks og Prinsesse Louises Formæling. Det var jo en rigtig skandinavisk Begivenhed — dette, at vor tilkommende Konge søgte sin Brud ikke mod Syd ved et eller andet tysk Hof, men i Broderriget. Og Hostrup var da ogsaa Manden for efter Opfordring baade at skrive en Sang til Lejligheden og at holde Festtalen. Da denne Tale var holdt mellem Buksbomhækkene, gik man til Bords nærmere nede ved Søen. Da nu alle de officielle Skaaler tilbørlig var besørgede, og — som Hostrup skriver — „vi Bysbørn sad og snakkede gemytligt med hverandre", fik Hostrup at vide, at der i Selskabet befandt sig en ung Købmand med sin svenske Brud, som han for et Par Dage siden havde holdt Bryllup med i Skaane. Se, det var jo altsaa ogsaa et skandinavisk Par, og Hostrup fandt det stemmende med Dagens Anledning at byde disse unge Folk velkomne i en lille Skaaltale. Men dette blev taget ham meget ilde op af en tilstedeværende, „en af vore Forfattere, som for nogle Aar siden havde bosat sig i Hillerød, og som ved flere Lejligheder havde røbet meget reaktionære Meninger". Denne Mand hævdede, at det maatte betegnes som en Usømmelighed at blande en Købmand N. N. og hans Kone ind i Festlighederne for de kongelige Højheder. „Jeg svarede, som sandt var", skriver Hostrup, „at den Følelse, ifølge hvilken man betragter fyrstelige Personer som en ganske anden Slags Mennesker end os andre dødelige, var mig ganske ufattelig. Jeg havde egentlig troet, at den var uddød her i Landet i Frederik

den syvendes Tid. Jeg har imidlertid senere erfaret, at den endnu lever og trives baade i København og i flere af Købstæderne." [1]

V.

Hostrup var glad for sin Præstestilling i Hillerød, derimod ikke ret glad for Herløv Sogn, Annekset, Han havde haabet, at det skulde vise sig her som i Jylland, at han ogsaa kunde tiltale Bønder. Ved hans Indsættelse derude var da ogsaa Kirken fuld; Provsten talte varmt og hjerteligt om ham, og hans Prædiken blev hørt i dyb Stilhed, hvoraf han spaaede sig det bedste. Men allerede næste Søndag var der kun ganske faa i Kirken, og saaledes vedblev det. Hostrup kom personlig særdeles godt ud af det med Beboerne. De betragtede ham som en hæderlig og fredsommelig Mand, vidste ogsaa godt, at han var en anset og højtbegavet Mand; men der skete ingen Tilstrømning til Kirken, dannede sig heller ikke en lille fast og stadig Tilhørerkreds. Herløverne gik i Kirke, ganske som de havde været vant til, d. v. s. ikke ret meget.

Hostrup brød sit Hoved med, hvorledes man dog skulde „faa fat" paa disse Landboere. Og da der var gaaet tre-fire Aar hen, øjnede han — eller mente at øjne — et Hjælpemiddel i den grundtvigske Højskolebevægelse. Den havde netop i disse Aar flere Steder begyndt at faa Tag i Landbefolkningen; der maatte ogsaa kunne gøres noget her i den Retning. Og da Hostrup en Dag fik Besøg af en arbejdsledig teologisk Kandidat Otto Jacobsen, som han kendte fra Silkeborg, hvor han havde holdt en Børneskole, aftalte de med hinanden, at der skulde forsøges paabegyndt en Folkehøjskole i Herløv Sogn med Jacobsen som Forstander og i samme Aand som Skolerne i Askov, Testrup og Vallekilde. Hostrup lovede sin bedste Støtte ved Arbejdet paa Skolen, naar den kom i Gang. Og det var hans Haab. at den,

[1] Erindringer II. S. 166-67.

ved Siden af at udbrede Oplysning i Almindelighed, ogsaa skulde kunne bane Vej for hans Præstevirksomhed i Sognet.

Det lykkedes at faa dannet et Aktieselskab af 115 Beboere af Frederiksborg Amt, som tilsammen indskød 3575 Rigsdaler; desuden gav 7 Mænd 10 Rd. hver som Gave, og der laantes 600 Rd. i Frederiksborg Sparekasse. Summen blev saaledes 4245 Rigsdaler.

Blandt Bidragyderne var 14 fra Herløv Sogn og 7 fra Hillerød, nemlig Amtmand Greve Schulin, Pastor Hostrup, Etatsraad Lerche, Købmand Carl Møller, Vejinspektør Mørch, Overlærer Ostermann og Glarmester Rump.

Vejinspektør Mørch var en af dem, der tog sig ivrigst af Sagens Gennemførelse, og han blev valgt ind i Selskabets Bestyrelse sammen med Proprietær J. Nielsen, Petershvile, og Gaardmand Thomas Pedersen, Frerslev. De fandt et pænt, straatækt Hus med en Have foran, beliggende i Frerslev (en af Byerne i Herløv Sogn) og tilhørende den tidligere Vejinspektør Lundbergs Enke. Det blev købt for c. 1800 Rd., udbedret og omændret for c. 1000 Rd., og saa aabnedes Højskolen dér d. 4de November 1867.

Nu er der det at fortælle, at det Hus, der saaledes var taget i Brug, laa lige tæt ved Landevejen — den Landevej, der fører fra Hillerød ad Slangerup til, og videre derfra til Roskilde. Det var det sidste Hus i Frerslev By, og derfra gik Landevejen et langt Stykke lige ud over fladt Jordsmon. Derfor, naar man en mørk Aften kom kørende ude fra Slangerupkanten og nærmede sig Frerslev, saa man i lang Afstand Lyset skinne imod sig fra Fru Lundbergs Hus, næsten som et Fyr, man kunde styre efter. Dette havde Vejinspektør Mørch saa ofte lagt Mærke til paa sine mange Farter til Vogns. Og Hostrup havde hørt ham tale derom og havde — som jeg véd fra mundtlig Meddelelse af ham selv — derfra opsnappet Idéen til et smukt poetisk Billede i den Sang, han digtede til Skolens Aabningshøjtidelighed. Det var den siden

saa almindelig sungne Højskolevise: „Er Skolen for andre end Pilt og Pog", hvor det hedder i andet Vers:

„Vi bygge et Fyr paa den flade Jord,
som mildt sit Lys over Mark vil sende;
vi rejse en Arne, som ej er stor,
men dog har Plads til hver Lysets Frænde."

Ja, foreløbig var der Plads nok, idet der begyndtes med 8 Elever, som undervistes af 2 Lærere. I Løbet af Vinteren kom dog 8 til. En Aften hver Uge kom Hostrup og holdt Foredrag, og da var Huset hver Gang saa fuldt af Egnens Folk, som det kunde være. Men med Elevantallet gik det den forkerte Vej. Der havde altsaa den første Vinter været ialt 16 Karle, om Sommeren var der 8 Piger, næste Vinter maatte der begyndes med 3 Karle; der kom 5 til, hvoraf 2 gik frit. Sommeren derpaa var der 6 Piger ialt. Denne Nedgang var saa meget mere beklagelig, som der det andet Aar var anvendt 1460 Rigsdaler til en Udvidelse af Skolebygningen.

Otto Jacobsen maatte opgive Virksomheden og blev Sognepræst paa Mors. Efter ham tog Jens Povlsen-Vimtrup i 1870 fat som Forstander, og efter ham — efter at Virksomheden i nogle Aar havde været standset — igen jeg i 1878, Vi havde begge Hostrups trolige Støtte i Gerningen, og vi fik da ogsaa Skolen til at trives stadig bedre. Dog, naar det lykkedes mig i Modsætning til de to andre at fortsætte min Højskolevirksomhed gennem 14 Aar, da beroede det for en væsentlig Del paa, at jeg, medens Tilgangen tidligere havde været næsten udelukkende fra selve Amtet, havde Held til at drage Elever til fra de forskelligste Kanter rundt om i Landet. Det var altsaa ikke en egentlig Opfyldelse af Hostrups Haab, der fandt Sted. Thi fra Herløv Sogn kom der stadig meget faa Elever, og den aandelige Tilstand i Sognet blev, saa vidt man kunde se, stadig lige upaavirket, enten det gik op eller ned med Højskolen. Efter halvtredje Aars Forløb kunde jeg ikke nøjes med den Plads, der i Frerslev var til

Raadighed, og da Udvidelse ikke dér lod sig foretage, flyttede jeg i Efteraaret 1880 Højskolen til Hjørlunde, 1/4 Mil fra Slangerup. Ogsaa dér fandt Hostrup Vejen ud og deltog med Liv i vore Møder og Sammenkomster gennem det Par Aar, der endnu var tilbage af hans Hillerødtid.

Forholdet til Herløv Sogn var og blev for Hostrup et tabt Slag. Han siger selv, at det fra først af var en Opgave, som „æggede ham til Kamp". Og han „vedblev i mange Aar med Haab at arbejde paa at bryde Isen". Men han ender med at sige: „Noget kendeligt Liv kom der alligevel ikke i min Tid, og da jeg senere tog bort, skiltes jeg derfra med en pinlig Følelse af, at paa dette Punkt var min nittenaarige Virksomhed gaaet temmelig sporløst hen." [1]

Der ligger ikke nogen ringe Smerte bag ved disse Ord, en Smerte, der var saa meget større, som Hostrup i Virkeligheden var i sit Hjerte ikke saa lidt indtaget i den ægte og uforfalskede Kulsviertype, der her er traadt ham i Møde. „Jeg fandt straks noget tiltalende ved dem", skriver han; „det var i Grunden smukkere Folk end Jyderne i Almindelighed, store, ranke Mænd, og Kvinder med finere Træk og lettere Bevægelser, og hvis lidt stive men klædelige Huer med brede røde Silkebaand i mine Øjne gav dem noget gammeldags hyggeligt, som jeg syntes godt om. De havde ikke saa meget af den diplomatiske Tilbageholdenhed, som var ejendommelig for Jyderne; der var noget aabent i deres Væsen, og jeg tror ogsaa, at de i det hele levede et ordentligt Familieliv og holdt meget af deres Børn. Hvad var der da i Vejen med dem?" [2]

Ja, hvad var der i Vejen, siden Hostrup ikke kunde vinde aandelig Indflydelse paa dem, han, som dog efterhaanden var blevet saa bondevenlig [3], og som ogsaa særdeles godt havde

[1] Erindringer II. S. 141. [2] Erindringer II. S. 137-38. [3] Ordet „bondevenlig" skal ikke her tages i sin særlige politisk-historiske Betydning. Da „Bondevennerne" havde deres Tid, holdt H. sig i politisk Henseende til de nationalliberale. I Begyndelsen af Hillerødtiden var han med i den nationalliberale „Martsfor-

kunnet faa fat paa jyske Bønder? Hostrup udkaster en Formodning om, at det er Rationalismen, der i tidligere Tider er gaaet den nordsjællandske Befolkning i Blodet, ikke mindst fordi den har faaet næsten alle sine Skolelærere fra Jonstrup, i sin Tid „et Højsæde for den aandløse Rationalisme".

Maaske kan der være noget om dette. Imidlertid vil jo Fejlen ikke være at søge alene paa den ene Side. Hostrup udtaler da ogsaa, at han følte det som en stor Mangel hos sig selv, at han ikke „forstod at tiltale disse Landboere og give dem Sans for noget højere og bedre end det, de hidtil havde levet i". Og i Henseende til denne Mangel hos Hostrup selv kan der maaske gøres opmærksom paa, at han jo henvendte sig til denne Befolkning med en Forkyndelse af temmelig ensidigt grundtvigiansk Præg. Dette maa man holde sig for Øje ved en Bedømmelse af Gensidighedsforholdet mellem Hostrup og hans Sognefolk baade i Købstaden og i Landsognet, at det at slutte sig til Hostrups „Kreds" i Virkeligheden betød det samme som at blive Grundtvigianer. Vel maa det siges, at den hostrupske Type er en af de overlegneste og aandsfrieste Grundtvigianertyper; men en vis Ensidighed gør sig dog med Nødvendighed ogsaa her gældende. Man kan ikke høre til en Lejr og have Del i dens Vaabenmagt, uden med det samme at faa Del i dens Begrænsning indenfor Lejrpælene. Hostrup havde med Liv og Sjæl sluttet sig til den grundtvigske Lejr. Og hvad dette medførte for hans Tankegange og Synsmaader, det kan man f. Eks. faa et Indtryk af, naar han skriver et Sted i sine Erindringer: „Grundtvigs Salmer blev nu næsten de eneste, jeg kunde bruge", og derefter lader følge en

ening" og fik dens Talere ud til Folkemøder i Egnen. Siden meldte han sig ud og blev Venstremand, og der udviklede sig et nært Forhold mellem Præstegaarden og det Bergske Hus i Hillerød. Ved et politisk Møde i Helsingør havde man engang baade fra Venstres og Højres Side været meget ivrige, og Ordene blev tilsidst temmelig onde. Saa kom Hostrup frem og talte med Lune om, hvorledes det var godt, at der var en højre og venstre Haand til at vaske hinanden, og saaledes ogsaa, at der var to politiske Partier til at skrubbe hinanden, men at begge jo maatte have Fædrelandets Tarv for Øje. Hans Ord virkede befriende og dæmpende paa Stemningen.

Række kritiske Bemærkninger om Kingos, Brorsons og Ingemanns Salmer, der er dikterede af en grundtvigiansk Smaaskaarenhed, der dog heldigvis ikke ret ofte fik Lov at gøre sig gældende hos denne Mand.

Men Grundtvigianer var han paa en saa absolut og eksklusiv Maade, at dette i Grunden er tilstrækkelig Forklaring af hans Vanheld overfor Landsognets Befolkning. Thi det er jo det, der saa at sige overalt har vist sig, at Nordsjællænderne har været temmelig uimodtagelige for den Vækkelse — hel- eller halvgrundtvigiansk —, der i de sidste, jeg véd ikke hvormange, Aartier er gaaet hen over vort Land. Den har grebet Fynboer og Jyder, men ikke i samme Grad Sjællændere, i hvert Fald ikke Nordsjællænderne. Hostrups mislykkede Forsøg med Herløv Sogns Befolkning er et stærkt Vidnesbyrd om denne Folketypes Uimodtagelighed.

Uimodtagelighed for grundtvigsk, men derfor ikke for religiøs Bevægelse. Nej, alting kommer til sin Tid. Ogsaa denne Danskertype kan faa sin kirkelige Besøgelsestid. Kommer der en ny Bevægelse, Vækkelse eller hvad vi vil kalde det, noget tilsvarende til, hvad den sidste Slægt har oplevet, men med et andet Præg over sig, mere viljemæssigt, maaske ogsaa mere forstandsmæssigt, i det hele mere karakterfuldt og med et mere stilfærdigt, roligkraftigt, organisk vækstagtigt Forløb, — tænker vi os en saadan Bevægelse komme, eller er den maaske allerede saa smaat paa Vej, da er det kun godt, at ikke alt dansk Emne er i Forvejen helt eller halvt opbrugt, men at der, ligesom naar Reserven rykker frem, kan vise sig Befolkningsdele, som nu er modtagelige, — Befolkningsdele, som ikke fik godt af den tidligere Vækkelses Løftelse, men saa til Gengæld heller ikke har lidt under den Forkvakling, som saa let, ja vel uundgaaeligt, følger i saadanne Bevægelsers Kølvand.

Iøvrigt — den nordsjællandske Befolknings Uimodtagelighed for grundtvigsk Vækkelse har selvfølgelig ikke været absolut. Der var jo, som vi hørte, ogsaa Bønder med ved Menighedskredsens

Sammenkomster i Hostrups Hus. Og somme af disse havde kørt lange Veje. Dette var saaledes Tilfældet med dem, der gik iblandt os under Fællesbetegnelsen „Højbjergerne", skønt de ikke alle bogstavelig var fra Højberg, men nogle fra Ramløse og Ammindrup og Kagerup og Kjæderup og andre Steder der omkring. Dette Folkefærd har slidt meget Heste- og Vognbeslag for at være med ved Søndagsgudstjenesterne i Slotskirken og ved Folkemøderne i Hillerød og paa Højskolen. Om dem siger Hostrup, at de ydede ham en Trøst for hans skuffede Forhaabninger i Herløv Sogn, og at de i ingen Henseender stod tilbage for de jyske Bønder, han havde sat saa megen Pris paa. Og foruden Højbjergerne var der Hjørlundere og Farumere og Gandløsere og Birkerødere og Tikøbere og Ølstykkere og andre Smaakredse, der tildels hver for sig havde en hjemlig grundtvigsk Ordfører at samles om, men som dog alle betragtede Hostrup som en Slags Overhøvding, hvem de dels gæstede i Hovedkvarteret, dels fik ud til sig at holde Foredrag. Ja, Hostrup var jo Høvding og Foredragsholder og Folkesanger for meget større grundtvigske Kredse og meget betydeligere grundtvigske Højskoler rundt i Landet. Men skulde jeg ogsaa tage *det* med og komme ind paa at gøre Rede for, hvad Hostrup var for Land og Folk i det hele, da vilde jeg komme til alt for meget at overskride de Grænser, der naturligt maa være afstukne for mig, idet man har gjort mig den Ære at opfordre mig til at skrive en Afhandling om Hostrup netop til dette Aarsskrift.

VI.

Endnu er der nogle Enkeltheder, som hører med til vort amtsbegrænsede Emne, og som ikke godt kan forbigaaes. Først dette, at Hostrup i Foraaret 1869 paa sin Fødselsdag fik en Gave fra sin Menighed og sine øvrige Venner i Landet, som glædede ham meget, nemlig et lille Fiskerhus i Espergærde ude ved Sundet og det dejlige Egebæksvang. „Dér har jeg mange Gange",

skriver han, „naar jeg var svag og afkræftet, hentet fornyet Livskraft". [1]

Det andet er, at Hostrup og hans Hustru en Sommerdag i 1880 fejrede deres Sølvbryllup. Der var efter Festmaaltidet en hel lille Folkefest i Præstegaardshaven med kulørte Lamper og dækkede Borde for en stor Mængde Hostrupvenner baade fra By og Omegn. Der var Taler og Sange; men den egentlige store Fest var Afsyngelsen af Hostrups dejlige Sang til Hustruen: „Saa gik tyve Aar og fem". Den havde været sunget ved Festbordet, men blev atter i Haven omdelt i en Mængde Eksemplarer og paany sunget. At have været med til at staa dér i tæt Klynge med Hostrup og hans Hustru i Midten og synge denne Sang, frisk og ny, med ham selv som Forsanger, det er en Oplevelse, hvis Indtryk aldrig taber sig.

Endelig er at notere, at der i Begyndelsen af 1881 blev holdt en stor Fest for Hostrup i et offentligt Lokale i Hillerød i Anledning af hans 25 Aars Præstejubilæum. Til den Lejlighed havde blandt andre jeg skrevet en Vise om „Slotskirken og Slotspræsten", som Fru Hostrup har optaget i sit Tillæg til Hostrups Livserindringer, idet hun finder, at den giver „et godt og træffende Billede af Hostrups hele bramfri Optræden som Præst". Da Visen saaledes har faaet et vist Stempel paa sig som hørende med til de historiske Dokumenter, er der næppe andet for, end at jeg gengiver den her. Den lyder (paa Melodi: „Nu Tak for alt ifra vi var smaa"):

[1] En Gaardmand, som derude i Espergærde var Hostrups Nabo, har meddelt følgende: Det kunde hænde, at Hostrup kom ind til Naboen og fortalte, at der blev raabt efter ham, naar han gik igennem Snekkersten, fordi han var Venstremand. Det kunde han dog smile ad. — Jævn og god og tillidsfuld var han som Nabo, aldrig overlegen overfor den anden jævne Mand; han kunde gaa stilfærdig og tale med ham baade om de dybeste og de dagligdags Ting. — Befolkningen derude kendte vist ikke ret meget til ham; men Fiskerne paa Espergærde forstod dog at bruge ham som Taler, naar der skulde festes til Fordel for deres Havn. Ved en saadan Lejlighed anstillede han en vittig Sammenligning mellem det rige Fiskeri i Sundet i gamle Dage og det, der nu praktiseredes ved saadanne Foretagender som f. Eks. denne Fest overfor Landliggerne.

„Vi har en Kirke, som er forgyldt
og sølvbeslagen i alle Ender;
men vi er kommen hel uforskyldt
til al den Pragt, som os blænder.

Thi ikke vi, men en Konge fin
har rejst den Kirke med gyldne Buer
til Brug for Hofmænd i Hermelin,
for Silke-Frøkner og Fruer.

Og naar man kommer og ser, hvor stolt
de slebne Søjler mod Loftet rager,
og Præd'kestolen af Ibenholt
og Altrets sølverne Stager,

da maa man sande, det passed' bedst,
om paa de prægtige gyldne Stader
der ogsaa fandtes en Fløjels Præst
med højærværdige Lader.

Men se, han gør ikke megen Stads,
den Mand, der kommer saa jævnt og stille
og søger hen til sin Alterplads,
mens Glæser høres at spille.

Vel maa han kaldes en Taler fin;
men ej paa Stylter hans Ord fremtræder,
og ej i Silke og Hermelin.
men i de hjemlige Klæder.

Og naar da mod os han lyser Fred
og løfter varlig sin dybe Stemme,
vi mærker snart, hvor vi sidder ned,
at i Guds Hus vi er hjemme.

Da føler vi os til Sæde bragt
som Herrens Smaa i en Vennebolig,
og hele Kirken med al sin Pragt
den bli'er saa hyggelig, rolig.

Ja, al Forgyldningen gaar sin Vej,
og Ordet bygger sin egen Stue
med Væggen prydet af Pinse-Maj,
med Himlen over som Bue,

med kærligt Ly og med ydmygt Skjul
for Hjerter, som efter Freden lede,
for mangen hjemløs og fattig Fugl,
der flyver træt over Hede.

Ja, vi, som sad ved hans Præd'kestol,
og hvem han samled om Naadebordet,
vi mindes mangen en Søndagssol
og siger Tak nu for Ordet.

Bliv ved at tale som altid før
med Ord saa milde og Ord saa sande,
ja, tag kun mildt paa det brudte Rør
og paa den rygende Tande.

Da skal det kendes til Tid og Sted,
at skønt ej altid du kunde se'en,
saa stod dog hele din Vintersæd
saa dejlig grøn under Sneen.

Og du skal høste med Frydesang
og undres over den rige Grøde,
naar de, du trøsted og hjalp engang,
i Himlen gaar dig imøde. —

Ja, Gud ske Lov for vor kære Præst,
og Gud ske Lov, at han kom sig atter.
Lad os nu give ham den Attest:
Han blev dog mer end „Forfatter“.“

Naar der i denne Vise blandt andet udtrykkes Glæde og Taknemlighed over, at den kære Præst „kom sig atter“, da hentyder det til, at Hostrup havde været paa en længere Rekreationsrejse

i Udlandet for at forvinde Følgerne af nogle slemme Sygdomsanfald. Han var kommen frisk tilbage, og det saa ud, som om hans Helbred virkelig var genvundet. Det viste sig imidlertid at være en Fejltagelse. Han kunde ikke længer magte sit ret besværlige Embede, men nødtes til at søge sin Afsked, som han fik i Efteraaret 1881. Og saa flyttede han da, efter en nittenaarig Virksomhed, bort fra Hillerød og tog Bolig paa en af Villavejene ved København.

Aflægs var Hostrup dog slet ikke. Han fik, efter at være blevet fritaget for Embedets Byrde, endnu en Livsperiode, indholdsrig og interessant, paa en halv Snes Aar, inden han d. 21. November 1892 lukkede sine Øjne. Men den Periode vedkommer os ikke her.

Vi her paa Frederiksborg Amt, som i sin Tid sad ved Hostrups Fødder i Slotskirken eller i det hele kom i levende Berøring med ham, vi hører nu snart, for saa vidt vi endnu er i Live, til de gamle. Men vi ønsker at gøre vort bedste for, at Mindet om Hostrup, denne saa milde og dog saa mandige og faste Personlighed, denne saa højt benaadede Folkets Mand og Guds Mand, denne saa aandig-skønne og saa ægte danske Skikkelse — at Mindet om ham maa kunne overgives til og bevares hos dem, der kommer efter os.

Saa længe Mindet om Hostrup endnu kan holdes vedlige hos Befolkningen her, saa længe skal den ikke ganske synke ned i Filisteri og Materialisme.

Stenløse, August 1912.

Isefjord og dens Kyster.

Billeder fra fjerne Aarhundreder. [1]

Af

Hans Olrik.

FAA Lande er saa indskaarne som Danmark. Vort Land er et af de mindste i Europa, men det har en Kystlinje paa henv. 7000 km. — en Længde, der svarer til Afstanden fra Nordkap til Nubien!

Se hvorledes de vestjydske Indhave breder sig indenfor Klitternes Sandvolde og hvorledes lange, smalle Fjorde skærer sig dybt ind i Jyllands Østkyst, mens Limfjorden gaar fra Hav til Hav og skiller Vendsyssel og Thy fra det egenlige Fastland. Men Sjælland har ogsaa forholdsvis stor Kystlængde. Ikke blot er der Odden, der gaar milevidt ud i Havet, og brede, aabne Bugter, der huler Kysten i Øst og Vest, men fremfor alt skærer Isefjord sig ind fra Nord og strækker sine Arme helt ind imod Øens Hjerte.

Isefjords Bredning kan minde om Vestjyllands Indhave; men dens Greninger og særlig den lange Roskildefjord ligner de østjydske Fjorde.

Selve Isefjordens Indløb er ret smalt. I Vest skyder Ods-

[1] Foredrag, holdt ved Samfundets Møde i Frederikssund 25. Aug. 1912.

herreds Bakkedrag sig frem; i Øst hæver Halsnæs sig med sine toppede Høje og sine bratte Klinter. Den barske Natur holdes ude, saa Fjorden fredelig kan bugte sig ind mellem skovklædte Næs og frugtbare Muldjorder, snart bredende sig ud til et Spejl, snart brydende Kystlinjen ved smaa Sidearme og Vige.

I gamle Dage var disse Greninger langt flere og langt større. Selsø i Horns Herred var en virkelig Ø, Skibby, som havde Navn efter sine Skibe, laa virkelig ved Havet, og om det saa er Slangerup, som nu ligger saa langt fra Vandet, saa blev den bygget inderst inde ved en lang Fjordarm, som skar sig ind mod Øst. Nede i Syd var der ved Lejre en gaffeldelt Bugt; det yderste af Lejreaa og Kornerupaa var den Gang Fjordarme.

Saaledes har der ved Isefjord og særlig ved Roskildefjord været lunt og hyggeligt for dem, der skulde sætte Bo og kæmpe deres Kamp for Tilværelsen. Halsnæs var en kraftig Vindbryder mod Nord, Horns Herred en lang Læmole i Vest. Hist og her langs Strandbrinkerne har der da allerede i *den ældre Stenalder* udfoldet sig et livligt Røre.

Talende Vidnesbyrd derom er *Skaldyngerne* eller „Køkkenmøddingerne" langs Kysten, fra Sølager indenfor Isefjordens Munding over Havelse og Bilidt ved Roskildefjordens Midtparti og ned til Lejre ovenover Fjordens inderste Vig.

Disse Skaldynger ved Roskildefjord har faaet Betydning for Oldgranskningen over hele Verden.

Man havde allerede før 1848 lagt Mærke til Skaldynger flere Steder i Landet, man havde ogsaa opdaget Stenredskaber imellem dem, men alligevel tænkte man sig, at det maatte være hævede Strandstokke. Den berømte Zoolog Japetus Steenstrup udtalte sig i den Retning paa et Møde i Videnskabernes Selskab Januar 1848, og nu nedsattes et Nævn til nærmere Undersøgelse af disse Forhold. Nævnet bestod af Geologen Forchhammer, Zoologen

Steenstrup og Oldgranskeren Worsaae. Efter et Par Aars Forløb dæmrede den Tanke, at Skaldyngerne slet ikke var Naturens Værk, men Kulturrester. Og da man saa ved Juletid 1850 gravede i Skaldyngen ved *Havelse Mølle,* vandt man Vished i Sagen. Snart efter forelagde Steenstrup og Worsaae Udbyttet af Undersøgelsen: Muslingskallerne var blandede med spaltede Dyreknogler, det meste var skørnet af Ild, og Lagene var Rester fra Menneskers Maaltider. De døbtes derfor med det berømte Navn „*Køkkenmøddinger*". Senere, i 1869, gæstedes Sølager paa Halsnæs af Oldgranskere fra Alverdens Lande, og de fik Lov til selv at arbejde med Hakke og Spade i de høje Lag af Østersskaller. Fra den Tid vandt det besværlige Ord „Køkkenmødding" Indgang i flere europæiske Sprog, hvor man egenlig slet ikke kan udtale det. Men man fik Brug for det danske Ord, da man andensteds fandt lignende Kulturrester, ved Frankrigs og Portugals Kyster, i Japan og flere Steder i Amerika, baade ved Atlanterhavet og Stillehavet; saa udbredt har denne Kulturform været i Menneskehedens Barndom.

Ved Isefjord og Roskildefjord var der altsaa gode Betingelser for det ejendommelige Fisker- og Jægerliv, som Affaldsdyngerne vidner om. Her var jo Læ for de svidende Storme. Beboerne kunde rejse deres Hytter, hvor Skoven rakte sig ned til Strandstokken. Her var rigeligt med Ved og rigeligt med Føde. Det vigtigste Næringsmiddel var *Østersen,* og den fandtes i Mængde paa den lave Fjordbund. Vandet var nemlig den Gang langt mere saltholdigt end nu til Dags. Midtpartiet af Halsnæs var en grenet Fjord, og øst om Halsnæs gik en bred Havbugt ind mod Syd, med én Arm den korteste Vej til Roskildefjord (umiddelbart ved Frederiksværk), en anden ind til Arresø, der den Gang altsaa var en Saltvandsfjord, og videre indenom det høje Bakkedrag ved Kræjme og Ølsted, skærende sig Syd paa ud til det mellemste af Roskildefjord ved Havelse. Skaldyngen her er netop et Minde om den langstrakte Fjord, der nu forlængst er opslugt af Landet eller forvandlet til Ferskvandssø. Saltvandet skyllede altsaa frisk

ind ad disse naturlige Kanaler og gav gode Livsbetingelser for Østers, Blaamusling og andre Muslingearter og for vore almindelige Strandsneglearter (Litorina litorea og Nassa reticulata). Disse Skaldyr skrabede man i Mængde ved de flade Strande.

Lejlighedsvis fiskede man ogsaa vore almindelige Fisk: Aal, Torsk, Flynder o. s. v. Om Vinteren, naar store Skarer af Vildænder slog sig ned i Fjorden, vankede der Fuglevildt. Da kunde man ogsaa faa fat i den store, nu uddøde Alk, som kaldes Gejrfuglen; baade ved Sølager og Havelse er dens Knogler fundet. At flere af disse Fugle var stærkt trannede, det skræmte ikke. Kostforagter havde man ikke Raad til at være. Kunde man faa Ram paa en Maage, saa blev den taget med til Spisekamret, og var man saa heldig at faa fat i Marsvin og Sæl, saa blev de ogsaa fortærede. I Skaldyngen ved Lejre ser man, at selv den store Trane og den stolte Havørn har maattet holde for.

Bagved Hytterne var Skovtykningen, og her traadte Stenaldersmanden sine vildsomme Stier gennem Hasselkrat og mellem knudrede Egestammer. Smidig sneg han sig ind paa det store Vildt og fældede det med sine smaa, skarpe Flintpile. Det var Kronhjort og Raadyr, dertil det farlige Vildsvin med de svære Hugtænder, men ogsaa den vældige Urokse; det er jo netop i Isefjordsegnen at man har fundet et Urokseskelet med Pilspidsen i et af Ribbenene. Nu og da lykkedes det ogsaa at overliste en Tjur eller en Ringdue. Og gjorde man det af med en Ræv eller Grævling, Maar eller Ulv, saa blev ogsaa de taget med hjem, og det ikke blot for Skindets Skyld. Knoglerne i Skaldyngerne vidner om, at Rovdyrenes Kød ikke er vraget af disse altædende Mennesker. Og hvad de levnede, det kastede deres Hunde sig over.

Affaldsdyngerne giver os altsaa Forestilling om det rige Dyreliv, der rørte sig om de første Mennesker. Men den systematiske Undersøgelse af Dyngerne stiller ogsaa Trævæksten bag de usle Strandhytter ret tydelig for vort Øje. Vi véd, at mange af de Dyr, hvis Knogler findes i Dyngerne, har været udprægede Skovdyr, og vi skønner, at Højskov og Krat har strakt sig helt til

Brinkens Rand. Af Kullene ser vi, at det især har været Egeskov med tilhørende Underskov af Hassel; Nøddeskallerne i Dyngerne viser, at man da ogsaa har faaet lidt god Planteføde til al den megen Kødmad. Paa sid Grund voksede El og Pil. Ved Lejre var der en Lund af slanke Asketræer. Forholdsvis faa Trækul hidrører fra Skovfyr. Men Knoglerne af Tjuren, der er fundet baade i Sølager og i Havelse, vidner om, at der ogsaa har været Naaletræsskove ved Isefjord; — det er alene den Slags Skove, som er Hjemsted for den store, prægtige Hønsefugl.

Aarhundreder kom og Aarhundreder gik; men Livet formede sig paa samme Vis, der var ikke større Fremskridt gennem Tiderne. Menneskene levede deres Fisker- og Jægerliv, Slægt efter Slægt. De sneg sig gennem Skovtykningen, de vadede ved Stranden, de roede sig frem i deres Kanoer. Flintredskaberne var Grundlaget for deres Tilværelse, Hunden deres eneste Husdyr.

Endelig bryder *den yngre Stenalder* frem, sikkert ved nye Indvandrere, der kom fra Vesteuropa og medbragte en langt højere Kultur. Nu ryddes Skoven hist og her, man dyrker lidt Korn i det ildsvedne Ryd, og man har Kvæghjorder af alle Slags. Følgelig er man ikke bundet til Strandbredden, men trækker indefter. De store Stengrave, som kendetegner den yngre Stenalder, findes i Afstand fra Fjordens Bredder, saaledes bl. a. ved Store og Lille Rørbæk, ved Ølstykke, Gundsølille og mange Steder i Horns Herred.

Men for det gammeldags Fisker- og Jægerliv var der saa ypperlige Betingelser ved Roskildefjord, at det enkelte Steder fortsattes jævnsides det begyndende Landbrug. Herom er Skaldyngerne ved *Lejre* et mærkeligt Vidnesbyrd. Stenredskaberne er af ny og fuldkomnere Art, finere tilhugne eller endog slebne, Knogler af Faar og Ged og Svin viser, at man ingenlunde har været henvist til blot at leve af Vildt, og Hvedekorn vidner om, at der har været Marker ikke langt derfra. Men man har dog slaaet

sig ned ved Foden af en Strandbrink, man har skrabet Østers (der dog nu var tyndere og mindre) og samlet Hjertemuslinger og Strandsnegle, og man har taget hvad Vildt man kunde faa fat i, lige ned til Pindsvin. [1]

Hvad Stenaldersfolket havde paabegyndt af Opdyrkning, det fortsattes i *Broncealderstiden.* Øverst paa Bakkedragene knejser de mange kuplede Broncealders-Gravhøje for at fortælle os, at disse Mennesker med deres ejendommelige og fint udviklede Kultur har gjort sig Jorden underdanig og taget Bopæl paa Højderne. Her havde man ofte fri Udsigt, og det huede disse Mennesker; de havde videre Synskreds. Fremfor alt sikrede de sig dog Afløb for Regnen; Boligen var derfor sundere end paa de lave, fugtige Steder. [2]

Trindt om Isefjord maa der nu have været en ret tæt Befolkning. Paa de ryddede Pletter mellem Skovene har der græsset Hjorder af Køer; Svineflokke rodede op mellem Træerne; hist og her var der smaa stenhegnede Kornmarker. Og hen over Fjordens Spejl gled rigtige Skibe med høje, snirklede Stavne og med Kølen forlænget til et langt Fremspring; ombord kunde der være en Snes Krigere med guldglimtende Broncespyd og Økser.

Netop fra Isefjords-Egnen er det mærkeligste Broncealders-Fund, der nogensinde er gjort. Det er *Solbilledet fra Trundholm i Odsherred.*

Alle kender sikkert dette Pragtstykke i vort Nationalmusæum. Den guldbelagte, rigt udsmykkede Bronceskive, som er rejst paa Højkant og forspændt med en Hest, medens hele Gruppen er sat paa Hjul, alt dette forestiller sindbilledlig den lysende Sol, der drager hen over Himlen. I søndret Tilstand er dette Sol-

[1] Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark (Kbhvn. 1900). [2] Jfr. Sophus Müller i Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1911, S. 239 ff.

billede lagt hen paa Mosegrunden under aaben Himmel, og dér har det ligget i 3000 Aar, indtil Jorden i 1902 blev taget under Plov. Da kom det mærkelige Billede for Dagen, og nu er det kendt, saa langt Oldgranskningen rækker.

At Bronceskiven med Hesten foran sig var en Helligdom, og at den var Udtryk for Soldyrkelsen, det var straks utvivlsomt. Men hvad skulde dette Solbillede i den afsides Mose, hvor Mennesker ikke færdedes og hvor ingen fik det at se? Og hvorfor havde man forsætlig ødelagt det kostbare Kunstværk?

Det kunde synes saare gaadefuldt. Men tilsvarende Fund baade fra Broncealder og fra Jærnalder viser os Vej. Det søndrede Broncebillede var en Offergave til Solen. Paa samme Maade er de berømte Broncelurer brudt itu og lagt hen under aaben Himmel som Gaver til de guddommelige Magter.

Sikkert hidrører denne Offergave fra en bestemt Situation. Mørke Skyer har i lange Tider ruget over Landet og indjaget Befolkningen Skræk. Skulde Solen være vred? Skulde den have sat sig for, at den ikke vilde skinne? Skulde al Frugtbarhed være forbi og Menneskenes Trivsel truet? Da maatte man se at faa Solen til at blive god igen. Ved Hjælp af dens eget straalende Billede skulde den kaldes frem paa ny. Mennesker skulde ikke eje dette Kunstværk, derfor slog man det i Stykker. Lagt under aaben Himmel var det indviet til Solen. Og Solen vendte tilbage og viste atter sit Aasyn. Saa staar da Solbilledet fra Trundholm som et af de mærkeligste Minder i hele Verden om den Inderlighed, hvormed man tilbad Naturens store Magter. Det var ikke en Dyrkelse af Guder i Menneskeskikkelse, med Menneskers Lidenskaber og Fejl; det var Paakaldelsen af selve det lysende Himmellegeme, der betinger vor Tilværelse. [1]

Isefjordsbreddernes Vrimmel af prægtige Minder fra Stenalder og Broncealder danner en stærk Modsætning til den Fattigdom

[1] Sophus Müller i Nord. Fortidsminder I, 303 ff. E. Lehmann og A. Olrik i Danske Studier 1904, S. 65 ff.

paa Gravhøje, der præger det *østlige* Nordsjælland lige fra Øresunds Snævring til ned imod København. Her var de fleste Steder et uigennemtrængeligt Vildnis, og først sent opstod de mange smaa, spredte Ryd, der gjorde lyst i Skoven. Men Isefjorden havde Rigdomme, som Øresund manglede, og dens Bredder havde heldigere Fordeling af Skov og aabne Pletter. *Derfor blev Isefjordsegnen det ypperste Kulturcentrum i disse fjerne Tider.*

Fra *Jærnalderen* har Isefjordskysterne ikke jordfundne Minder af tilsvarende Betydning som Solbilledet. Et og andet af hvad der er fremdraget kaster dog Lys over det Liv, som dengang levedes. Saaledes er der ovre i Horns Herred, endog helt ude ved Kulhuse, fundet fine *romerske* Smykker og lignende. Her har der da ved Aar 200 efter Kristi Fødsel levet en Slægt, der havde Luksussager fra Romerriget til daglig Brug.

Derimod kan Isefjordsegnen endnu ikke opvise noget af de store Fund, der vidner om *Folkevandringstidens* Uro og Kampe. Men netop fra denne Gæringstid er der talende Minder af anden Art Mens alle Begivenheder ellers er hyllet i et uigennemtrængeligt Mørke, skinner der pludselig et lille og højst mærkeligt Stykke Historie frem for dernæst atter at glide ind i Sagntaagen.

Som denne Egn allerede gennem Aartusinder havde været et Hovedpunkt for *Kulturen*, saaledes blev den ved Aar 500 Udgangspunktet for store *politiske* Nydannelser, ja for *Grundlæggelsen af Danmarks Rige.*

Inde ved Fjordens inderste Vig laae jo *Lejre*, det stolte Kongesæde, som blev Hovedstad for Sjælland og for mere til. Her var Samlingsstedet for „Spyd-Danernes" Vælde. Her hævede Skjoldungerne deres Magt, saa der gik Frasagn om dem vidt ude i Verden; de vandt endog Sejr over de krigerske Hadbarder (ɔ: Longobarder), der var Herrer over Østersøens Sydkyster, og det er troligt, at de strakte Haanden ud over det meste af Dan-

mark, — der jo ogsaa fik Navn efter disse Spyd-Daner eller Ø-Daner.

I Lejre har Roar rejst Kongehallen „Hjort", som vi kender fra det gamle angelsaksiske Beovulfs-Kvad. „Hallen var fuld af Venner", hedder det; „ingen Ondskab øved Skjoldungerne den Gang". Rolv Krake sad ved sin Farbroder Roars Side; „endnu knytted Venskab dem sammen". Dronningen staar frem, rækker Rolv et Bæger og beder ham gengælde de unge Kongesønner med godt, fordi han selv har nydt godt hos Roar. Men efter Roars Død griber Rolv Styret. Hans Fætter Rørik byder ham sit Guld til Forlig; men Rolv dræber ham og tager hans Skatte. Andre Frænder faar ikke bedre Skæbne. Dog, den grumme Kriger er forgudet af sin Hird, og langvejs fra kommer gæve Kæmper for at træde i hans Tjeneste. Han sejrer atter over Hadbarderne og gør Tog helt op i Sverige.

Det var Folkevandringstiden, da Riger brat opstod. Alt skifter og omtumles, og den vilde Opløsning baner Vej for dygtige, men haarde og hensynsløse Herskere, der ikke undsér sig for at bruge List og Vold og dog vinder glimrende Ry. Danmark har faaet *sin* Dønning af Spydtidens voldsomme Bølgeslag. Rolv er samtidig med Østgotekongen Theoderik den store og med Frankerrigets Grundlægger Chlodovech, og han ligner dem i sin Færd.

Omsider hævner hans Fætter Hjarvard de andre Frænders Drab. „Bjarkemaalet" er Mindet om den sidste Kamp, som Rolvs Mænd udstred for deres Drot, det ypperste Udtryk for Hirdtroskab, som noget Aandsliv ejer. Rolv og hans Bærsærker falder, og Lejrehallen synker i Grus: dens Saga var glimrende, men kort.[1]

Paa Bakken ovenover Fjordens østligere Vig er *Roskilde* imidlertid bygget. Det ny Kongesæde tager Arv efter Lejre og faar en lang og berømmelig Historie. Og videre ned gennem Tiderne glider Kongesnækken fremdeles over Isefjords Vande.

Intet Under da, at *Kongesagn* knytter sig til Fjordens Bredder.

[1] Axel Olrik, Danmarks Heltedigtning I.

Vi behøver blot at minde om *Frodebjerget* ved *Værebroaa*. Frode den fredgode har skaffet Ro og Tryghed i Landet; ingen rører den Ring, Kongen har lagt ud paa alfar Vej. Tilsidst lokker Troldkonen dog sin Søn til at stjæle den. Frode kommer for at straffe. Troldkvinden omskaber da sig og sine Sønner til en Søko-Familie, og mens Frode ser paa Søkalvenes Leg, borer hun sit Horn i hans Side og bliver hans Bane. Ingen maa vide, at han er død. Tre Aar fører hans Mænd ham rundt i Kongevognen. Til sidst maa de dog jorde ham, og ved Værebroaa kaster de Frodebjerget op over ham.

Frodebjerget er ganske vist ikke nogen Gravhøj, men en naturlig Bakke. Det gør imidlertid ikke noget. Det gælder jo ikke her at finde nogen historisk Kerne, Sagnet skal faa Lov at staa som Sagn. Det væsenligste er, at Kongesagnet netop knyttes til Værebroaa i Dalen mellem Bakkerne.

Senere Folkesagn har for øvrigt ogsaa haft travlt med Værebro. De svære Bropiller, som fordum fandtes, skal være byggede af Fanden; en Husmand havde faaet ham i sin Æske og var Herre over ham. Paa Bondens Bud opdyngede han ogsaa Frodebjerg af alt det Hestemøg, der fandtes paa hele Sjælland! Efter dette faar Højen unægtelig en mindre fin Oprindelse end i det gamle Kongesagn.

Imidlertid var der opvokset Byer i Nærheden af Fjordens Bredder.

Af stor Ælde er de Bynavne, der ender paa -um, og hvor dette -um er = hem (hjem). Et saadant Bynavn har vi i Kræjme (mindre heldig stavet „Kregome"), hvis gamle Form er Kræghum.

Ældgamle og i Reglen anselige Byer er ligeledes de, der ender paa -lev, -løse, -inge, -sted og -by. Alle disse Endelser er ogsaa repræsenterede langs Isefjordens Kyster.

Endelsen *-lev* er sammensat med et Person-Navn og betegner det samlede Gods, som paagældende har efterladt. Der er derfor noget vist „aristokratisk" ved disse Navne, de rummer Mindet om Mænd med betydelig Ejendom og Anseelse, ofte vel Høvdinger og Stormænd. Byerne paa -lev er særlig talrige i Horns Herred med tilgrænsende Egn; her har Høvdingeslægter hørt hjemme. Der findes ikke mindre end 7 af den Slags Byer: Venslev, Landerslev, Gjerlev, Tørslev, Skuldelev, Ferslev og Jenslev. Ligeledes er der som bekendt Byer paa -lev tæt omkring Roskilde. I Holbækegnen har der været et Erikslev. Men langs Roskildefjordens Østside er det sparsomt med disse Aristokrater blandt Byerne; der bliver kun Sigerslev at nævne, men det har vel ogsaa været et stort Gods, da det efterhaanden blev til mindst to Landsbyer.

Byerne paa *-løse* er ogsaa gamle og anselige. Men langs Isefjorden er der kun faa af dem. Vi har Havelse, der egenlig hedder Haveløse. Harløse og Gjørløse ligger for langt inde i Landet til at kunne regnes med blandt Isefjordsbyerne. Længere sydpaa ligger Stenløse, i Horns Herred Kyndløse, paa Overø Gamløse. I Holbæk-Egnen er der derimod en hel Gruppe af den Slags Byer: Merløse, Grandløse o. s. v.

Endelserne *-inge* og *-sted* forekommer kun lidet. Nævnes kan Jyllinge og Hyllinge øst og vest for Roskilde, Ølsted paa Bakkedraget mellem Fjorden og Arresø, Hagested paa Tudse-Næs.

Des mere findes der af Landsbynavne paa *-by*. Atter her har Halvøen, der ender i „Hornet", ubestridelig Forspringet. Indenfor et forholdsvis lille Landstykke findes 11-12 saadanne Byer: Draaby (Over og Neder Draaby), Kyndby, Dalby, Østby, Sønderby, Skibby, Karleby, Sæby, Vejleby, Egby, Lyngby. Overø har sin Næsby, Tudse-Næs har Udby og Hørby. Strækningen øst for Roskilde Fjord har kun Valby, Sundby og Lyngby, der dog alle 3 har delt sig i to (Store og Lille Valby, Ude- og Oppesundby, Lille og Store Lyngby). Hertil kan føjes Melby østlig

paa Halsnæs. Flere af disse Byer hører til Egnens største, Skibby hævede sig endog til Købstad.

Dernæst er der et yngre Sæt af Byer, saaledes de, der ender paa *-torp* (rup) og *-rød*.

Hele den vestlige Del af Halsnæs har Udflytterbyer *(torper)*, og paa Roskildefjords Østside er der en hel Bræmme af Torper *indenfor* de ældre Byer. Det er tydeligt nok, at man fra Landsbyerne nærmest Fjorden er trængt ind i Landet; man har ryddet Skov og opdyrket Ødemarker. Flere af disse Torper blev dog anselige Byer og fik tidlig Kirker; Vellerup i Horns Herred og Kirkerup øst for Fjorden har saaledes meget gamle Kirkebygninger. Højest hævede sig dog Slangerup; den laa gunstig inderst ved den smalle Sidefjord, havde saaledes Adgang til Havet og var dog værnet mod pludselige Overfald. Den blev endog til Købstad.

Smaabyer paa *-rød* findes oppe ved Arresø, i Nærheden af det nuværende Frederiksværk (Vinderød, Avderød, Brederød). Endnu har disse Landsbyer Skov tæt ved sig; oprindelig har de kun været smaa ryddede Pletter i den tætte Tykning.

Overhovedet har der, selv efter at Byerne var opstaaet, været meget mere Skov end nu til Dags. Minder herom har vi i enkelte Stedsnavne, saaledes Græse, der egenlig hedder Græsved, og Ons-ved (Horns Herred). Fremfor alt maa nævnes Horns-ved, der i „Kong Valdemars Jordebog" opføres som Krongods og Tilliggende til Skibby. Man har derfor ment, at Horns-ved var en nu forsvunden Skov i Nærheden af denne By; men Meningen er blot, at Skoven er bleven forvaltet af den Kongsfoged, der havde Sæde i Skibby, og Skoven selv maa have været længere ude paa „Hornet", hvor Bebyggelsen kun var spredt. Horns-ved er da ét med Nutidens „Nordskov", kun at Skoven den Gang var meget større end nu. Dér er der jo Ege, som har været til allerede i de ældste historiske Tider, Ege, som har oplevet hele Danmarks Middelalder, nyere og nyeste Tid. „Kongeegen", som endnu kan modtage vor Hyldest, har maaske allerede skygget

over Knud d. store. — I den mægtige Horns-ved rejstes efter Valdemarstiden den lille Kongsgaard Abrahamstrup, det senere Jægerspris.

Til denne Bebyggelse og Opdyrkning, til denne Landbokultur, som vi kan kalde den, kommer fra det 10. Aarhundrede den *kirkelige* Kultur. Fra den Tid, da Harald Blaatand rejste Trefoldighedskirken i Roskilde, byggedes der trindt omkring smaa Trækirker, der atter fra omtrent Aar 1100 eller lidt senere afløstes af Stenkirker. Netop ved Isefjordskysten findes flere af vore ældste Gudshuse, om end de just ikke nutildags har deres oprindelige Udseende. Men Bygningsemnerne, den stærke Granit og den let tilhuggelige „Fraadsten" (Kildekalk fra Egnen vest for Roskilde), tyder paa stor Ælde.

I politisk Henseende vedblev Egnen at have høj Rang. Til Isefjorden er i alt Fald knyttet Afgørelsen af vigtige Rigsanliggender. I Svenssønnernes Tidsalder har vi nemlig de to berømte *Kongevalg paa Isøre,* som vi kender fra Sakses Danesaga.

At Isøre maa søges ved Isefjordens Munding, det følger næsten af sig selv, og i Roskildebispens Bog fra omtr. 1370 siges det da ogsaa tydelig nok, at Isøre er Rørvig. Her har der været god Ankerplads, med Læ for Vest- og Nordenvind. Og Stedet var paa det nærmeste midt i det danske Rige. Derfra var der omtrent lige langt til Ejders Munding, til Skagen, til Hallands Nordrand, hvor Danmark mødtes med Sverige og Norge, og til Bornholm og Blekings Østkyst. For saa vidt egnede Isøre sig for Rigsmøder, der gjaldt for hele Landet.

Sakse tænker sig Isøre-Mødet som et virkeligt Folketing, der traadte sammen hver Gang der var Uvished om den rette Tronfølger. Dr. Anna Hude har imidlertid [1] paapeget Svaghederne i

[1] Anna Hude, Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning (Kbhvn. 1893).

vor gamle Krønikeskrivers politiske Teori og bl. a. vist hen til, at han for den historiske Tids Vedkommende kun kender de to Isørevalg under Svenssønnerne. Der kan vel i det højeste have været en almindelig Overlevering om, at slige usædvanlige Valg burde holdes ved den midterste Ankerplads i Riget. En fast Rigsinstitution har Isøre-Møderne ikke været, allerede af den Grund, at man kun rent undtagelsesvis kunde være i Tvivl om, hvem der var rette Tronfølger. Efter Kongens Død valgtes hans ældste Søn, med mindre der var tvingende Grunde derimod, og var han sønneløs, da tog man hans nærmeste Frænde. Heller ikke maa man tænke sig Isøre-Møderne som store Folketing, hvor Tusinder og atter Tusinder strømmede til fra alle Kanter af Landet. Snarest har det kun været et Udvalg, som mødtes, saa at disse Valgstævner ikke skiller sig væsenlig fra de Rigsmøder af Stormænd, vi kender fra den følgende Tid.

Forholdene ved det første Isørevalg er kendt af alle: Sven Estridsøn er død (1076) og har efterladt sig talrige Sønner. Af disse har Knud i Faderens sidste Aar haft en ledende Stilling, han har været Folkets Fører baade paa Englandstog og paa Vikingefærd mod Hedningerne ved Østersøens Kyster. Hans Ry er stort, hans Attraa efter Magten ikke mindre. Men hans vege og fromme Broder Harald er ældst af Aar, og da han for sin Mildheds Skyld er yndet af mange, har han ingen Grund til at give Afkald paa sin Ret til Tronen. Folket staar derfor delt, og da man vil undgaa Splittelse og vistnok ogsaa har været bundet til samlet Kongevalg i Kraft af den Ed, som Sven Estridsøn har afkrævet sine Mænd, maa man sammenkalde til Isøre-Møde for at faa Sagen drøftet og afgjort. Knud har Tilhængere blandt Skaaningerne, og sammen med dem holder han sig paa Halsnæssiden af Isefjorden. De øvrige samles om Harald paa selve Isøre. Her giver Harald Løfte om at gennemføre Love, som Folket ønsker; de fleste af Knuds Tilhængere falder fra ham, Harald vælges, og Knud maa fly Landet for sin ældre Broders Vrede. Harald indfrier sit Løfte og stadfæster tidligere Tiders Vedtægter,

som Folket har kær og nødig vil se fortrængt af nyere Retsregler.

Efter Haralds tidlige Død har der ikke været Tvivl om, hvem der skulde være Konge. Knud var nu selvskreven, og efter ham Olav og Erik Egode. Men da Budskabet om Eriks Død paa Pilegrimsfærden naaer til Danmark, opstaar der atter Usikkerhed om Tronfølgen. Kun var man enig om ikke at kaare Eriks voksne Søn Harald Kesje, der havde været Rigsstyrer og nyttet sin Stilling til Voldsfærd. Sven Estridsøns Søn Sven har vistnok haft nærmest Ret til Tronen; han drog ad Viborg til for at blive valgt dér saaledes som Skik var, naar der ikke var uregelmæssige Forhold til Stede; men han døde undervejs. Og nu opstod Vanskeligheden. Ubbe var den næste i Broderrækken, men syntes lidet skikket til at styre og havde heller ikke Lyst til Kongeværdigheden. Den yngste Broder, Nils, var ivrig nok; men uden videre kunde man dog ikke give ham Fortrinnet. Saa samledes man til et nyt Isøre-Møde (1104). Om man tør tro hvad Robert fra Ely har udtalt i sit Skrift om Knud Lavard, har Nils brugt Svig for at naae sit Maal. Hvordan dette nu forholder sig, er ikke godt at vide. Men valgt blev han.

Fra den Tid er Isøre-Møderne til Ende; men senere træder Stormændene ofte sammen med Kongen i vigtige Rigsanliggender, og flere Gange er Mødestedet Samsø, der jo ogsaa omtrent er i Midten af det daværende danske Rige.

Har Isefjorden været Danmarks Navle, saa har den følgelig ogsaa spillet en stor Rolle i Ufreds Tider, naar indre Kampe søndersled Riget. Det mangler ikke paa Vidnesbyrd herom.

Lige ved den historiske Tids Tærskel møder vi straks Efterretning om en vældig Kamp, som maa have staaet i Isefjordsegnen.

Den mægtige Kong Gudfred var død (810) netop den Gang

han truede Karl d. store med at voldgæste ham i Achen, og to Aar efter døde hans Eftermand, Hemming. Nu opstod der Strid mellem to Grene af Kongeslægten. Gudfreds Frænde Sigfred var Høvding for det ene Parti, Ale eller Olav for det andet. Vest for Roskilde stod Kampen; den ene af Kongerne — rimeligvis Ale — er da kommen sejlende ind ad Isefjord og har gjort sig til Herre over Roskilde. Den anden er rykket frem vest fra for at fordrive ham. Mandefaldet var saa frygteligt, at det optegnedes i frankiske Aarbøger, sikkert dog med Overdrivelse. Begge Kongsemner faldt. Men Ales Mænd havde sejret, og hans Brødre Harald og Regnfred blev kaaret til Konger. De havde dog kun stakket Lykke; den yngste faldt, og Harald maatte Gang efter Gang drage af Landet. Han var den første danske Konge, der modtog Daaben. — Paa den blodige Val, midt mellem Roskilde og Lejre, jordedes Ale i en mægtig Gravhøj (Olavs Høj). Det synes som om den slagne Hær er veget vest paa og har gravlagt Kong Sigfred ved selve Lejre. [1]

De næste Kampminder er fra den Tid, da Magnus d. gode var bleven Danmarks Konge, men Sven Estridsøn rejste Gang paa Gang sine Landsmænd mod den norske Drot. Det skønnes, at Sven havde Tilslutning hos Sjællænderne. Men Magnus stævnede med en stor Flaade ind ad Isefjorden og hærgede Egnen uden Skaansel.

Men selv i Tider, hvor der ikke var Krig, kunde Isefjordens Idyl ødelægges af Ufred. Det er til *Haraldsborg* at de uhyggelige Minder er knyttet.

Paa denne Borg dybest inde i Fjorden og nedenfor Roskilde sad Erik Egodes vanslægtede Søn *Harald Kesje*. Rimeligvis har han haft Borgen som kongeligt Lén, men han gjorde den til en

[1] Axel Olrik i Kbhvns Amts hist. Samfunds Aarbog for 1910, S. 14 ff.

Røverrede. Allerede i de Aar, da han var Rigsforstander, havde han nyttet sin Magt til at røve og rane. Og nu, da Kong Nils's Gerrighed og Svaghed satte Landet i Opløsning, drev han sin Frækhed til det yderste. Sakse kalder ham „en topmaalt Nidding" og betegner hans Svendes Færd som „Stimandsværk". Om Sommeren lagde han sig med sine Skibe paa Lur bag Isefjordens Næs og overfaldt de fredelige Købmænd, som kom sejlende; om de var Landsmænd eller Fremmede, det var ham ét. Ogsaa til Lands røvede han i vid Omkreds. For Roskildes Borgere og de fremmede Købmænd i Staden var han den frygteligste Svøbe; i kort Tid var Byens blomstrende Velstand omskiftet med Sult og Nød.

Gengældelsen ramte Harald Kesje, da Sjællænderne efter Knud Lavards Drab for anden Gang vragede ham som Kongsemne og kaarede hans yngre Broder Erik Emune, hvem Harald ovenikøbet hadede. I Begyndelsen stod Harald dog sammen med Erik. Men da Erik i Efteraaret 1132 havde lidt Nederlag i Jylland, gik Harald over til hans Fjender, Kong Nils og hans Søn Magnus. I Vintren 1132—33 hævnede Erik dette Frafald ved at føre sin Hær mod Haraldsborg. Nogle Tyskere i Roskilde hjalp ham og tømrede en Blide; disse Kastemaskiner var da endnu ukendte i Danmark. Det første Blidekast mislykkedes, Stenen naaede ikke ind over Volden, og Haralds Mænd spottede. Men ved det næste Blidekast knustes Borgens Trætaarn. Natten derpaa slap Harald ved List ud af Borgen. Den forhadte Røverrede blev ødelagt.

I Vaaren 1133 kom Nils med en stor jydsk Hær til Sjælland, og Biskop Peder af Roskilde sluttede sig til ham. Erik Emune nærmede sig med en Hær, han maa have opbudt i Nordsjælland. Men ved *Værebro* léd han et frygteligt Nederlag og flygtede — enten det nu var ad Isefjord eller ad Øresund — til Norge. Alt syntes ude for ham; men Aaret efter knuste han sine Fjender ved Fodevig og blev Enekonge i Danmark.

Saaledes kom Isefjordsegnen atter til at spille en Rolle i Tronkampene. Og det fortsattes senere. Muligvis er nogle af de mange Slag mellem Erik Lam og Harald Kesjes Søn Olav ud-

kæmpet her; vi véd det ikke, vi véd kun, at Modkongen Olav en Gang trængte frem ved den nærliggende Arresø. Men vist er det, at aldrig saa snart var den næste Tronstrid udbrudt, saa glimtede Staalet igen langs Isefjorden.

Ved Erik Lams Tronfrasigelse (1146) skyndte Erik Emunes Søn Sven sig med at lade sig kaare paa Sjællandsfarernes Ting og dernæst af Skaaningerne. Magnus's Søn Knud fik Kongenavn hos Jyderne, og søgte straks at angribe Sven i Skaane, men følte sig dog ikke stærk nok til at lande. I Stedet for satte han sig fast i Nordsjælland. Sven fulgte imidlertid efter og naaede ham ved *Slangerup*. Kampen blev blodig; men Sven sejrede, og Knud flygtede fra Øen. Hans Flaade har sikkert ligget i Isefjord, og det blev hans Redning.

Et Par Aar senere fik Knud atter Foden indenfor paa Sjælland. Men Sven havde nu befæstet *Roskilde,* og her sad hans bedste Mand, Ebbe Skjalmsøn, som Høvding. Forgæves søgte Knud at overtale Byen til Overgivelse; han maatte vende tilbage med uforrettet Sag. Fra Jylland gjorde han imidlertid et nyt Tog, og denne Gang bar han sig snildere ad. Han sejlede ind ad Isefjord og udskibede sine Mænd i *Hornsherred,* dækket af de store Skove. Saa sneg han sig, formodenlig i Nattens Mulm og Mørke, frem mod Roskilde, og det lykkedes ham at overrumple Byen. Ebbe Skjalmsøn selv undkom vel til Skaane; men hans Gaard i Bjernede blev brændt. Snart kom Sven dog til med sine Skaaninger, sejrede ved Taastrup og drev atter Knud tilbage til Jylland (1149.)

Atter gaar der et Par Aar. Alt er nu ændret. Knud og Valdemar har nærmet sig hinanden, og der er aftalt Svogerskab mellem dem. Begge er de Svens Lensmænd, men de stoler ikke paa ham, opfører sig ogsaa egenraadig og hensynsløst overfor ham, idet de uden hans Minde drager til Svenskekongen Sverker, der var Svens Fjende. Sven gaar voldsomt i Rette med Valdemar, men Valdemar giver hvast Svar. I sin Harme vil Sven lade ham gribe; men hans Mænd vægrer sig ved at lægge Haand paa Knud

Lavards fejrede Søn, der havde vundet Enekongedømmet for Sven. I Jylland fører Valdemar Kæremaal over Svens Færd, og sammen med Knud samler han en Hær. Det saae ud til Kamp; men, — om man tør tro Sakse — var det dog kun Valdemars og Knuds Hensigt at give deres Krav større Eftertryk. De sejlede ind i Isefjord og lagde til indenfor Halsnæs. Sven gik dem i Møde med væbnede Skarer. De mødtes ved *Udesundby* — altsaa ved Frederikssund, maaske paa det Sted, hvor vi nu staar — og dèr tingede de hele Dagen om Forlig. Til sidst blev de enige, Sven vendte tilbage til Roskilde, Valdemar og Knud sejlede atter til Jylland. Det var i 1153. Kort efter spandt Sven atter onde Rænker mod Valdemar, og nu kunde Bruddet ikke afværges. Paa Viborg Ting tog Knud og Valdemar Kongenavn (1154), og den Tronkrig, begyndte, der endte med Blodgildet i Roskilde, Svens Fald paa Gradehede og Valdemars Enekongedømme.

Borgerkrigene havde allerede længe aabnet Døren for Vendernes Hærgninger paa vore Kyster. End ikke Isefjorden, der laae fjernt fra de slaviske Vikingers Havne, undgik deres Voldgæstninger. Allerede i 1134 skal de have haft Held til at naae frem til Roskilde og hærge Byen.

Men netop i Isefjorden paabegyndtes det nationale Forsvar mod den farlige Fjende, og det paa en Tid, da næsten alle ellers var sløve og lamslaaede overfor Vendernes Angreb.

Det var *Vetheman* og hans *„Roskildebrødre“*, som her blev Foregangsmænd.

Ved Aar 1150 dannede Roskildeborgeren Vetheman sit Krigersamfund for at værne Kysterne mod Fjenden. Den Opgave, som Kong Sven kun stødvis tog op, den paatog Vetheman sig frivillig og fuldt ud.

Sakse kalder Vetheman en „Viking“, og Viking var han saa vist ogsaa. Men hans Vikingfærd var adlet af det høje nationale

Formaal; det var ikke Griskhed efter Guld som drev ham frem, men alene Kærlighed til Fædrelandet eller i det mindste til Hjembygden.

Der var Alvor i Vikingelagets Sæd og Skik. Hver Gang de skulde ud paa Togt, nød de Nadveren sammen; des kækkere saae de Døden under Øjne.

Og der var Fart i deres Færd. Aldrig slæbte de noget med, som kunde volde Sinkelse, ja, de sov med Haanden paa Aaren. Gjaldt det at møde Fjenden, tog de hvad Skibe de kunde faa og gav saa Ejermanden en Ottendedel af Byttet. Mestre var de i at spejde, og Mestre var de i at komme bag paa Fjenden, naar han laae i Læ af Næs og Holme.

Skønt Omegnens Bønder sluttede sig til dem, blev deres Flaade dog ikke paa mere end 22 Snækker; men med dem vandt de efterhaanden 82 fra Venderne. Fangne Landsmænd udløste de i Mængde, forsynede dem med Klæder og bragte dem til deres Hjemstavn.

Stærke var de ogsaa ved deres Samfølelse. Altid delte de Byttet lige, Styresmanden fik ikke mere end de menige Krigere. Et ægte sjællandsk Træk! Følelsen af kammeratligt Fællesskab og Kravet om Lighed for alle synes ned gennem Tiderne at have været Sjællandsfarernes Kendemærke [1]; men aldrig har det givet sig et skønnere og mere virkningsfuldt Udslag.

Isefjordsegnen rensedes saaledes for de vendiske Fjender. Midt i Danmarks dybeste Nedværdigelse gryede nyt Liv, ny Tid ved disse Kyster.

Paa dette Grundlag kunde *Absalon* bygge, da han genrejste Danmark. Hvad Vetheman og hans Fæller havde paabegyndt, det fortsatte Absalon i stor Stil, saa Forsvaret kom til at omfatte hele Sjælland, ja hele Riget. Bekvemt var det just ikke altid, at man først skulde den lange Sejlads nord paa gennem Fjorden,

[1] Thorkild Gravlund, Dansk Folkekarakter: Sjællændere og Jyder (Danmarks Folkeminder Nr. 7).

før man kunde gaa syd paa for at ramme Venderne. Paa Valdemars tredje Vendertog (Sommeren 1160) maatte den øvrige Flaade vente paa Absalon, som ikke kunde slippe ud ved Isøre for Nordenstorm. Men til Gengæld havde han her Vetheman og hans Krigere, der var opøvede i Venderkampen, og de blev hans bedste Hjælpere.

Svensken føler Hjertet svulme, naar han staar paa de Steder i Dalarne, hvor Gustav Vasa begyndte sit Frigørelsesværk, og Englænderen mindes med Stolthed den lille Ædlingeø, hvor Alfred den store samlede sine hjemløse Mænd for endelig at føre dem til Sejr over de danske Erobrere. [1] Vi kan have samme Følelse, naar vi ser ud over Isefjord, der i Nødens Time blev Udgangspunktet for Danmarks Genrejsning.

Men fra Absalons og Valdemars Tid er der ogsaa en Krans af fredelige Kulturminder, der er knyttede til Isefjordskysten.

Smukke *Kirkebygninger* har rejst sig trindt omkring, og flere af dem fik prægtige Kalkmalerier. Skibby og Jørlunde har nogle af de ypperste af den Slags Kunstværker der findes i Danmark.

Ogsaa *Klostre* har der været i disse Egne. Kannikesamfundet paa *Eskilsø* fik ganske vist kun kortere Levetid, men Nonneklosteret i *Slangerup* holdt sig og aabnede endog sine Døre for to af Kong Valdemars Døtre.

Det var i de Dage, da Slangerup ogsaa ejede en af de ypperste Helgenlevninger i Landet, Ben af den hellige *Nikolaus af Myra*, som Erik Egode havde hjembragt fra Italien og nedlagt i den Kirke, han rejste paa sit Fødested. Det bidrog væsenlig til, at St. Nikolaus, der særlig var de Søfarendes Helgen, blev paakaldt saa meget i Danmark, og flere Byer fik deres Nikolajkirker. Ja, det var Slangerups gyldne Dage. Men Slangerupfjorden svandt

[1] Joh. Steenstrup, Normannerne II, 73

hen, og den lille Købstad blev ladt i Stikken. Den sank hen i sine Minder.

Men derfor er den ikke glemt. Ved Isefjordskysterne har de historiske Minder fra de fjerne Tider Mund og Mæle. Og nu, da der er vaagen Sans for deres Værd, vil de leve videre gennem Aarhundreder og glæde vore Efterkommere som de glæder os.

En helsingørsk Færgemands Ruslandsfarter i aaben Baad.

Efter hans egne Breve meddelt af

H. W. Harbou og **Fr. Kaas.**

DET først i 1882 ophævede *Færgelav i Helsingør*[1] var en oldærværdig Korporation, der i sine Velmagtsdage gennem de Tusinder af Søfarere, der anløb Reden for at tolde og samtidig at proviantere, var kendt og anset viden om Lande; og blandt dem, der ved Uforfærdethed og Sømandsdygtighed har bidraget hertil, indtager — næst *„den bolde Lars Bache"* — den Mand, der her skal berettes om, en stærkt fremskudt Plads.

Jens Christiansen Lind var født 1776 i Fiskerlejet Aalsgaarde, Søn af en Skipper og Lods. Efter i et Par Aar at have tjent som Færgekarl hos en Færgemand i Helsingør, Nicolai Poulsen, blev han 1801 ved Giftermaal med sin Husbonds Enke selv Færgemand, d. v. s. Medlem af Færgelavet og Borger i Byen.

I Krigsaarene 1807—14, under den Guerillakrig til Søs, som Danmark efter Flaadens Tab maatte ty til for at holde Englænderne og deres allierede, Svenskerne, Stangen, var der blandt de helsingørske Færgefolk — brødløse som de blev ved den Stands-

[1] Lavet venter endnu paa sin Historieskriver. Nogle ret spredte Træk er givne af H. Rasmussen i Hist. Maanedsskr. f. folkl. og kirkl. Oplysning VI (1886), — andre i „Den helsingørske Færgemand Lars Bache, hans By og hans Hjem" (1905) udg. af Clausen og Rist som Bind II af „Memoirer og Breve".

ning, Skibsfarten led — mange, der „gik til Kaps". Men Jens Lind var i hele Landet den første, der løste Kaperbrev, og blev Fører for (den et Interessentskab tilhørende Korvet „Cort Adeler") det største og det eneste tremastede blandt alle danske Kaperskibe.[1] Vist til dette Skib overlod Regeringen ham 24 Kanoner til Laans af Marinens Beholdning; men han opgav det allerede Aaret efter som en daarlig Sejler, der ikke passede til vore Farvande.[2] I December 1807 havde Priseretten for Sjælland dog tildømt ham et engelsk Skib som god Prise. Natten til 21. August 1808 afslog han med stor Tapperhed ud for Kronborg et Angreb af 3—4 stærkt bemandede engelske Barkasser. 24. November s. A. entrede og erobrede han under Anholt en engelsk armeret Brig, som var sakket agterud fra en større Konvoj, og bragte den, haardt forfulgt af et Linieskibs Barkasse, lykkelig og vel ind til Hals. 24. Juni 1809 afslog han sammen med 3 andre Kapere et Angreb af en fjendtlig Bark, 4 Chalupper og en Kanonjolle. Men „paa Grund af Kaperiets Indskrænkning" ansøgte han under 25. November s. A. om med den ham alene tilhørende Kaperbaad „Haabet" paa $1^1/_2$ Læsts Drægtighed, forsynet med 4 Svingbasser og taklet som en Kutter, at antages i kgl. Tjeneste, han selv som Maanedsløjtnant og Fører for Baaden; Besætningen, 16 Mand, ønskede han leveret, bevæbnet og „sallareret" af Admiralitetet. Ansøgningen blev dog ikke bevilget; derimod gav Kongen ham 11. Maj 1810 Tilladelse

[1] Medd. fra Krigsark. III (1888) S. 211. Garde: Den dansk-norske Sømagts Hist. 1700—1814 (1852) S. 535. — Jens Linds Kaperfærd omtales, foruden i „Lars Bache", efter samtidige Avisberetninger i Const. Flood „I Krigsaarene" (Kristiania 1881) S. 141—145, jfr. J. P. With „Danske og norske Søhceltes Bedrifter" (1819), S. 237 f. — En ganske vist ikke dybt gaaende Undersøgelse i Marinens Aflevering til Rigsarkivet har givet et ret magert Udbytte fra følgende Kilder: Justits- og Domsprotokol for Priisretten i Sjælland. Indkomne Sager til Admiralitetet (1809 Nr. 2164 og 1811 Nr. 2756). Protokol o. kgl. Resol. Søetaten ang. (1810 Nr. 105 og 208). Fægtningsrapporter er ikke fundne. [2] Om hvad der senere blev af „Cort Adeler" er Beretningerne modstridende. Hvis de 24 Kanoner, hvad man maa antage, er brugt til Korvetten, blev denne taget af Fjenden (jfr. kgl. Resol. 1810 Nr. 105), og er hverken forlist i Vinteren 1808—9 under Isgang paa Københavns Red (Garde, anf. St.) eller af sin egen Besætning brændt paa Saltholms-Grunden for ikke at falde i Fjendehænder (Lars Bache, S. 93).

til at „laane 10 Mand af Vor Søetat" til at bemande Skonnerten „Scheen", der ikke kunde sættes i Aktivitet af Mangel paa Folk. Dette Skib førtes af en Kaptajn *Bæren* eller *Bern*, et andet Lind tilhørende Fartøj „Ørnen" af *Hans Østen*; det sidste blev 4. Oktober 1811 erobret af en engelsk Brig $1^1/_2$ Mil Vest for Hesselø. Lind fik i Tiden Juni 1810 til Januar 1811 paadømt 5 Priser[1] ved den sjællandske Domstol og, da han ved disse Lejligheder kaldes „Kaperfører" (ikke „Udreder"), har han selv været med til at tage dem[2]; andre Priser har han uden Tvivl til forskellige Tider faaet paadømt ved Priseretterne i de andre Landsdele. For Resten skal han gentagende, naar han havde tjent tilstrækkelig mange Penge, have opgivet Søen og „spillet Landjunker", men naar Pengene var brugt, lagde han ud paany. Sin sidste Bedrift udførte han 19. December 1813 med Baaden „Grevinde Danneskiold", der, efter at have skaaret en Galease ud af en stærk engelsk-svensk Konvoj ved Landskrona, blev angreben af en stor og vel bemandet svensk Barkasse. Lind mistede 3 Mand og maatte lade sin egen Baad i Stikken; men Fjendens Tab af Folk var meget større og Prisen beholdt han.

3 Dage efter denne Kamp blev Lind benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn; men denne Dekoration var nok ogsaa alt, hvad han ved Fredslutningen havde tilovers fra sin Kapertid, Glansperioden i hans Liv. Han havde tjent store Penge, men rask væk sat dem over Styr igen, „lige saa lystig og glad den Dag, han ikke ejede en Daler, som da han kunde kaste Penge bort i hundredevis." Han skal saa have slaaet sig paa „det farlige og besværlige Smugleri paa Sverig", en dengang meget respektabel Levevej; men en Snes Aar senere tildrog han sig atter den almindelige Opmærksomhed ved de Farter, som er denne Artikels egentlige Emne. Han døde 1841 i Helsingør efter at have giftet sig 2. Gang med *Marie Sonne* (f. 1790 † 1877).

[1] Den ene sammen med Bern. [2] Der var ogsaa en Kaperfører *Mathias* Lind, der førte Baaden „Emilia" for et Interessentselskab i Helsingør (Tegner, Tauson og Oeltze). (Indk. Sager til Adm. 1812, Nr. 807).

I den anførte Bog om Lars Bache, hvis Grundlag er Optegnelser af dennes Søn, Købmand og Konsul *Niels Bache*, er indflettet en Skildring af Jens Linds Liv og Levned [1] — en Skildring, der i sin bedsteborgerlige Overlegenhed over for Linds svage Sider, hans Letsindighed og Forfængelighed, ikke har Øje for, at dette var, som Franskmanden siger, les défauts de ses qualités, d. v. s. at de hang nøje sammen med hans gode Egenskaber. Fortællerens Dom om Linds *Personlighed* er derfor til Tider ubillig haard; men hvad de *faktiske Forhold* angaar, synes han gennemgaaende at have været vel underrettet. Det følgende Eksempel tyder i det mindste herpaa.

N. Bache fortæller nemlig: „Kejseren af Rusland lod en af de verdensberømte Færgebaade bygge i Helsingør; men den var for stor til at staa paa et Skibsdæk, og ingen vilde vove Sejladsen til St. Petersborg i en aaben Baad fra Helsingør til Enden af den finske Bugt. Men Lind var Manden; han fik nogle Vovehalse med sig, kom lykkelig og vel til sit Bestemmelsessted, afleverede Fartøjet i god Behold og havde Audiens hos Kejseren og hos Fyrster, Admiraler o. a.“ [2] Denne Fortælling betegner Udgiverne som ukorrekt, idet de støtter sig til et Brev fra Lind selv. [3] Men Bache har Ret alligevel; den Rejse, han omtaler, er en anden end den, der beskrives i Brevet, hvilket fremgaar af en Pakke Aktstykker med Udskrift „L'affaire du bateau 1833,“ som nylig er kommen for Dagen i det russiske Konsulats Arkiv i Helsingør, [4] og hvis Indhold foruden af Kontrakter, Kvitteringer o. l. bestaar af Breve skrevne af Lind selv (paa meget ordentligt

[1] I Bogen findes ogsaa hans Portræt efter Maleri i Familiens Eje. [2] En lignende Fart var for Resten 120 Aar tidligere foretagen af den senere Notarius publicus i Kjøbenhavn Rasmus Ærebo som kongelig Kurer, selvtrettende i Baaden. Den vakte saa stor Opsigt, at Czar Peter omtaler den i sin Dagbog. R. Æ.'s Autobiografi, udg. af G. L. Grove (1889), S. 186—206. [3] Trykt i Arkiv for Søvæsen X (1838). [4] Undertegnede fandt Pakken ved Ordning af Arkivet efter Konsul E. F. Monrads Død 1909 og fik den stillet til Raadighed ved velvillig Imødekommen fra den daværende kejserlig russiske Generalkonsul for Danmark, Kammerherre, virkl. Statsraad W. v. Sievers. Papirerne findes nu i Helsingørs Museum. **Fr. Kaas.**

Dansk og med en tydelig latinsk Haandskrift) til den daværende russiske Konsul i Helsingør, Hofraad *A. v. Ebeling.* [1]

Ledet af de helsingørske Lods- og Færgebaades Ry for Sødygtighed gav den russiske Regering i 1832 Konsulen Ordre til at anskaffe en saadan Baad, for at man i Rusland kunde benytte den som Model; [2] og Ebeling sluttede da Kontrakt med den bekendte Skibsbygmester *Jacob Løve* om en 23 Fods Egetræs Lodsbaad med komplet Inventar; Sejl m. m. for 500 Rbd. Den første Besigtigelse blev efter Konsulens Anordning foretaget den 27. Maj 1833 af 2 danske Søofficerer, Kaptajnerne *H. G. Sneedorff*, Inspektør ved Øresunds Toldkammer, og *J. P. Findt*, Chef for Briggen „Møen", der var Vagtskib i Sundet; det viste sig herved, at Baaden ikke var brugelig for Øjemedet, og man kom derfor overens om, at Løve skulde tage Baaden tilbage og levere en 27 Fods Baad mod en Tillægsbetaling af 400 Rbd. Denne, der viste sig tilfredsstillende, blev allerede leveret og betalt efter 2 Maaneders Forløb, den 28. Juli 1833. Den fornødne Ballast (14 Skippund Jern) fik man med Admiralitetets Tilladelse til Laans fra Vagtskibet.

Allerede under 24. Marts s. A. havde Ebeling sluttet Kontrakt med Lind om for en Betaling af 200 Rdb., foruden fri Hjemrejse for sig og 2 Hjælpere, at bringe Baaden til St. Petersborg og der aflevere den til Marineministeren, Viceadmiral *v. Möller.* Lind forpligtede sig derhos til at føre og aflevere en omhyggelig Journal over Rejsen.

De to „Vovehalse", som Lind ved en af Konsulen paategnet Mønstring-Kontrakt hyrede til Hjælp under Sejladsen, hed *Jens* og *Peter Olsen* og hørte hjemme i Fiskerlejet Sletten; Hyren var 75 Rbd. Desuden medtog han en Dreng ved Navn *Oluf*, et Slags Plejesøn.

[1] I Brevene sender L. stadig Hilsener dels til E.'s „værdige Familie" (der besøger L.'s Hustru paa *Cathrinelyst*), dels til den franske Konsul *de la Roquette* og den portugisiske Generalkonsul *M. C. Vidal.* [2] Allerede i 1806 havde den danske Regering foræret den russiske en Lodsbaad i samme Øjemed (Prot. o. Kgl. Resol s. A. Nr. 121).

Lind afsejlede fra Helsingørs Red samme Dag, som Baaden var modtaget. Afrejsen synes at have været noget forjaget; bl. a. fik han ingen Køjeklæder med, hvad han bitterlig kom til at fortryde, da han undervejs fik et haardt Anfald af Gigt i venstre Hofte og Ben. Hans Garderobe kunde ogsaa have været formaalstjenligere, hvorimod Matroserne havde Sælskinds-Klæder, der „kom dem vel tilpas".

Paa Grund af Stille og Søndenstrøm naaede Baaden først den 29. Juli om Formiddagen til *Dragør*, hvor Lind lod „Sprødet" forkorte 15 Tommer „for ikke at miste Klamperne paa Masten, der bruges til Faldene". Samme Aften passerede han *Falsterbo Rev*, og den følgende, da det havde været stille det meste af Dagen, *Bornholms* nordlige Huk; men den 31. om Morgenen „stod 8 Mil fra Øland, fik da en rasende Storm af N. O. med Styrtregn og meget tykt, laverede hele Dagen og kom om Aftenen til Ankers under en Ø, kaldet *Dronningskær*". „En tysk Galease mistede til Luvart af os sit Topsejl og Mesan, da Stormen kom. Baaden er meget stiv, men giver Vand over hele Masten. Bygmester Løve havde ej leveret os nogen Øse eller Pøs, hvormed vi kunde give Pumpen Vand, og maatte des Aarsag slaa Bunden ud paa et Halvanker for at holde Fartøjet lens, da Pumpen ikke er god".

Dette meldes i et Brev, afsendt 2. August fra *Carlskrona*, hvorfra han søgte ind under *Øland*, men naaede først den 4. August til *Borgholm*, Øens største By. Her maatte han ligge over i 4 Dage for at søge Lægehjælp for sin Gigt og forny sin Proviant, navnlig Brødet, der var ødelagt af Søvand. Han roser atter Baaden, fordi den sejler godt, men klager over, at „det løbende Gods er meget for klejnt, og vi maa bestandig omsplejse Stropperne, og 2 Blokke er sejlet itu af den megen Strabasse bidevind."

Lind havde i Drogden passeret et Par amerikanske Skibe, der ligeledes sejlede Øst paa, og mellem Bornholm og Falsterbo havde han „sejlet dem rent af Sigte", saa at han havde haabet at naa St. Petersborg før Amerikanerne, „men i Storm med

Modvind er det umuligt at holde Søen med en Baad som med et Skib." Han valgte da Omvejen gennem Kalmar-Sund.

Fra Borgholm gik Sejladsen Nord om Øland direkte til den finske Bugt; men da Vinden hele Tiden var kontrær og Vejret afskyeligt, tog den 12 Dage. Den forløb dog „uden mindste Skade paa Baad eller Sejl, naar jeg undtager et Par af Blokkene."

Drengen Oluf havde det til Tider „set galt ud med", og den ene Matros havde faaet skamferet en Arm, der var „meget svolden". Selv klager Lind over sine Øjne, der er „meget svage efter den lange Vaagen Dag og Nat", da han den 21. August skriver Beretningen om den sidste Del af Rejsen. Om sin Ankomst til *Kronstadt* fortæller han følgende: „Fra den 8. August til den 20. har jeg ej haft min Fod paa Guds grønne Jord. Men hvad for et behageligt Raab ved at passere Fregatten „Castor", [1] som jeg ej kendte. „Mester [2] Lind! kom om Bord!" lød det. Det var Kaptajnen selv, den fortræffelige Mand, saa vel som hans Officerer. Jeg maatte spise til Middag eller et Slags Frokost hos ham, hvilket kom mig ret tilpas, da jeg ikke i 12 Dage havde nydt noget varmt; thi Maskinen har vi ej kunnet nytte. Efter Frokosten gik jeg til Kronstadt, medhavende et Rekommandationsbrev til Admiralen fra Kaptajnen. Det var mørkt, inden jeg blev færdig, og besluttede da ikke om Natten at anløbe Petersborg, men gaa om Bord til Fregatten. Jeg kom Kl. 9 og min Hr. Oluf blev tvungen til at tage Sæde blandt de Herrer Officerer til Aften og efter dette at nyde Nattehvile i Kahytten. Oluf var stolt som en Paafugl!"

Om Morgenen den 21. August sejlede Lind saa fra Kronstadt til *Petersborg* paa 2 Timer, idet han under Vejs gik uden om et Dampskib. Følgende den ham af Ebeling givne Anvisning og et Kort over Petersborg lagde han til ud for Marineministerens Bolig

[1] Nationalitet ukendt, saavel som Anledningen til Kaptajnens Bekendtskab med Lind. [2] Ordet synes ligesom det engelske *master* at være brugt om en ikke militær Skibsfører. Ogsaa paa Fransk har *maître* været brugt i denne Betydning.

og afleverede der Breve fra Konsulen tillige med en Skrivelse, som Admiralen i Kronstadt havde givet ham med til Kejseren, *Nicolai I.* „Admiral *Möller* er en vakker Mand, ligefrem, uden Stolthed af den høje Post, han beklæder. — — Excellencen anmodede mig om at gøre en liden Tur med hans Adjutant, hvilket skete med liden Vind. Han er meget vel tilfreds med Baaden og jeg sagde Admiralen, at den var bygget efter en af Deres Højvelbaarenhed udtænkt Plan, hvorved den var bleven stivere end de sædvanlige Baade, og at De selv havde haft Opsigt med Bygningen. Admiralen venter Svar om 2de Dage fra Hans Maj. Kejseren," der residerede paa Peterhof.

Konsul Ebeling havde ligeledes medgivet Lind en Anbefaling til den danske Gesandt ved det russiske Hof, Holsteneren Grev *Otto Blome* (Plom kalder Lind ham), hvem han dog ikke traf, da han var paa „sit Landgods", men som ikke desto mindre allerede den 24. August i et yderst forbindtligt Brev, hvori han takker for Konsulens Interesse for hans „Landsmand", meddelte, at han samme Dag „havde haft Lejlighed til at underholde Kejseren om denne dygtige Sømands forvovne Færd"; men, tilføjede Greven, da Kejseren stod i Begreb med at rejse til Tyskland, var det desværre ikke sandsynligt, at Hans Majestæt kunde tage Baaden i Øjesyn før efter sin Hjemkomst.

Nogle Dage senere, den 27. August, blev Lind alligevel fremstillet for Kejseren under følgende Omstændigheder: „Jeg var for 4 Dage siden i Peterhof, hvor saavel Grev *Heiden*, der er Adjutant hos Hans Majestæt, som og General *Adlerberg* vilde forestillet mig for Kejseren; da jeg stod i Palæet, kom Kejseren fra en anden Side, og jeg fik ham ej at se. Det regnede uafladelig til Kl. $3^1/_2$; da kom Grev Heiden og vi gjorde en Tur og siden om Bord til Dampbaaden, der skulde bringe Kejseren til Stettin. Kl. 11 Aften kom Grev Heiden, der styrede Chaluppen, hvorpaa Hans Majestæt befandt sig, hen til mig ved Baaden, og [Kejseren] takkede mig ret hjertelig. Overrasket ved

dette blev min Tunge lam, og i Hjertet ønskede jeg, at Gud vilde bevare ham, men Ordene døde paa Læben og jeg tav."

For Resten havde han megen Ulejlighed med at faa Baaden afleveret og havde desuden den Ærgrelse, at man ved Guvernementet nægtede at give ham og hans Folk nogen Godtgørelse for Opholdet i St. Petersborg. Folkene havde betalt omtrent 25 Rubler for deres Kost og han selv daglig 6 Rubler for sit Logis. Skal han betale dette selv, „vil jeg forlise paa denne Rejse mere end jeg akkorderede om, foruden, hvad jeg ved Skibsfarten taber hjemme; ej at tale om, hvad man paa Rejsen har lidt paa Helsen." Det økonomiske Spørgsmaal blev dog, som man nedenfor vil se, klaret paa en meget tilfredsstillende Maade.

Efter Haanden havde Lind opdaget endel Fejl ved Baaden, „hvilket ikke er at undres over, da den blev klappet sammen i saadan Fart." Desuden var Löve, paastaar Lind, en Mand, „hvis Sag er Skillingen uden Ambition." Der er saaledes mange Skører i Stevnen, som han har fyldt med Kit og smurt over med Harpiks; og der er i det hele taget sparet paa Tømmeret, saa at Baaden er meget svag i Boven; den vil af Russerne snart blive ødelagt; men foreløbig tror „de fornemme", at der er ikke saadan en Baad til i Verden, siden den har kunnet overstaa Storme, som Skibe har haft ondt nok med at klare. Og Lind gjorde selvfølgelig sit bedste for at lade dem blive i denne Tro: „Jeg har rost den op til Skyerne for Deres Skyld," skriver han til Ebeling, og „Kejseren, Admiraler, Generaler, Adjutanter, Oberster og Kaptajner" var alle lige fornøjede med Baaden. Samtidig havde Lind travlt med Udarbejdelsen af sin Journal, af hvilken han maatte levere Kopi til Gesandten og flere højtstaaende russiske Søofficerer. Dels fra disse Herrer, dels fra paarørende og Venner af Ebeling modtog han Indbydelser, og somme Steder bad man ham endda tage Drengen med; „Oluf var propert klædt." Om Lind selv fortæller N. Bache, at han spaserede om i den smukke Uniform, han havde lagt sig til som Kaptajn paa „Cort Adeler", og med Dannebrogskorset paa Brystet.

Den 1. September vendte han fra Kejserstaden tilbage til Kronstadt, hvorfra han samme Dag sendte sine Matroser hjem pr. Skib. De ankom henimod Midten af Maaneden til Helsingør, hvor Ebeling godtgjorde dem de 25 Rubler, som deres Ophold i St. Petersborg havde kostet, med 10 Rbd.

Om Linds Hjemrejse, har Ebeling følgende Notits: „Lind kom hjem til Helsingør den 20. Oktober efter at have sejlet langs Kysten af Kurland, Preussen osv. i en lille Baad af 16 Fods Længde. Han brugte til denne Rejse 40 Dage og havde med sig en Englænder, *John Hoggard,* født i St. Petersborg. Han havde anløbet 7 russiske og 13 preussiske Havne." Mere malende, men maaske ikke helt igennem øst af absolut autentiske Kilder, — den i Rusland fødte Englænder bliver i det mindste til en dansk Skomagersvend — er Baches Beretning: „Han følte ikke Lyst til at rejse hjem paa en fornuftig Maade; det var ham for trivielt. Han købte en Storbaad fra et Skib, og da en dansk Skomagersvend, som havde „fægtet" hos ham i Petersborg, gerne vilde hjem, havde han Besætning. Der var ikke Lukaf i Baaden, men Lind vidste Raad og købte et tomt Sukkerfad, lagde nogle Knipper Halm deri, og da Provianten var bragt om Bord — og den var vist tarvelig, thi han var ikke meget forsynlig og drak ikke Brændevin [1] — stak han i Søen. At sidde 24 Timer til Rors, naar det blæste, var en smal Sag for ham, og at styre i godt Vejr fik han snart lært Skomageren. Saaledes kom han til Øresund; men da han havde forlist sit Anker, og Vinden var saa skral, at han ikke kunde række Helsingør, saa prajede han en Fisker. Da denne kom paa Siden og glad over at se Lind udbrød: „Men hvor er Deres Folk?" svarede Lind: „I Hundehuset!" sparkede til Foustagen og ud krøb Skomageren. Saaledes kom Lind lykkelig hjem."

Den 31. Oktober modtog Lind fra Konsulatet Meddelelse om, at Hans Kejserlige Majestæt paa Marineministerens underdanige

[1] Ogsaa ved en anden Lejlighed omtaler Bache Linds Afholdenhed fra Spiritus.

Forestilling i Anledning af den Iver, med hvilken den helsingørske Lods og Kaptajn Jens Lind for en meget billig Pris havde ført en der bygget Lodsbaad hertil, allernaadigst havde befalet at lade ham udbetale 2000 Rubler. Konsulatet bemærkede derhos udtrykkelig, at Ministeren havde gjort dette Skridt af egen Drift, inden Konsulen havde faaet Tid til at gøre nogen Indstilling til Fordel for ham — et godt Bevis paa det gunstige Indtryk, som den helsingørske Færgemand, hans Baad og hans Daad har gjort i de højeste russiske Kredse.

Paa denne Rejse havde Lind altsaa, uagtet den blev foretaget Midsommers, døjet en hel Del ondt; men det skræmmede ham ikke fra, da der bød sig en Lejlighed, at prøve Turen under langt besværligere Forhold; han havde nu engang, som det er sagt om ham, en højst mærkelig Tilbøjelighed til at udsætte sig for Farer og alskens Ondt.

I Aaret 1836 paatog Lind sig at bringe en aaben norsk Baad til Handelshuset *W. Brandt & Co.* i *Kronstadt* og valgte denne Gang at lægge Vejen om ad Østersøens sydlige og østlige Kyster. Han kom først afsted sent paa Aaret, og Baaden var aabenbart ikke indrettet til, at man kunde koge om Bord; varm Mad og Drikke vankede der derfor kun, naar man gik i Land. Denne Levemaade har formodentlig ikke tiltalt hans Besætning, to „Haandværkssvende", der vel i det hele ikke har delt Linds nys nævnte Tilbøjelighed, og ved den første preussiske Havn forsvandt de. Han gik saa videre alene med en Dreng, men i *Libau* hindrede Vinteren ham i at fortsætte. Han lagde derfor Baaden op og rejste selv hjem — naar og hvorledes vides ikke — og vendte tilbage det følgende Aar for at opfylde den Forpligtelse, han havde indgaaet.

Lind var en i maritime Kredse for sin „Uforfærdethed til Søs som for sin Excentricitet vel kendt Mand", og at hans Rejse

blev fulgt med Interesse, kan man se deraf, at en Beskrivelse, han gav i et Brev (Adressaten unævnt), straks blev trykt i det af de højt ansete Søofficerer *L. de Coninck* og *H. B. Dahlerup* redigerede „Archiv for Søvæsen". Vi skal her give et Uddrag deraf (ligesom det forrige med Benyttelse af hans egne Ord og Vendinger), da Beretningen nok fortjener at kendes i Linds Hjemstavn, hvor det nu $^3/_4$ Aarhundrede gamle Fagtidsskrift neppe er til at faa fat paa.

Hvorfor Lind atter først drog afsted om Efteraaret, kan ikke ses. Den 11. Oktober kom han tilbage til *Libau,* og da var eller blev han syg, saa at han først en Maaned senere kunde forlade Havnen. Tage en Sømand med sig, som hans Venner paa Stedet raadede ham til, vilde han ikke; han fandt det for bekosteligt og havde desuden „Lyst til at forsøge Turen alene." I Stedet for Jolle havde han en Kasse, som han selv havde slaaet sammen af et Par Brædder; „denne Tingest maa man være meget forsigtig med, ellers gaar den rundt." Men Lind forlangte den ikke bedre.

Den 9. November gik Lind under Sejl og samme Aften i Havn ved *Windau,* hvor han paa Grund af Storm og Tykning maatte ligge over til den 12. om Morgenen. Efter en nogenlunde heldig Sejlads naaede han den 16. om Eftermiddagen *Arensburg,* den eneste større By paa *Øsel,* hvor han som allevegne, hvor han kom frem, straks fandt mange Venner, der opfordrede ham til at overvintre hos dem; „men det var efter min Mening for tidlig, da Kulden kun var 2 à 3 Grader." Trods Sne og Tykning fortsatte han altsaa næste Morgen langs Østkysten af Øsel, laverende sig Øst efter hele den Dag og Nat samt den følgende Dag. Da det lidt før Aften klarede saa meget op, at han kunde se Land, lod han Drægget falde inde under Kysten ved *Rugn* (?) Hans Oplevelser i de næste Døgn vil vi lade ham fortælle med egne Ord:

„Om Morgenen den 19., Vinden S. S. O., frisk Kuling med Snebyger. Kl. 8 lettede og tog et Reb i Sejl og Fok. Landet

omkring Øsel er paa Sydøstsiden omgivet af utallige Stenrev, hvorfor man i tykt Vejr maa agte sig og ikke komme Landet nær. Holdt Øst hen for at klare den farlige Grund *Lynda*. Saa aldeles ikke Landet, da Luften var tyk med Sne. Kl. $10^1/_2$ tiltagende Kuling, tog ind 2. Reb i Sejl og Fok. Høj Sø; tog meget Vand ind. Under Rebningen mistede jeg Hatten, skønt den var bunden fast paa Hovedet. Kl. 11: Fik en svær Sø ind over, som slog Kompasglasset sønder, og det andet var itu forinden. Da jeg til samme Tid gissede mig at have passeret Grunden Lynda, satte jeg Kursen efter Skønnende N. O. og maatte med denne, hvis Vinden blev staaende, træffe i Nærheden af *Werder*.[1] Det blæste en Storm, og jeg førte kildrende Sejl. Svære Byger med Sne, øste bestandig, og da man ved saadan Lejlighed ikke kan benytte en Kavaj, var jeg gennemvaad overalt, men selv Kavajen vilde lidet have nyttet. Kl. 2 Efterm. observerede jeg en lille Holm tæt i Læ, et Rev fra samme omtrent i Vest; efter dette holdt jeg af, for herunder at tilbringe Natten, der saa ud til at blive sort og styg. Kl. henved 3 var jeg i god Behold under Holmen og havde smult Vande, lod Drægget falde, beslog Sejlene, stak ud paa Kettingen, kappede Tovet paa samme, firede agter ud og lod Ankeret falde; halede siden ind paa Tovet til Kettingen og laa saaledes fortøjet, hvis Vinden skulde forandre sig. Holmen var rundtom omgiven med stenig Grund. Hele Natten var det Storm, men, Gud være lovet! af samme Vind, og jeg havde smult Vande.

„At fortøje, som anmeldt er, i en mørk og rædsom Nat, uden at kende Stedets Beliggenhed og uden at kunne faa Hjælp af et menneskeligt Væsen, om Vinden havde forandret sig, kan være let nok paa Papiret, men er ikke saa let en Sag at udføre i en Storm og ene", bemærker Lind hertil, og Læserne vil sikkert give ham Ret. Han fortsætter saaledes: „Om Morgenen den 20. Kl. 10 klarede det lidt i Vejret og Kulingen aftog; Vin-

[1] Fyr paa Kysten af Estland, i Højde med den tæt Nordvest for Øsel liggende Ø Møn, der nævnes nedenfor.

den var efter Skønnende S. V. med lidt Sne. Saa det faste Land en lille halv Mil af. Lettede Fortøjningen og gik under Sejl med et Reb ind og søgte Landet. Under Landet, ved et Grændsehus, kastede jeg Drægget i 9 Fod Vand. Her satte jeg min Kasse ud og gik i Land for at faa mig noget varmt. Endskønt Folket ikke forstod mig og jeg ikke dem, hjalp vi os dog med Pantomimer, og de kogte mig Vand og tørrede mine Klæder og vare særdeles tjenstvillige. Det blæste atter op, men Baaden laa godt, da flere smaa Holme gjorde Stedet sikkert; kun Norden- og Nordvest-Vind kunde være farlig. Jeg opholdt mig her Dagen og Natten over, og i den Tid var det meget tykt i Luften, saa at man ikke kunde se $^1/_4$ Mil fra sig.

Den 21. om Middagen klart Vejr, saa Skovene ved Werder, 2 smaa Mile af; gik strax under Sejl. Omtrent Kl. 4 lagde jeg til ved *Møns* Færgebro. Kulingen var i Tiltagende og det blæste om Natten en Storm af Syd. Vandet stod over Broen, og jeg havde nok at bestille med at holde min Nordmand fast; tredobbelt Ketting havde jeg i Land og Ankeret ude paa Tamp i N. O., for at holde Baaden fri af Broen. Saaledes gik jeg gennemvaad til Kl. 4 Morgen, da Vejret bedagedes lidt og jeg fik mig en god Kop Kaffe paa Postgaarden. Siden spiste jeg Frokost hos den derværende Grænseofficer og fik imidlertid et nyt Kompasglas indsat; det kostede kun 15 Kopek Kobbermønt, omtrent 6 Sk. dansk. Kl. 10 Formiddag gik jeg under Sejl. Flere Damer og Herrer tilvinkede mig Farvel, og min Normand løb, med laber Kuling af S. S. V., Nord efter igennem Sundet. Kl. 9 Aften, klar Luft og Stille, lod Drægget falde under *Hestholmen.*"

Paa denne lille Ø gik Lind i Land i sin „Kasse" og traf i et ensomt og usselt Hus en Kone, der sad og spandt ved en Fyrrespaan som Lys, omgivet af 7 halvnøgne Unger. Hendes Mand var Daglejer og som Øens øvrige Beboere livegen, tilhørende en Grev De la Gardie, hvem Konen beskrev som en god og ædel Herre. Hos hende fik Lind kogt Vand til The og gik saa igen om Bord.

Næste Morgen, den 23. November, lettede han før Daggry og passerede med en lille Brise af V. N. V. Sundet mellem Øen *Vormsø*, Øst for Dagø, og Halvøen *Neckerø* (Nakkø), satte Kursen mod N. efter *Odensholm* og dernæst mod Ø. efter *Rogø*, hvor han, da det ved Solnedgang trak op til svære Byger, lod Dræg og Anker falde i „en skøn Havn" med smult Vande inden for Holmene. En Fiskerbaad tog ham i Land.

Først den 25. klarede det saa meget, at det kunde gaa an at fortsætte Sejladsen, men Vejret var dog ikke bedre, end at Lind „havde nok at bestille med at øse og styre tillige." Kl. 5 Aften duvede han op for *Reval* og naaede Kl. 7 i Nærheden af Havneindløbet. Det var da saa mørkt, at han „ikke kunde skelne Orlogsskibenes Undermaster, men troede, at det var en Lund." Han laverede sig i korte Slag langs Landet, indtil han fandt en Træbro, hvorved han fortøjede.

„Havde jeg før været i Reval og kendt Egnen bedre, vilde jeg snart være bleven hjulpen"; nu blev Linds første Bekendtskab med denne By, „som Herrerne ved Middagsbordet i Arensburg havde rost saa meget", alt andet end behageligt. Dygtig gennemvaad og forfrossen gik han i Land for at faa noget varmt i Livet. Han fandt et Hus, der var beboet af en „Grænsesoldat", og prøvede paa at gøre sig forstaaelig ved Pantomimer med Haanden op til Munden og ved at vise Penge; men i sin „Robinsonske" Dragt, som han kalder den, en ærmeløs Lammeskindstrøje og et Pudevaar som Hovedbedækning, gjorde han ikke noget synderlig tillidvækkende Indtryk. Konen i Huset havde dog Medlidenhed med ham og vilde koge Vand; men Soldaten, der vist antog ham for beruset, vilde have Nattero og kommanderede blot: „Marchere! marchere!" Lind maatte adlyde, og hans Forsøg i et andet Hus lykkedes ikke bedre; ogsaa her var Konen villig til at hjælpe ham, men Manden ubøjelig. „Jeg travede, saa godt jeg kunde, tilbage til Broen, som jeg i Mørket knapt kunde finde; ved at føle mig frem langs Broens Rækværk, kom jeg om Bord, hvor jeg tilbragte Natten med at

gnide mine af Kulden stivnede Skulderblade og Halsknogler dygtig mod Masten for at faa Blodet i Bevægelse." Kl. 5 Morgen gik han atter i Land og mødte 2 Piger med en Lygte, som de, da han tiltalte dem, rettede imod ham, hvorpaa de rædselslagne flygtede. „Vred paa mig selv, fordi jeg mod min Vilje havde indjaget disse Smaaglutter Skræk, traskede jeg om Bord igen og besluttede nu ikke at gøre flere Forsøg før Dagens Frembrud!" Men længere end en Time kunde han ikke holde det ud; Trangen til at skifte Klæder og nyde noget varmt drev ham paany i Land, og denne Gang var han heldigere; han slap ind i en Kro, hvor han fik varm Kaffe i Livet, tørt Tøj paa Kroppen og en Seng at sove i. Ved Middagstid fulgte Værten ham til den danske Konsul *Meyers* Hus og, da denne ikke var hjemme, (han tog sig siden hen venlig af Lind), til Militærguvernøren, Admiral Grev *v. Heiden,* hvem Lind „havde lært at kende paa Helsingørs Red, da han i 1830 kom tilbage fra Slaget ved Navarino med sin Eskadre", og som tog imod ham med største Venlighed. Admiralen forestillede ham, at han paa Grund af Isforholdene umulig kunde naa til Kronstadt den Vinter, og at Firmaet Brandt & Co. paa den Aarstid heller ingen Glæde kunde have af Baaden. Lind gik saa ind paa at lade den hale paa Land; den blev sat ind i et af Admiralitetets Skure, og selv fik han anvist Logi i „Kancelliet paa det store Torv, hvor jeg har en skøn Udsigt og alle fornødne Bekvemmeligheder," og hvorhen der blev sendt ham „Deres kejserlige Majestæters Portræter i store, forgyldte Rammer og mange smukke Presenter."

Strax paa Ankomstdagen blev han bedt til Middag hos Admiralen. Her traf han nogle af de lokale Notabiliteter, senere andre, og disse fulgte Exemplet, saa at Lind „hver Dag er indbuden til en eller anden af disse ædle Familier." Uagtet han jo denne Gang rejste i et rent privat Ærinde, ser det altsaa ud til, at der i Reval er bleven gjort mindst lige saa stor Stads af ham som tidligere i St. Petersborg og Kronstadt.

Man tør gaa ud fra, at Lind overvintrede i Reval, og næste

Foraar i god Behold afleverede sin Baad i Kronstadt; men bestemt vides intet herom, [1] ej eller om han denne Gang tog hjem „paa en fornuftig Maade." I hvert Fald har det vel nok været sidste Gang, han har begivet sig paa saadanne Ture. Han var jo nu 62 Aar gammel, og, som man har set, var hans Helbred langt fra godt mere. 3 Aar efter døde han og blev begravet den 9. November 1841 paa Helsingørs Kirkegaard. Graven er siden sløjfet, men dens Plads kan endnu paavises.

Jens Linds Navn tilhører ikke Danmarkshistorien. Ingen af hans Gerninger er, som Lars Baches, besunget af vore Digtere, og har næppe heller fortjent det. Det er jo ogsaa lovlig meget, naar N. Bache mener, at der under andre Forhold kunde være bleven en „Columbus eller Tordenskjold" af ham. Men han var en Mand, der med en Sømandsdygtighed og en Ligegyldighed overfor Farer og Savn, som man skal lede længe efter, gennemførte, hvad han havde sat sig for, hvor de allerfleste enten havde sat Liv og Fartøj til eller givet op paa Vejen. Ejendommelig er ogsaa hans Evne til at gøre sig gældende i Krese, der, hvad Fødsel og Opdragelse angik, stod paa langt højere Trin af Samfundsstigen end det, hvorfra han selv var udgaaet. I den ene som i den 'anden Henseende repræsenterer han en Type, som, om end i formindsket Maalestok, næppe har været helt ualmindelig paa et Sted, hvor husvant fra Lodbrogs Tid Øboen plasked' til Søs, og som i Sundtoldens Dage var et af Verdenstrafikkens Knudepunkter.

[1] Helsingørs Avis for 1838, der mulig har indeholdt noget herom, eksisterer desværre ikke mere.

Abbed Vilhelm af Æbelholt,
Nordsjællands Helgen.

Af
Hans Olrik.

Foredrag paa Frederiksborg Højskole den 27. September 1912.

Tider kan være rige, og Tider kan være fattige. Det kan ske, at der Slægt efter Slægt næppe findes nogen der hæver sig synderlig over Jævnmaalet. Men det kan ogsaa hænde, at der paa én Gang fremstaar en hel Kreds af glimrende Personligheder, der sætter Præg paa deres Tidsalder.

En saadan Epoke oplevede Danmark i første Halvdel af forrige Aarhundred, da der samtidig var store Foregangsmænd paa alle Aandslivets Omraader og virkelige Høvdingeskikkelser i det afgørende politiske Gennembrud.

Men det Tidspunkt, som nærmest kommer paa Højde med denne frodige Blomstring, det er Valdemarstiden.

Absalon er den største Folkefører vi har haft, og ved hans Side staar de to store Valdemarer, Ærkebiskop Eskil, Esbern Snare og Sune Ebbesøn, Anders Sunesøn med sin Lærdom, Sakse med sin historiske Begejstring og sit Mesterskab i Latinen, Biskop Gunner med sin Lovkyndighed og sit sprudlende, ægte danske Lune. Det var en Flok af udkaarne Mænd, der baade havde Aand og Kraft og som hævede deres Tid til en sand Storhedstid, end mere lysende, fordi Splittelse og Opløsning gik umiddelbart forud.

I denne stolte Kreds af danske Mænd opdukker en fremmed. Han smeltede aldrig helt sammen med sine Omgivelser, han vedblev at have sit eget Folks Særpræg; men han helligede Danmark sine Kræfter, han blev et ypperligt Bindeled mellem os og den store Verden, og han blev her i det fjærne Norden en fuldgod Repræsentant for Vesteuropas højeste Kultur.

Det var Franskmanden *Vilhelm,* Abbed først paa Eskilsø og senere i Æbelholt.

Frankrig var den Gang i Spidsen for Aandsliv og Samfundsudvikling. Her formedes Forbundet mellem Kongedømmet og Kirken til Kamp mod de nedbrydende Magter, her fostredes Korstogstanken, her uddybedes Troens Inderlighed i Mystiken, her opvoksede Teologien og Filosofien i Skolastiken, her opstod den lærde Højskole, der mægtede at drage de unge til sig fra Alverdens Lande, her udfoldede Kunsten ny og rigere Former, her brød en ny Digtning frem med kraftigt Væld, her udvikledes Ridderskik og fin Omgangstone, der tjente til Mønster trindt omkring. Kort sagt, Frankrig var det ypperste Kulturland. Man forstaar da, hvad Værd det kunde have, at en begavet Franskmand kom til at staa det danske Folks Fører saare nær og selv vandt Plads blandt Danmarks bedste Mænd. Naar vort Folk i mange Maader paa kort Tid svang sig op omtrent paa Ligetrin med de fremmeligste, saa har Abbed Vilhelm sin Del af Æren.

Vilhelm er født ved Aar 1127 i Paris. Han kaldes ædelbaaren; men om hans Forældre véd vi ikke andet end hvad de hed. Tidlig gav Raoul og Emeline Afkald paa deres Søn, idet de bestemte ham for den præstelige Vej og satte ham i Huset hos hans Onkel, Abbed Hugo i Benediktinerklosteret Saint-Germain-des-Près ved Paris. Drengen var ivrig til Bogen, og der gik Ry af hans Lærenemme.

Endnu før Vilhelm var fuldt voksen lod Abbed Hugo ham

indvie til Underdiakon og skaffede ham en Præbende ved Hellig *Genovefas* Kirke (Sainte-Geneviève) paa „Bjerget" syd for Paris. Kannikesamfundet her var ikke „regelbundet", havde dermed lidet af klosterlig Skik; men den unge Vilhelm fulgte sine Klostervaner fra Saint-Germain, og tidt fandt man ham fordybet i Læsning. Det huede ikke hans ældre Medkanniker, at han gik sine egne Veje, og de frygtede for at hans munkeagtige Liv kunde bidrage til at deres Kloster kom under strengere Tugt. Det gjaldt derfor om at blive af med ham.

En af Kannikerne gav sig da Udseende af at interessere sig for ham, og da han havde vundet Ynglingens Tillid, foreslog han, at de begge skulde blive Munke. Takket være Hellig Bernards store Ry var Cistercienserordenen den Gang særlig beundret, og de vendte sig derfor til et Cistercienserkloster, Pontigny ved Floden Serain. Abbeden modtog dem med Glæde og gav dem foreløbig Plads i Klosterets Herberg. Men længer kom de heller ikke. Den ældre Kannik styrkede ganske vist fremdeles sin unge Medbroder i hans Forsæt; men selv kom han i Tanker om at han først maatte beskikke sin Moder og Søster en Værge. Vilhelms Mistanke var øjeblikkelig vakt; han anede, at den anden vilde lade ham i Stikken, opgav Planen og vendte tilbage til Geneviève-Klosteret. Dog var det aftalt mellem dem, at Skridtet skulde gøres et Aar senere. Men da Tiden kom, havde Vilhelm faaet fuld Klarhed over de andre Kannikers Træskhed og ansaa sig derfor ikke bunden af sit Løfte. Paa sine gamle Dage ængstedes han imidlertid ved Tanken om at have brudt sit Ord, saa han endog forelagde Paven Sagen. Men i Øjeblikket var han mest optaget af sin faste Vilje til ikke at lade sig fordrive af de ældre Kanniker. Der var Trods og der var Kraft i det unge Menneske.

Selv for den udmærkede er det farligt at have formaaende Velyndere, som skubber paa. Vilhelm, der i Forvejen havde en udsat Stilling, fik det snart at føle. Onklen i Saint-Germain vilde nemlig allerede nu skaffe ham Diakonindvielsen, for at han kunde

stige til højere Rang i Kannikernes Lag. Da hans Medkanniker kom under Vejr dermed, tog de deres Forholdsregler: de henvendte sig til Bispen af Paris og bad ham afslaa Abbed Hugos Bøn. Pariserbispen indvilgede deri; men Abbeden fik saa Bispen af Senlis til at foretage Indvielsen. Dette var imod de kirkelige Regler; men Vilhelms Onkel vilde have ham frem, og selv var han ærgerrig og hensynsløs. Dog maatte han foreløbig lade det være en Hemmelighed, at han havde faaet Diakon-Vielsen.

Kort efter blev det Vilhelms Tur til at oplæse Evangeliet. Den, der kun var Underdiakon, maatte imidlertid ikke selv læse Evangeliet; han skulde skaffe sig en Stedfortræder blandt de andre, idet vedkommende i det mindste maatte være Diakon. Tør man tro „Vilhelms Levned", søgte han ogsaa at faa en af de ældre til at udføre Hvervet; men de, han henvendte sig til, svarede Nej for at enten Gudstjenesten kunde gaa i Stykker for ham eller han selv blive drevet til at overtræde Gudstjenestereglen. Men da man var samlet til Nattetjenesten og Evangeliet skulde læses, gik Vilhelm til Læsepulten og aabnede Bogen som om der intet var i Vejen. Evangeliet var netop Luk. 11, 14: „Og Jesus uddrev en ond Aand, og den var stum". Efter Helgenskriftet kom dette til at passe: Kannikerne forstummede, da de skulde messe Velsignelsen, og listede ud; kun en enkelt, der var „god og retfærdig", blev tilbage i Koret, saa at Gudstjenesten dog kunde gaa sin Gang.

Var det en Sejr for Vilhelm, saa var den sikkert dyrekøbt. Han blev nu sat til at styre en af de Gaarde som hørte under Klosteret, men laae langt derfra. „Vilhelms Levned" kalder det en Forfremmelse, og med en viss Ret, da de Kanniker, som var fri for at residere i Klosteret, betegnedes som „privilegerede". I Virkeligheden var det dog en Forvisning fra det glade Paris.

Vilhelm skulde imidlertid vende tilbage til Geneviève-Klosteret under saadanne Forhold, at det blev en Oprejsning for ham.

I Foraaret 1147 var Pave Eugenius III kommen til Frankrig bl. a. for at virke for det Korstog, som Kong Ludvig VII havde

planlagt. I Følge med hinanden indfandt Pave og Konge sig i Geneviève-Kirken, hvor Eugenius vilde højtideligholde Messen. Kannikerne bredte et Silketæppe foran Altret, hvor Paven knælte i Bøn. Da Paven dernæst gik ind i Sakristiet for at iføres Messeklæderne, tog hans Tjenere efter Skik og Brug Tæppet. Dette vilde Kannikerne ikke finde sig i, og der opstod nu et voldsomt Slagsmaal i Koret. End ikke Kong Ludvig var i Stand til at skille de stridende; selv fik han blot Knubs i den vilde Tummel.

Dette forargelige Optrin gav Stødet til Klosterets Reform. Medens Kong Ludvig drog paa Korstog, var hans mægtige Minister, Abbed Suger af Saint-Denis, den egenlige Rigsstyrer, og Pave Eugenius overdrog ham Tilsynet med Kannikerne ved Genovefas Kirke. Suger bød nu, at Klosteret skulde afstaas til Cluniacenserne; men paa Kannikernes Bøn fik Paven ham til at lempe den haarde Dom, saa det blev regelbundne Kanniker der flyttede ind. Suger hentede nemlig „Augustinere" fra det nærliggende Kloster St. Victor, der var et Hovedsæde for den egenlige Klosterkultur og den fromme Mystik. Blandt disse Victorinere, som de kaldtes, var ogsaa Prioren Eudes. Den gamle Abbed i St. Victor vilde nødig af med sin bedste Hjælper; men Suger kunde ikke undvære denne lærde og fromme Mand til sit Reformværk, og han indsatte ham til Abbed i Geneviève-Klosteret (Aug. 1148).

Omdannelsen af det ærværdige Kloster blev en stor Glæde i de vaktes Kredse, og Bernard af Clairvaux lykønskede Suger til det gode Udfald. Kun de gamle Kanniker ærgrede sig, og trods det Hensyn, der var taget til dem, søgte de at forstyrre de indflyttede Victorineres Gudstjeneste, saa at Suger maatte true dem strengt. Omsider faldt de til Føje, og Sainte-Genevièves Kloster blev snart et nyt Hjem for den victorinske Mystik. Paa det Sted hvor i sin Tid Filosofen Abailard havde ladet sin kolde Logik og sin overmodige Spot lege med hvad der var andre helligt, dér lagdes nu al Vægt paa den enfoldige Barnetro og det ydmyge Sind.

Den ny Abbed kaldte Vilhelm tilbage til Klosteret og opfordrede ham til at blive regelbunden Kannik. Vilhelms Hu stod jo netop til Munkelivet, og han var ikke sen til at lade sig overtale. „Han kastede sig for Abbedens Fødder og overgav sig selv og sit Gods til den naadige Gud, og saaledes slap han nøgen ud af denne Verdens Skibbrud", — hedder det i Helgenskriftet. Hans Silkevams maatte vige for Victorinernes hvide Ordensdragt med det sorte Slag, og fra nu af havde han kronraget Isse ligesom Munkene.

Da de gamle Kanniker bevarede deres Underhold uformindsket, havde de regelbundne i Begyndelsen kun lidet at leve af. Sjælden var der Raad til andet end Klidbrød og Urter. Men Vilhelm var tilfreds med den knappe Føde. Nu vilde han for Alvor spæge sit Legeme; i Nattevaagen og Faste var han derfor ogsaa blandt de fremmeligste, og samtidig fortsatte han sine Studier med stor Flid. Der var Glød og Lidenskab i hans Fromhed. Altid var han brændende i Aanden, altid kæmpende i Bønnen. Alle maatte erkende, at han var en nidkær og højtstræbende ung Mand, og flere Gange blev der overdraget ham særlige Hverv i Klosterets Tjeneste: en Tid var han Underprior, en Tid Sakristan.

I disse Aar var det at Absalon studerede i Paris, bl. a. ogsaa ved Geneviève-Klosteret. Han maatte skatte Vilhelms stærke Personlighed, og der sluttedes Venskab mellem dem.

Men var Vilhelm virksom, viljestærk og retlinjet, saa var han ogsaa selvfølende, egenraadig og fremfusende; — Idealitet og Hensynsløshed gaar jo tidt nok Haand i Haand. Han var derfor som skabt til Sammenstød med sine overordnede, og Kampene udeblev heller ikke.

Ran af Helgenlevninger spillede i de Tider en viss Rolle. Hvor Relikvierne var, dèr maatte Helgenens Kraft ytre sig, og da Maalet var at faa en Talsmand hos Vorherre og en Hjælper i al Slags Nød, maatte Tyveriet være fromt eller i det mindste tilgiveligt. Intet Under da, at man i Kirkerne var angst for at miste fejrede Relikvier, og denne Nervøsitet voldte stundom Rygter om Ran,

der maaske ikke havde det mindste med Virkeligheden at gøre. Hvorom nu alting er, saa spredtes i Julen 1161 det Rygte over hele Paris, at Hellig Genovefas Hoved var stjaalet fra Helgenskrinet i hendes Kirke. Hun var Stadens Værnehelgen, og hendes Hoved betegnedes som „Frankrigs Perle". Alle var derfor opskræmte. Men Kong Ludvig VII lod øjeblikkelig Skrinet forsegle, flytte fra Højalteret og bevogte, for at Kannikerne ikke skulde indsmugle et andet Hoved, inden den kirkelige Undersøgelse kunde finde Sted.

Netop paa den Tid var Broder Vilhelm Kirkens Sakristan. Det var dermed ham der skulde vogte Helgenlevningerne og Kirkeskattene, og var Genovefas Hoved stjaalet, saa vilde det sige, at han ikke havde passet ordenlig paa. Man kan forestille sig den Uro og Spænding han gik i, indtil Undersøgelsen kunde foregaa.

Endelig oprandt Dagen, den 10. Januar 1162. I Geneviève-Kirken mødte baade Kongen og Ærkebispen af Sens tilligemed nogle af hans Lydbisper, og en stor Folkeskare var strømmet til. Efter Messen til Genovefas Ære skulde Ærkebispen, Bisperne og andre udvalgte Mænd undersøge Helgenskrinet. Som Sakristan vilde Vilhelm gaa med, men det blev ham nægtet. Vige vilde han dog ikke, og fluks greb han en Lysestage for i det mindste at komme med som Tjener for Undersøgelsesnævnet. Skrinet blev højtidelig aabnet, og der fandtes et Menneskehoved i det. Uden at oppebie Udfaldet at Bispernes Granskning istemte Vilhelm øjeblikkelig den ambrosianske Lovsang, og hele Folkeskaren sang med.

Med Føje syntes Bisperne ilde om Broder Vilhelms egenmægtige Færd. Hos Biskop Manasse af Orléans bruste Vreden frem: han kaldte Vilhelm en fræk Karl og paastod, at det var en gammel Kærlings Hoved som Kannikerne havde sneget sig til at lægge i Skrinet. Da udbrød Vilhelm: „Gør en Ovn gloende, saa skal jeg uskadt gaa ind i den med dette Hovede i Haanden!" Manasse svarede: „Med det Hoved i Haanden vilde jeg ikke træde ned i en Balje varmt Vand, og saa vil du gaa i en gloende

Ovn med det!" Ærkebiskop Hugo fandt det imidlertid heldigst at lade Folkets Dom være Guds Dom og godkendte Hovedets Ægthed. Sagen skulde dermed være sluttet, men Biskop Manasse blev ved med at tale til Kongen om Kannikernes Bedrag. I deres Vaande sendte Victorinerne nu Bud til Ærkebispen, der allerede havde forladt Paris, og sammen med en af sine Bisper skrev Hugo da et Brev til Kongen. Derved fik man endelig Bugt med Mistanken; 13. Januar kunde Kannikerne føre Skrinet tilbage til Højaltret, og denne Dag var fra nu af en af deres fejreste Festdage. Men Vilhelm glemte aldrig Biskop Manasse hans hovne Optræden.

Endnu samme Aar 1162 blev Vilhelm for øvrigt atter Styrer for en af Geneviève-Klosterets Gaarde; den laae i Nærheden af Senlis. Her fik han Besøg af to Kardinaler; den ene blev senere Pave under Navnet Cølestinus III. Der var paa den Tid stor Kirkestrid. To Paver stod overfor hinanden: Alexander III var valgt af det kirkelige Uafhængighedsparti, hans Medbejler derimod efter Kejser Frederiks Vilje. Kardinalerne skulde i Frankrig virke for Alexander IIIs Sag, og i Vilhelm fandt de en ivrig Kampfælle.

Hvor glødende Vilhelm var for Kirkens Frihed og Selvstændighed, det skulde snart vise sig.

Efter at Vilhelm igen var vendt tilbage til Geneviève-Klosteret, skulde der en Gang foretages Valg af Prior. Det voldte for saa vidt ikke nogen Vanskelighed som Abbeden og Kannikerne var enige om hvem det skulde være. Men da den nyvalgte erklærede, at han efter Skik og Brug vilde søge Kongens Stadfæstelse, kom der stærkt Røre i Forsamlingen, og flere hævdede, at paa det Vilkaar kunde han ikke være deres Prior. Abbeden tog ham imidlertid med til Kongen, og Valget fik kongelig Godkendelse. Efter Hjemkomsten var det den ny Priors første Embedshverv at ringe til Bords, og han gik hen til Klokkerebet. Flere Kanniker saae harmfulde og tavse derpaa. Men for Vilhelm laae det ikke at taale og tie. Med Vold skubbede han Prioren bort fra Klokken og satte Underprioren i hans Sted.

Hverken Abbeden eller Prioren vilde finde sig i saadan Selvtægt, og Vilhelm følte Jorden brænde under sine Fødder. Han greb da den uheldige Udvej at flygte til Pave Alexander III, der den Gang opholdt sig i Ærkesædet Sens. Han haabede at finde Ly hos denne utrættelige Forkæmper for Kirkens Frihed; men han blev skuffet. Paven kunde have set igennem Fingre med hans Overgreb indenfor Klosterets Mure; men Flugten fra Kannikernes Samlag var et saa voldsomt Brudd paa Klostertugten, at det umulig kunde lades uænset. Paven sendte ham derfor tilbage til Geneviève-Bjerget, og Abbed Garin skaanede ikke den trodsige Kannik: Vilhelm blev idømt Tavshed og Faste paa Vand og Brød hver anden Dag; ovenikøbet skulde han holde sig borte fra Bordet og sidde paa Stengulvet. Paven fandt dog dette altfor umenneskeligt, lod Sagen undersøge af nogle ansete Klostermænd og mildnede Straffen. Men naar „Abbed Vilhelms Levned" fortæller, at Paven fuldstændig frikendte Vilhelm og gav Abbed Garin en drøj Irettesættelse, saa er det ikke andet end Digt.

Vilhelms Ydmygelse maa henføres til Aar 1164. Ved sin Voldsomhed havde han udæsket sine kirkelige Foresatte, og paa Kongens Unaade kunde han gøre Regning for lange Tider. Det var derfor noget af en Befrielse for ham, da Provst Sakse kom til Geneviève-Klosteret med det Bud fra Absalon, om Vilhelm og nogle af hans Medbrødre vilde drage til Danmark, hvor Bispen havde et Sted, der egnede sig til Klerkeliv, og ønskede det helliget til Augustinerordenen. Hensigten var imidlertid — som det viste sig — at de franske Klerke skulde højne et ældre og nu helt vanslægtet Kloster.

Ude i Roskilde Fjord laae den lille smilende *Eskilsø* med grønne Enge og løvrige Trægrupper. Her var der et Kloster for Kanniker. Dets Oprindelse kender vi ikke. Man har ment, at det skulde hidrøre fra Ærkebiskop Eskil og skrive sig fra den

Tid, da han var Biskop i Roskilde; men siden han aldrig nævnes i Forbindelse med dette Augustinerkloster, kan man trygt gaa ud fra, at han ikke er Klosterets Grundlægger. Absalons Forgænger Asser havde været Kannik dèr, inden han (o. 1145) blev Biskop i Roskilde. Klosteret er da opstaaet tidlig i det 12. Aarhundred, maaske endog sidst i det 11. Aarhundred. Kirken var indviet til Apostelen Thomas; dens Underbygning ses endnu.

Eskilsøs Kanniker var nu kun seks i Tallet. De skulde være regelbundne Augustinere; men Klosteret var kommet i Forfald. I et senere Brev mindes Absalon, hvorledes Tilstanden var før Vilhelms Komme: vel bar Kannikerne deres Ordensdragt, men deres Vandel var slet, og de skejede ud fra al Regel og Forskrift. „Abbed Vilhelms Levned" giver en Prøve paa deres opsigtvækkende Færd: Naar Aarets store Højtider kom, syntes deres Frænder, at det var Synd for dem at sidde ene paa den afsides Ø. De satte saa over til dem og tog deres Kvinder med, og nu gik det lystigt til. Man holdt Gilde paa de gode Sager, som Konerne bragte med, og man drak tæt. Naar Stemningen saa rigtig var bleven munter, traadte man Ringdansen — sikkert til Folkevisens Toner. Der er Slægtsfølelse i disse Fester paa Eskilsø, maaske endog Glimt af Hygge. Men selvfølgelig var alt dette i Modstrid med „det regelbundne Liv", og man forstaar, at de kirkeligsindede oprørtes.

Absalon vilde ikke længer taale denne Forargelse i Nærheden af sit Bispesæde. Klosteret maatte omdannes, det gjaldt blot at finde den rette Form og de rette Mænd. Den store Abbed i Saint-Denis havde jo reformeret Geneviève-Klosteret med Augustinere fra St. Victor, og Absalon havde med egne Øjne set det Opsving, som fulgte efter. Hvor nær laa det da ikke at forny Eskilsø Kloster paa samme Maade! Maaske endog ved Augustinerne fra selve Geneviève-Kirken! Her var jo netop Lejlighed til at indplante Pariserklerkenes høje Kultur, som Absalon skyldte saa meget af sin Udvikling. Og i det franske Kloster havde han sin gode Ven Vilhelm; *hans* ubøjelige Viljekraft og *hans* Iver

for Kirkens Fremme maatte kunne ave al Slendrian og tvinge al Modstand. Ja, *han* var Manden. Saa sendtes da Roskildeprovsten til Frankrig for at forebringe Absalons Ønske og gøre Planen saa tiltalende som muligt.

Abbed Garin forstod, at den danske Biskops Henvendelse var en Ære for hans Kloster. Efter hvad der nylig var sket var det ham vel heller ikke ukært at blive af med den vanskelige Broder Vilhelm. Kannikernes samlede Kapitel gav sit Samtykke, og Vilhelm selv vilde gerne bryde op; en Styrerstilling vinkede jo tilmed den ærgerrige Mand. Saa drog da Vilhelm og tre andre Victorinere fra Geneviève-Klosteret med Provst Sakse til Danmark. Det var, saa vidt vi véd, Aar 1165.

Den 15de August gik de i Land paa Sjællands Kyst, og tre Dage efter var de naaet frem til Ringsted. Her tog baade Kong Valdemar og Absalon hjertelig imod dem, og de dvælede dèr et Par Dage. Selv kunde Absalon ikke følge dem videre; — Landsforsvaret mod Venderne har vel i Øjeblikket lagt Beslag paa al hans Tid [1]. Men han lod enkelte af sine Hirdmænd ledsage de fremmede til Roskilde. Efter nogle Døgns Hvile i Bispegaarden gik de franske Klerke i en Baad og blev roet ud til Eskilsø.

Med velberaad Hu havde man ikke meldt deres Komme. De gamle Kanniker blev derfor overraskede, men straks anede de Uraad. Skyndsomst sendte de da Bud til Absalon og klagede over de fremmedes Indtrængen. Absalon lod som om han ikke kendte Sagen og lovede at komme til Øen saa snart han kunde. Ved sin Forstillelse vilde han afværge, at de danske Klerke øjeblikkelig opbrugte eller ødelagde den Smule Forraad, de havde, og derved fordrev deres ubudne Gæster. Nu maatte de være forsigtige, saa længe de ventede Bispens Komme.

Allerede 25. August indfandt Absalon sig paa Eskilsø, og straks fik de gamle Kanniker at vide hvad det gjaldt: hverken mer eller mindre end Klosterets Reform. Absalon hævdede, at de maatte

[1] Jfr. H. Olrik, Absalon I, 138.

have et nyt Overhoved, og han skulde kaldes *Abbed*. Hidtil havde de kun haft en Prior, men nu skulde det være Alvor med Ordensreglen. Dernæst lod han dem vælge Broder Vilhelm og førte ham til Abbedstolen. To af de gamle Kanniker bad endnu samme Dag om at være fri for at blive, og Absalon fandt det raadeligst at give de ildesindede Orlov. Men fire blev tilbage, blandt dem den hidtilværende Prior, som for øvrigt snart blev oprigtig Tilhænger af den ny Ordning.

Saa snart Vilhelm var bleven indsat bad han Absalon optage Syn over Klosterets Midler og Forraad. Denne Undersøgelse virkede just ikke opmuntrende: det viste sig, at Klosteret var læns paa Føde. Ifølge et Brev, som Vilhelm mange Aar senere skrev til Pave Cølestin, var der kun syv Oste og en halv Skinke i Spisekamret. Det var værre end Absalon havde ventet. Paa Stedet gav han Vilhelm en betydelig Sum Penge og lovede at støtte ham videre frem, saa han og hans Klerke havde tilstrækkeligt at leve af.

Alligevel var Armod til Huse paa Eskilsø. Man havde knap det tørre Brød. Frygteligt maatte det være for de franske Klerke, der var vant til Paris's yppige Omegn. Og i Stedet for at færdes i Seinestadens Menneskevrimmel sad de nu paa en afsides Ø i et afsides Land, i Selskab med fire danske Klerke, hvis Tungemaal de slet ikke forstod. En Følelse af Forladthed isnede igennem dem. Og havde Øen været tiltalende i de varme Sommerdage, saa varede det ikke længe før Efteraarsstormen peb gennem Bjælkevæggen; frysende krøb de sammen ved Arnen, og Varslet om Vinterkulden røvede Resten af deres Livsmod. De tre fremmede Kanniker klagede sig da bitterlig til Absalon, og saa nødig Bispen end gav Slip paa dem, indsaa han at der ikke var andet for end at lade dem drage hjem til Frankrig.

Des mere ensomt blev det for Vilhelm. Fortvivlelsen nær bad han Absalon om at maatte følge efter sine Landsmænd. Absalon lagde ikke Dølgsmaal paa, at dette gik ham nær til Hjerte: han havde haabet snart at se Klosterets Opsving, men nu

saae han, at Fjenden atter vilde blive Herre over Stedet; dog burde Vilhelm ikke opgive Styret, men stole paa Guds Hjælp. „Herren kan lige saa vel bringe Frelse hvor der kun er faa Stridsmænd som hvor der er mange".

Ingen havde den Ordets Magt som Absalon, og hans Tale forfejlede heller ikke her sin Virkning. Modet steg atter i Vilhelms Bryst, og han lovede at se Tiden an.

Nye Trængsler brød dog ind over den stakkels Abbed. Høsten slog fejl i hele Landet, Køer og Faar døde i Hobetal. Disse Uheld gik ud over Kannikerne paa Eskilsø. Smør kunde de slet ikke faa, og af Oste kunde de kun opdrive meget lidt. Des ivrigere var Vilhelm for at bruge Grønsel. Han har utvivlsomt straks anlagt en Køkkenhave, sagtens en af de første i Danmark; men det synes som om han tillige har tyet til vildtvoksende Urter. Disse uvante og ildesmagende Grøntretter vakte Harme hos de danske Klerke. „Det pjaltede Menneske!" udbrød de; „selv spiser og drikker han ikke noget, men omsætter Klosterets Midler i Sølv og Guld, og os giver han Træernes Blade og Markernes Urter i Stedet for Føde".

Overhovedet var Vilhelm ikke elsket af sine undergivne. At han var en meget myndig Abbed, det er sikkert nok, og hans Ildfuldhed var en Brand i Næsen paa den danske Træghed. „Streng i Dadel, ivrig i Tilrettevisning" siger hans Levned om ham, og vi véd jo nok, hvad det betyder. Nidkær for Ordenen og haard mod de hoffærdige gik han ikke af Vejen for at bruge strenge Bodsstraffe overfor sine Kanniker; af hans egne Breve véd vi, at flere flygtede fra Klosteret, fordi de ikke kunde døje hans Strenghed. Og stræbte han saa at vinde de trodsige ved paa sin Side at bede *dem* om Forladelse, udlagde de hans Ydmyghed som et Middel til at ydmyge dem. Overhovedet syntes de ilde om, at han altid vilde overgaa dem i Fromhed og Selvfornægtelse: han stod tidlig op, mens de endnu laae i deres Blund, han bar den kradsende Haarskjorte under sin Kutte, og skønt Abbeder ellers overlod meget af Gudstjenesten til deres

underordnede, afgav han aldrig et Læsestykke til nogen anden. Kort sagt, han var det ilde sete Dydsmønster. Og krævede han, at Klosterfolkene skulde overbyde hinanden i ærbødig Høflighed, saa følte det som fremmede Noder, der ikke passede til den hjemlige, ofte ret plumpe Ligefremhed.

Paa Eskilsø blev Vilhelm snart saa hadet, at hans Kanniker endog tænkte paa Udvej til at blive af med ham. Hvad om de bandt ham og solgte ham som Træl til Venderne! Eller de kunde slet og ret slaa ham ihjel med Køkkenøksen! En Nat, da alle sov i den fælles Sovesal, blev Natkerten væltet saaledes, at den netop tændte Ild i Halmen ved Abbedens Sengested; men han slap uskadt derfra. Senere blev denne Hændelse tydet som et Jærtegn, og Anslaget henførtes til en ond Aand, der var Genganger af den assyriske Konge Salmanassar og havde taget Klosteret i Besiddelse før Vilhelms Komme. — Lad Rygtet om Mordplanerne nu end være overdrevet, saa har Kannikerne dog tidt nok voldet ham Ærgrelser og gjort ham Livet surt.

I alle disse Trængsler var der kun ét Menneske som kunde trøste Vilhelm, og det var Absalon. Den franske Abbed tyede bestandig til ham med sine Sorger og Ængstelser. Nu og da fornyede han endog sin Bøn om at vende tilbage til Frankrig. Den Tale vilde Absalon nødig høre, og han gjorde sig da al Umage for at hæve hans Mod. Men luftige Ord var ikke tilstrækkelige, der krævedes haandgribelige Ting. Hvert eneste Aar fik Vilhelm store Pengegaver til sit betrængte Kloster. Fremfor alt gav Absalon ham dog Gods: hele Tjæreby med Kirken (saa at Klosteret havde Præstetienden og anden Indtægt af Kaldet, og Abbeden kunde gøre en af sine Kanniker til Sognepræst der), endvidere Bispetienden af Tjæreby, en stor Gaard i det nærliggende Hadeløse (nu Harløse), en Gaard i Jyllinge og Kirken sammesteds, en Gaard i Gundsømagle, Bispetienden af Kirkerup Sogn, en Gaard i Gerstrup, en Gaard og et Stykke Skov i Sønderby i Horns Herred og noget Jord i Thurslev, ligeledes i Horns

Herred, samt Arnakke i Holbækegnen. Denne store Samling af Godser og Indtægter skænkede Absalon i 1171.

Men hvad hjalp det, naar selve Eskilsø den største Del af Aaret var saa usselt et Opholdssted? Det var godt nok, at Klosteret laa fjernt fra Livets Larm, men Føde skulde man dog have, og Vanskelighederne ved at skaffe den var ofte overvældende. Dertil kom endelig en ny Ulempe. Under Nordenstorm kom der saadant Højvande i Roskilde Fjord, at det var ved at ødelægge Kannikernes Bo. Efter den Forskrækkelse maatte man tænke paa at flytte til et tryggere Sted.

Sit største samlede Gods havde Eskilsø Kloster i Tjæreby Sogn, og dèr valgte Absalon da en Grund til Klosteret, ikke langt fra hans egen Gaard i Ulverød (nu Ullerød), hvor han stundom opholdt sig. Stedet hed *Æbelholt*. Dèr har altsaa været en Lund, hvor den vilde Abild i Foraarstiden smykkede Brynet med sine rødhvide Blomster. Den ny Klosterkirke blev, ligesom den gamle paa Eskilsø, indviet til Apostlen Thomas, men tillige til *Parakleten* ɔ: Talsmanden, Helligaanden. Derefter kaldte lærde Folk det ny Kloster „Paraklet"; men det danske Navn var og blev „Æbelholt". Flytningen fandt Sted ved Aar 1175. Ved to Buller, den yngste fra 1178, stadfæstede Pave Alexander III det ny Kloster.

Absalon ombyttede en Del af Æbelholts Gods med andet, som laae nærmere, og af Hensyn til Vilhelms Fortjenester gav han mere til, bl. a. Nejede. Ligeledes lagde han Nabokirken i Frerslev ind under Klosteret og skænkede det Bispetienden af Sognene Helsinge, Annisse, Alexandertorp (Alsønderup) og Kræjme. Absalons Frænde Laurens Sunesøn skænkede Kagerup (der dog generhvervedes af hans Broder, Biskop Peder Sunesøn, for Bispetienderne af Tibirke, Vejby og Blidstrup). Kong Knud Valdemarsøn skænkede Gods i Melløse, og snart havde Klosteret store Besiddelser langs med Grib Skov, omkring Arresø og videre ud i Nordsjælland. Fremdeles bød Absalon Bønderne i Helsinge og Lyngby køre Sten til Æbelholts ny Klosterkirke.

Foreløbig var Æbelholts Bygninger nemlig kun af Træ, og

først under Vilhelms Efterfølger blev Stenkirken rejst. Sagen er, at voksede Godset stærkt, saa voksede Udgifterne dog endnu stærkere. Allerede paa Eskilsø maa der være kommet flere Kanniker til, og nu naaede deres Tal op til 25; efter danske Forhold var det slet ikke saa faa. End mere øgedes Almisserne til de fattige; skarevis slog de sig ned ved Klosteret for at nyde godt af Vilhelms grænseløse Rundhaandethed. Med Stolthed fortæller han Peder Sunesøn, at dèr hvor tidligere 8-10 Mennesker knebent kunde finde Føden, dèr bespistes nu daglig over 100!

Saa var det ikke noget Under, at det kun gik smaat med Byggesagen. Heller ikke var det noget Under, at Klosteret trods Gavernes Mængde kom i Nød Gang efter Gang, og Absalon blev bestormet om ny Tilskud. Snart gjaldt det en ny Lade, snart en Vandledning; ofte drejede det sig om almindelig Nødstand. De endeløse Krav kunde meget godt falde Absalon for Brystet, saa han tøvede. Men skete det, trængte Vilhelm endnu stærkere paa med sine Klager og Bønner, og Ærkebispen maatte saa ud med Sølvet; det var jo kun paa Klosterets Vegne at Vilhelm var umættelig.

Vi kan her give Ordet til Vilhelm selv; hans Breve vidner højlydt om hans idelige Forlegenhed og idelige Overhæng.

En Gang skriver han til Absalon: „Gud forbyde, at jeg skulde være utaknemmelig for de Velgerninger, jeg har modtaget af Eders Velvilje; jeg vil takke for dem saa længe jeg lever. Men undertiden forekommer det mig som Eders tidligere Velgerninger stiller de senere i Skygge."

En anden Gang siger Vilhelm rent ud, at Absalons Velvilje mod ham er svundet; en ugunstig Mening om hans ringe Tjener har formørket hans Aasyn. Vil han, der ellers dømmer saa retfærdig, virkelig slaa retfærdige og ugudelige i Hartkorn? Kun saaledes forstaar Vilhelm det, at skønt han har bedt Absalon om Brød til sine fattige Klerke, saa har han endnu ikke faaet imødekommende Svar. Kannikerne er ved at omkomme, og det er værre at dø af Sult end at falde for Sværdet. Ja, han har Grund

til at klage sig bittert, han som nu paa sine gamle Dage sjofles i et fremmed Land.

I et stærkt bevæget Brev fra 1196 frygter Vilhelm igen for at hans Kanniker maa bukke under: baade dette og forrige Aar havde de gennem hele Sommeren ikke faaet anden Drik end Vand, og dertil havde de maattet æde „Skæggebrød" (Brød der var laaddent af Avner); „det var just ikke Englebrød, men snarere Kvægfoder", tilføjer han med Lune.

Mangen Gang har Vilhelm da ogsaa i sin Utaalmodighed bedt om at drage hjem til sit Fædreland; men Absalon har ikke villet undvære ham: uden Vilhelm kunde det Kloster, som der var ofret saa meget paa, slet ikke trives, og i alle store Sager havde man Brug for den livlige Franskmands glimrende Evner som Brevskriver. End ikke da Abbeden ønskede at rejse til Paris for at se til Peder Sunesøn, som den Gang skrantede i Geneviève-Klosteret, vilde Absalon tillade det; han har været bange for at Vilhelm aldrig kom igen.

Men som sagt, med Gods og Gaver hjalp Absalon dog altid sin Ven i Æbelholt. I Brevet fra 1196 maa Vilhelm da ogsaa bekende, at han ikke forgæves har banket paa Døren: „De tusinde Gange har vi ved Eders Naade faaet Raad i vanskelige Tilfælde og Lindring og Hjælp i Nøden". Og efter Absalons Død udtaler Vilhelm, at han i 36 Aar havde givet Klosteret Penge, ét Aar 20 Mark Sølv, et andet Aar 12, et tredje Aar 16, et fjerde Aar 8, og der var, saa vidt han mindedes, kun ét Aar, hvor Kannikerne havde faaet under 6 Mark, idet de en enkelt Gang maatte nøjes med 4. Det bliver over 8000 Kr. i Nutidens Penge, og den Gang var Pengenes Værdi mange Gange større end nutildags. Det er vel en Hovedgrund til at Absalon ved sit Testamente næsten ingen Penge havde at uddele; Vilhelm fik derfor heller ikke noget ved denne Lejlighed. Dog betænkte Absalon endnu Æbelholt Kloster med en stor Sølvskaal.

Ogsaa Peder Sunesøn blev bearbejdet af sin fordums Lærer, og det sés, at Pengene ikke sad saa løst hos ham som Vilhelm

ønskede. Skønt Biskop Peder stod ham nærmere end noget andet Menneske, satte den ivrige Abbed Pave Cølestin ud paa at gøre sin Indflydelse gældende overfor den unge Roskildebisp. Det var ny Ordensdragter han ønskede: „Absalon havde ganske vist af sit eget lagt meget til Klosteret og paa mange Maader sørget for Kannikernes Underhold, men dog ikke saa rigeligt, at de havde tilstrækkeligt til Klæder". Efter Pavens Henstilling maatte Biskop Peder fylde dette Hul ved at overlade Æbelholt et Aars Indtægt af hvert ledigt Præstekald i Stiftet [1].

Pengenød fulgte saaledes Abbed Vilhelm gennem hele hans lange Udlændighed og lige til hans Død. Men ogsaa ellers havde Vilhelm paa Klosterets Vegne Sorger og Ængstelser nok.

Stundom gjaldt det Klosterets Gods. Absalons Frænde Sune Ebbesøn var ganske vist Æbelholts Ven, og han lod sin Søn Peder opdrage hos den lærde Abbed; men hans Foged i Alsønderup fortrædigede Kannikerne, ja han slog endog deres Kvæg ihjel, og det tog Tid før Vilhelm førte Klosterets Sag til Sejr. Til Kong Knud maatte han klage, fordi Æbelholt ikke kunde have Kongsgaven Melløse i Fred; Bjørn — formodenlig Kongens Foged — truede Kannikerne paa Livet. Fiskestedet Kløne ved Arresø var ligeledes en udsat Besiddelse for Æbelholts Kanniker.

Til andre Tider voldte de unge Klosterbrødre ham Sorg ved at rømme. En Søn af Prioren Nils ved Vor Frue Kloster i Roskilde flygtede saaledes fra Æbelholt, forbitret over en haard Tugtelse, og sin Ordensdragt satte han i Pant hos Frueklosterets Priorinde og Nonner; dette paatalte Vilhelm med værdig Fasthed. Men er han i slige Sager den strenge Ordenshaandhæver, saa kan han dog ogsaa overfor de frafaldne anslaa en blød og faderlig Tone. Saaledes i Brevet til den bortrømte Broder Daniel: „Har du syndet mod Broderkærligheden", skriver han, „saa vid, at du af Barmhjertighed har faaet Tilgivelse. Men foragter du at vende tilbage, naar din Fader kalder paa dig med sin vante Mild-

[1] Script. rer. Dan. VI, 57 f. 36 f.

hed, saa tænk alvorlig paa hvad du i denne Sag vil svare for Kristi Domstol". Det er tydeligt nok, at Daniels Flugt er gaaet Vilhelm til Hjerte, og han føler varmt for Synderen.

Med Cistercienserne i Esrom havde Vilhelm af og til Rivninger. Det ærgrede ham, at en undvegen Æbelholt-Kannik blev optaget som Munk i Esrom, og han paa sin Side blev beskyldt for at fraraade Folk at blive Cisterciensere, ja han skulde endog have kaldt dem „Menneskeædere"; men det fralagde han sig paa det bestemteste. I Henhold til de almindelige Cistercienserprivilegier vægrede Esrom-Munkene sig tilmed ved at svare Tiende af deres Gaarde i Tjæreby Sogn: Svenstorp (= Strø), Skurød (= Skullerød), Sponholt og Tovekøb; men Absalon jævnede Vejen for sin Ven: trods Privilegierne dømtes Esrom til at svare den omstridte Tiende, og Absalon holdt saa Cistercienserne skadesløse ved at give dem Bispetienden af Lystrup; de afstod da atter denne Tiende til Æbelholt imod at være fri for at svare Tjæreby-Tienden, og saaledes slap de helt for den Tiendeydelse, som ikke stemte med deres Privilegier. Ved samme Lejlighed lovede Esrom aldrig mere at modtage bortrømte Augustinere uden efter gensidig Overenskomst og at aabne Vejene til Sponholt for Kannikerne og ikke tilegne sig Jord i Sognet ud over hvad deres Fæstere dyrkede.

Saaledes var der Fred mellem Esrom og Æbelholt. Bestandig havde der da ogsaa været Venskab mellem Vilhelm og Abbed Valter. Et Vidnesbyrd om det gode Forhold er det ligeledes, at en kyndig Munk fra Esrom hjalp Kannikerne med Vandledningen til deres Kloster. Heldigvis var de to nordsjællandske Klostre saaledes ikke blot Medbejlere, men ogsaa Kaldsfæller i Arbejdet for Kulturens Fremme, enten det nu gjaldt Kristenkundskab og kirkelig Sans eller Anlæg af Abildhaver og Urtebede. Betegnende er det, at Vilhelm i et af sine Breve beder om at faa tilsendt Plantefrø, Podekviste og Rodvækster, og tidlig har Nordsjællands Bønder fra Æbelholt og Esrom faaet Sans for Havedyrkning. [1]

[1] Script. rer. Dan. VI, 75. Jfr. Frdborg Amts hist. Aarbog 1906, S. 39 f. — At Abbed Vilhelm skulde have indkaldt *Kulsviere* fra Ardennerne, er uden

Stod Vilhelms og Valters Klostre ellers jævnbyrdige, saa havde Æbelholt dog Forrangen i én Henseende. Vilhelm var jo en vellært Mand; han tumlede med Latinen som med sit Modersmaal, han kendte sin Bibel ud og ind, og han var godt hjemme i Skolastik og Kirkeret. Mangen ung Dansk blev derfor anbragt hos ham for at blive oplært til videregaaende Studier, blandt dem Peder Sunesøn, der senere skulde blive Biskop i Roskilde. Hvad Vilhelm har udrettet ved denne *Lærergerning* er sikkert betydeligt; han bidrog derved væsenlig til at højne den danske Præstestand.

Overhovedet blev Vilhelm en Foregangsmand i den danske Kirke. Især virkede han for Klostertugt overalt hvor han saae Lejlighed dertil. Frimodig irettesatte han Biskop Thurgot af Børglum, fordi han fandt sig i de vestervigske Kannikers verdslige Levned, og to klostergivne Kongedøtre varede han mod Folkets Skødesynd, Drikkeriet. Ligeledes var han med til at værge de sønderjydske Cisterciensere i Klosteret Guldholm mod Overgreb fra Cluniacenserne i Slesvig.

For Kirkens Frihed havde han jo brudt en Lanse endnu medens han var i sit Fædreland, og paa dansk Grund fortsatte han sin Kamp mod alle Undertrykkere, hvem de end var. Djærvt værnede han endog Klosterprivilegierne imod en pavelig Legat.

I Vintren 1196-97 opholdt Kardinal Fidantius sig i Danmark, og støttet paa en Skrivelse fra Biskop Peder Sunesøn krævede han Afgift og Underhold af de sjællandske Klostre, ogsaa Æbelholt. Men Vilhelm saae heri et Indgreb i Victorinernes Frihed og nægtede at lyde. Han skrev derfor et harmdirrende Brev til Absalon, hvori han nedlagde den skarpeste Indsigelse mod Kardinalens Fremfærd. Nogle Prøver af dette lille Stridsskrift kan bedre end alt andet give os et Billede af Vilhelm. Det hedder saaledes:

„I Kristenforfølgelsens Dage blev det sagt til de hellige Blodvidner: „Tilbed Afguderne! ellers bliver I slaaede ihjel!“ Til *os*

historisk Hjemmel, oprindelig vel en Gisning af en eller anden „lærd“ Mand, og i sig selv usandsynligt.

siger man: „Fyld Kardinalens Sække! ellers mister I jeres Embeder!“ Aa, den vrange Griskhed og det blinde Hovmod! Herren lever, og Eders Sjæl lever, min Fader og Herre, og dog maa alle fattige Abbeder og Munke ofre til hans Pengepung, om de ikke vil se sig afsat. Men jeg gør det ikke! — Var det saaledes St. Peter kom til Romerne? Nej, det er nok langt fra! Han kom ikke for at hente Sølv eller Guld, men med Tegn og Undere kom han de syge til Hjælp og gav Gud hvad han fravristede Djævelen. Sagde han ikke til ham, som léd ilde: „Sølv og Guld har jeg ikke, men hvad jeg har, det giver jeg dig: i Jesu Nazaræerens Navn, staa op og gaa“? Var det ikke saaledes, at ved den store Legats, det vil sige Apostlen Peters Stav rejste de døde sig af Graven her og dèr? Men lad den Stav ligge og lad os tale om Kardinalens Gøren og Laden! Hvad Kraft og Styrke har han, der roser sig af at være Legat? Hvem har han ført fra Vantro til Tro? Hvem har han gengivet Øjnenes Lys? Hvilke syge har han helbredet? Hvem har han renset for Spedalskhed? Hvilke døde har han opvakt? Hvis Kardinalen var en saadan Mand, han der kaldes vor Kardinal, hvem vilde da ikke imødekomme ham? Hvem vilde afslaa ham det timelige Gods? Men se, nu kræver han, hvad vi ikke vil give, fordi vi hverken har Midler eller Vilje dertil. Fra Arilds Tid er det ikke hørt, at St. Victors Orden af Paris har svaret Skat til nogen Kardinal. Skal jeg da være den første og eneste der nedbryder Ordenens privilegerede Skattefrihed? Hellere vil jeg have en Møllesten om min Hals og sænkes i Havet. Aa, I taabelige, om jeg maa have Lov at sige det! Ja, I taabelige danske Bisper! hvem har daaret jer i den Grad og vendt jer Klogskab til Uklogskab (for jeg tør vel ikke sige Taabelighed?) og blindet jere Øjne, som I skulde skelne med? Var det ikke jer der plejede at sige: „Føde har vi nok af, men paa Guld og Sølv har vi ikke Overflod“? . . . . Hvorfor er I da saa ivrige efter at række Haand til at give Gaver til de rovgriske Ulve, som kommer langvejs fra? . . . . Hvad skal en saadan Ødelæggelse til? Sandelig siger jeg Eder, den som

drikker dette Vand skal tørste paa ny og i al Evighed. Burde ikke alt dette gives til de fattige og ikke til Ulvene, hvis Graadighed Alverdens Skatte dog ikke kan mætte? Gid man vilde handle med dem og sige til dem som man handlede med Crassus og sagde til Crassus, den Gang man hældte Guld i Halsen paa ham: „I har tørstet efter Guld, nu kan I drikke Guld"! Ja, det vilde saa vist ikke være ubilligt" . . . .![1]

Det er et voldsomt Sprog Abbed Vilhelm her fører. Han er virkelig en Mester i at skælde ud, og man maa forbavses over hans Frimodighed overfor Absalon og de danske Bisper. Vilhelm spændte Buen saa stramt som vel muligt, og man kan nok spørge: Hvad skal Enden blive? Naa, det blev ikke saa drabelig en Kamp som det trak op til. Kort efter døde Kardinal Fidantius nemlig i Skaane, og Knuden var dermed overhugget. Men hvor lidenskabelig Vilhelm end er i sine Udfald, saa er det dog til Værn for Klosteret, og han er i Samklang med Idealisterne i det 12. Aarhundred. Den store Johannes fra Salisbury havde ogsaa revset de romerske Legaters Havesyge og regnet griske Prælater for værre end verdslige Tyranner. Noget andet er, at Vilhelms Hidsighed har ført ham urimelig vidt.

Hvor meget Vilhelm end var den kirkelige Ivrer, saa var han dog ingenlunde blind for Statens Ret. Absalon havde her revet ham og hele den danske Præstestand med sig. Da Biskop Valdemar af Slesvig havde forraadt sit Fædreland og søgt at gøre sig til Konge ved fremmed Hjælp, stod Vilhelm som sædvanlig ved Absalons Side. Efter at Pave Cølestin havde truet, fordi man havde kastet Bispen i Fængsel og derved krænket Kirkeretten paa det føleligste, skrev Vilhelm i den unge Kong Knuds Navn til Paven og foreholdt dristig St. Peters Efterfølger, at han endnu ikke havde afsat den formastelige Biskop; hvad Fængslingen angik, saa havde den — udtalte han — simpelthen været

[1] Sagnet om, at Partherne dræbte M. Licinius Crassus ved at hælde smeltet Guld i Halsen paa ham, har Abbed Vilhelm vistnok fra Fulgentius, der atter har benyttet Florus.

nødvendig for Riget. I denne store Sag, der ret viste Absalons Personlighed i dens Vælde og dens Glans, var Vilhelm altsaa den danske Krones Advokat.

Men han stod ogsaa ved Absalons Side, da Ærkebiskop Erik af Nidaros under sin haarde Strid med Kong Sverre tyede til Danmark. Erik Ivarsøn havde i sine unge Dage været Kannik i St. Victor, dernæst vistnok ogsaa i Geneviève-Klosteret, og fra den Tid var han Ven med Vilhelm. Den franske Abbed tog sig varmt af sin fordums Studiefælle, der var landflygtig og tilmed havde den Vanskæbne at blive blind, og skrev for ham til Paven; det blev selvfølgelig et heftigt Angreb paa Sverre. Til Tider havde Ærkebiskop Erik ligefrem sit Hjem i Æbelholt Kloster, ja ikke blot han, men ogsaa de andre norske Bisper, der efterhaanden forenede sig med ham i Danmark.

Blandt disse landflygtige Prælater var ogsaa Biskop Nikolas af Oslo, Sverres farligste Fjende. Det er underligt at se denne snu og hensynsløse Politiker Arm i Arm med den kirkelige Ivrer i Æbelholt. Men de norske Bispers Skæbne maatte gøre et dybt Indtryk paa Vilhelm, der paa Forhaand var „Gudsstatens" lidenskabelige Forkæmper. Og Nikolas forstod at spille sin Rolle som Repræsentant for den uskyldig forfulgte Kirke. Hverken Absalon eller Vilhelm har gennemskuet hvor verdsligt et Menneske Nikolas i Virkeligheden var.

I den store norske Strid gik det overhovedet saadan, at haardhændet og hensynsløs Politik flød sammen med de kirkelige Interesser. Da Biskop Nikolas paa dansk Grund havde dannet Baglernes Parti og ved Hjælp af denne Krigerflok vundet Fodfæste i det sydlige Norge, skulde Partiets Fremgang fejres og styrkes ved Grundlæggelsen af et Kloster. Paa Borgpladsen ved Konghelle stiftedes der da — vistnok Aar 1196 — et Samlag af Augustinere, og dette Kastelle Kloster befolkedes med nogle af Vilhelms Kanniker. Æbelholt havde saaledes faaet en Datter, og skønt den ny Stiftelse laae i fremmed Land, fik Abbed Vilhelm

Tilsyn med den. Kastelle stod dog tillige under Ærkebispen af Nidaros, men ikke under Bispen af Oslo. [1]

Saaledes havde Abbed Vilhelm nøje Venskab med Hovedmændene indenfor den norske Præstestand. Men ogsaa med Prælater i andre nordiske Lande havde han mange Forbindelser; endnu kendes Breve fra ham til Biskop Jerpulv af Skara og til Bispen i Schwerin. Blandt dem der modtog Bud og Brevskab fra ham var ogsaa Kardinaler; man ser, at var han Forstander for et landligt Kloster i et afsides Land, saa færdedes han dog i den store Verden.

Fremfor alt var han med stærke Baand knyttet til jævnaldrende i sit Fædreland og allermest til den Stefan, der blev Abbed i Geneviève-Klosteret og senere Biskop i Tournai. Han var en af den franske Kirkes ypperste Mænd, og Roskilde Domkirkes herlige Kor vidner endnu den Dag idag om hvad Danmark skylder ham. Stefan forstod at glæde og oplive Vilhelm, naar han var nedtrykt, og Vilhelm satte Stefan højt og viste ham gerne Tjenester hvor han kunde. En Gang sendte han ham en prægtig dansk Hest, og Stefan takkede hjertelig for Gaven: „Hesten havde gylden Lød og var ypperligere end den lod sig opdrive i Frankrig".

Hvad Vilhelms Forbindelser med Frankrig betød for ham selv, det forstaar vi let. Han elskede sit gamle Fædreland og længtes bestandig efter det; knuget af de smaa og fremmede Forhold i Danmark har han fundet Trøst i at skrive til Venner blandt sine Landsmænd.

Men vi skønner ogsaa hvad Vilhelms franske Forbindelser betød for Danmark. Skarer af unge Danskere drog til Paris for at studere; selv Ynglinge, der ikke skulde gaa den kirkelige Vej, ofrede Tid og Kræfter paa Forelæsningerne i den fjerne Seinestad. Fremmede, som Arnold af Lybek, var med Forbavselse Vidne til dette glimrende Opsving i dansk Kultur, og det var i første Linje Absalons og Vilhelms Værk. Men Vilhelms Del i

[1] G. Storm i Norsk Hist. Tidsskrift 3. Række II, 89 ff.

dette Kulturarbejde knytter sig særlig til Geneviève-Klosteret, der modtog talrige Klerke fra Danmark; endog danske Kongeætlinger søgte hertil: Valdemar Knudsøn (den senere Biskop og Tronkræver) lovpristes som en af de klogeste og mest slebne Skolarer Sainte-Geneviève havde haft indenfor sine Mure, og en Søstersøn af Kong Valdemar I, Valdemar Prizlavsøn, døde dèr som Klosterbroder i Victorinernes Ordensdragt.

Paavirkningen, de unge modtog, maatte imidlertid blive gennempræget af Victorinernes ejendommelige Aandsliv, og de vaagede da ogsaa skinsygt derover. Medens den unge Peder Sunesøn studerede i Klosteret, ønskede Absalon, at han ogsaa skulde besøge andre Skoler, baade paa „Bjerget" og paa Seineøen; men Abbed Stefan tog det som en Fornærmelse, modsatte sig til det yderste og stemplede Lærerne udenfor Klosteret som Ordkræmmere. Da Peder senere vendte tilbage til Danmark, krævede Stefan, at han skulde staa ved sit Klosterløfte og helst blive Kannik i Æbelholt; men Absalon tog sin unge Frænde til sig for selv at lede hans Udvikling og oplære ham til Arvtager. Absalons Kultur har med andre Ord et bredere Grundlag; den er baaren af Ærefrygt for Kirken, men den aander tillige Begejstring for menneskelig Stordaad; — denne humaniserende Retning var endnu videre gennemført hos Sakse. I Modsætning hertil er Vilhelms og Stefans Tankesæt og Følemaade en ren *Munkekultur;* her er ingen Forherligelse af Menneskelivet, kun Troens Inderlighed og Selvfornægtelsens Ydmyghed har Ret til Højsædet. Og medens det Aandsliv, der knytter sig til Absalon, bæres af Glæden over det hjemlige, Fædrenes Daad, Folkets Levnedsløb, kort sagt det *historiske*, saa baner Franskmanden Vilhelm Vej for det *fremmede;* hos Anders Sunesøn faar Udlandets Kultur helt Overtag over det hjemlige.

Endda ønskede Abbed Vilhelm at udvide Danmarks ny Forbindelse med Frankrig. Der var i ham meget af en Politiker, og det er for saa vidt forstaaeligt nok, at han higede efter at udstrække Samkvemmet i Klosterliv, Præstestudier og kirkelig

Kultur til Forholdet mellem selve Rigerne, Forholdet mellem de to *Statsmagter*. Men hans Iver var ikke forenet med det Klarsyn, som kan løfte Fligen for Fremtidens Gaader, og Udbyttet blev kun Sorg:

Den franske Konge Filip Augustus bejlede til den danske Kongedatter Ingeborg. Absalon og Kong Knud har tydelig nok haft Betænkeligheder; men des kraftigere udfoldede Vilhelm sin flammende Veltalenhed. I en saadan Pagt saae han en fast Sammenknytning mellem det gamle og det ny Fædreland, og dette var for ham en straalende Lykke. Han greb derfor alle de Støttegrunde, som kunde anføres for denne Plan. Særlig hævdede han, at Ingeborgs Brudefærd vilde blive Danmark ikke blot til Ære, men ogsaa til Fordel, fordi man ad den Vej kunde vinde en Forbundsfælle mod den tysk-romerske Kejser. Det skulde hurtig vise sig, at Vilhelm kun lidet kendte Verdenspolitikens farlige Spind og end mindre Filip Augusts topmaalte Egenkærlighed. Men i Øjeblikket sejrede hans Argumenter. Selv var han i Peder Sunesøns Følge, da den unge Biskop bragte Bruden til Frankrig (1193).

I Amiens mødtes de med Kong Filip. Vilhelm stod nu ved sit Maal. Hans Sejrsrus gjorde ham ør, og al den indøvede Ydmyghed var blæst bort. Med Henblik paa den danske Styrelses Tvivl skrev han overmodigt til Kong Knud, at hans største Brøde var den, at Ingeborg nu gaves den franske Konge til Hustru; man maatte gerne kræve hendes Blod af hans Haand! Men Hovmod staar for Fald, og sjælden har det vist sig saa brat som her. Straks efter Bryllupet forskød og indespærrede Filip August sin unge Dronning og sendte hendes Følge hjem. Netop som Vilhelm endelig efter en Menneskealders Forløb gensaae sit Fædreland blev han altsaa kastet ud deraf. Og i Kampen for den ulykkelige Kongedatter var han afmægtig. Han kunde kun sende hende Trøstebreve og minde hende om, at Trængsler er de frommes Lod. Sit Løfte om at arbejde for hendes Ære holdt han dog trolig. Da de franske Hof-Teologer støttede Skilsmissedom-

men ved at fremlægge en falsk Stamtavle, der skulde godtgøre Ingeborgs Slægtskab med Filips første Hustru, udarbejdede Vilhelm en paalideligere Slægttavle, der kunde gendrive deres Kunstgreb; det er en hel dansk Kongekrønike, men den er ikke fejlfri; vor hastige Abbed har ikke givet sig Tid til at drøfte alle Spørgsmaalene med Absalon. I Kong Knuds Navn skrev Vilhelm ogsaa indtrængende til Pave Cølestin om Sagen, og sammen med Kongens Kansler Anders Sunesøn drog han til Italien for i selve Rom at virke for den stakkels Kvinde. Her arbejdede han med stor Ihærdighed, og snart var Paven vundet. Men Filip ænsede ikke Cølestins Formaninger. Udstyrede med Pavebreve drog de danske Sendemænd da over Alperne for at øve et Tryk paa den haarde Konge; men det havde blot til Følge, at Filip lod dem sætte fast. Vilhelm var altsaa nu Fange i sit Fædreland, og han skrev et mesterligt Brev til Kong Filip, hvori han spørger, hvad der vel er hans Brøde, og beder om at i alt Fald Anders Sunesøn maa løslades, „han hvis Liv er et Forbillede til Efterfølgelse baade for mig og for alle". Vel blev de begge snart efter løsladt; men al deres Møje var spildt, de maatte vende tilbage med uforrettet Sag (1195).

Tre Aar senere besteg den store Innocens III Pavestolen. Vilhelm hilste det med Glæde og haabede paa hans kraftige Hjælp. Tilsyneladende var det heller ikke forgæves; Innocens greb til Kirkens store Tvangsmiddel, Interdiktet. Men atter gik der tre Aar før Filip offenlig godkendte Ingeborg som sin Hustru. Ovenikøbet satte han hende straks derefter i endnu haardere Fængsel, mens Pave Innocens af politiske Grunde lukkede Øjnene for hans oprørende Færd og holdt sig til hans formelle Erklæring. Først 10 Aar efter Vilhelms Død fik Ingeborg den Ære der tilkom hende som Dronning. Hendes navnløse Lidelser gennem de mange tunge Aar er Abbed Vilhelms store Nederlag og Ydmygelse. Hans følsomme Hjerte maa have vaandet sig ved Tanken om det forspildte Menneskeliv, som han havde saa sørgelig Del i.

Der er Ytringer i Vilhelms Breve, der faar dybere Bund, naar

de sammenstilles med hans Modgang og Ydmygelse. Lidelsens lutrende Kraft er et Emne, han oftere vender tilbage til. „Den kristne bør ikke lade sig overvinde af *nogen* Modgang", siger han et Sted. Til en syg, der var ved at miste den sidste Rest af Livsmod, skrev han: „Naar du har udholdt Trængselens mange Pile, da grib paa ny det kristelige Hjertes Kraft, for at du ikke helt skal synke ned i Fortvivlelsens Afgrund og det sidste blive værre end det første. Har du mistet meget, da *tak*, fordi du er friet for hvad der var dig en tung Byrde og drog din Tanke mod Jorden!" Det er Toner der minder om Brorsons

Vor Trængsel er vort Vaaben
og adelige Skjold.

Og han, som havde tømt Ydmygelsens Bæger, styrkede sig i Ydmyghed gennem det han havde oplevet. „Den der vil øve gode Gerninger uden Ydmyghed er lig den der vil bære Støv i Blæst", siger han nok saa malende. Og han fortsætter: „Hovmod er Begyndelsen til al Synd"; det gælder at lære af ham, der var sagtmodig og ydmyg af Hjertet. Helgenskriftet fortæller ogsaa, at naar han i sine Prædikener talte om denne Grunddyd i kristeligt Liv, da brød Taarerne frem hos ham, og det gjorde et overvældende Indtryk paa alle.

Vilhelms hele Liv havde været brydsomt. Lad saa være at Helgenskriftet har gjort lovlig meget ud af hans Lidelser for at nærme ham Martyriet saa meget som muligt, saa er det dog visst, at han havde haarde Kampe og bitre Sorger. Og der blev i Aarenes Løb slidt voldsomt paa hans Kræfter. Thi stillede han store Krav til andre, saa var han dog strengest mod sig selv. Han kendte ikke til at skaane sig. Altid travl, altid i Arbejde, undende sig det mindst mulige af Søvn og af Hvile, higende frem ad mod Maalet uden Afslag og Indskrænkning, omfattende andres

Ve og Vel med en saadan Inderlighed, saa han næsten var ved at sprænges. Saaledes var Vilhelm fra sine unge Dage og til Oldingeaarene.

Som ægte Munk øvede han sig tilmed i Savn og Plager. Uafladelig bar han den kradsende Haarskjorte paa sit blotte Legeme, og hans Leje var kun et Uldtæppe eller et Bjørneskind bredt over Halm. Med Føde havde han hele sit Liv været nøjsom til det yderste; men de syv sidste Aar drev han sin Afholdenhed endnu videre og ødelagde sig derved. Bylder hærjede ham, „saa der fra Fodsaal til Isse ikke var noget sundt Sted paa ham", og Kræfterne svandt; selv følte han sig svag og træt. Absalons Død har ogsaa gjort Indtryk paa ham, og han har blot ønsket at følge sin Ven i Graven.

Én Gang havde han allerede følt sig syg til Døden; da drømte han, at Hellig Genovefa viste sig for ham, og snart efter bedredes hans Helbred for en Tid. Men da Paasken 1203 nærmede sig, var det kendeligt for hans Omgivelser, at han ikke havde langt igen. Endnu Skærtorsdag gik han for Altret, og efter Nadverhandlingen forestod han Uddelingen af Almisser til de fattige. Det var denne Fromhedsytring som han gennem mange Aar havde øvet saa stærkt, for ikke at sige saa overdrevent, og det blev nu ogsaa hans sidste Gerning. Da han straks efter vilde tvætte Kannikernes Fødder for endnu en Gang at følge Herrens Eksempel og være sine undergivne et Forbillede i Ydmyghed, lammedes han pludselig af Smerter og maatte bringes i Seng. Paaskelørdag var hans Tilstand saa ringe, at man bad ham modtage Dødssakramentet, den sidste Olie. Men Vilhelm opfordrede Kannikerne til hellere at rede hans Seng i Koret for at han kunde fejre Kristi Opstandelse med dem. Han var imidlertid meget for svag til at flyttes. Da Natten var kommet, bad han de Klosterbrødre, der vaagede hos ham, om en ny Klædning; de forstod, at han mente en ny Haarskjorte, og iførte ham den. Atter bad de ham lade sig salve med den sidste Olie; men han vilde vente til Paaskemorgen frembrød. Netop som Brødrene var samlede til Morgen-

gudstjenesten i Daggryet, kom en af de Kanniker, der holdt Vagt ved Sygelejet, styrtende ind i Kirken for at melde, at nu var det paa det yderste med Abbeden. Prioren og nogle af Brødrene gik straks over i Sygestuen og salvede ham. Vilhelm var da allerede i Dødskampen; men nogle mente at høre ham hviske: „Snart, snart!" Saa sov han hen, Paaskemorgen den 6. April 1203.

Anden Paaskedag blev Abbed Vilhelm jordfæstet foran Apostlen Thomas's Alter midt i Koret i Klosterets lille Trækirke. Tilstrømningen fra Omegnen var uhyre stor. Bl. a. mødte alle Cistercienserne fra Esrom med deres Abbed i Spidsen; han hed Thorkil og synes at være den samme som „Tranqvillus", der i mange Aar havde været Munk, til sidst endog Prior, i Clairvaux. [1]

Havde Vilhelm i levende Live haft Modstandere og Avindsmænd, saa gik det her som saa ofte, at Døden lagde Glemsel over Fortids Strid, og den afdødes store Egenskaber traadte helt i Forgrunden. Fremfor alt maatte man beundre hans strenge Afholdenhed. Han havde — hed det sig — taget Kampen op med Djævelen selv: da han en Gang overnattede i Taastrup sammen med en Præst, havde den onde plaget ham i Drømme; men Vilhelm gav ham et saadant Spark, saa den skikkelige Præstemand ved Siden af vaagnede ved et voldsomt Stød. Andre Smaafortællinger kom til, og der ymtedes om, at Vilhelm dog vist maatte være en Helgen.

Efterhaanden vidste man da at fortælle om bestemte Jærtegn, der tydelig pegede i den Retning.

To af Vilhelms Kanniker, som var borte fra Æbelholt, skulde i hans Dødsstund have set ham holde sit Indtog i Himlen; den ene studerede i Hildesheim, den anden overnattede tilfældig i Sorø Klosters Herberg.

Flest Jærtegn knyttede der sig dog til et Par Tænder, som Abbed Vilhelm havde faaet trukket ud. Dem gemte Broder Sakse

[1] H. Olrik i Kirkehist. Samlinger 4. Række III, 21.

som en Helligdom; men efter Vilhelms Død overlod han den ene til Sakristanen Briccius, der klagede over kun at have arvet Abbedens Skindhue. Disse Tænder helbredte Sygdomme, som ingen Mennesker kunde faa Bugt med.

Først var der en af Klosterets egne Lærlinge. Han led af epileptiske Anfald. Vilhelms Efterfølger, Abbed Rikard, fandt da paa at give Drengen Vand, hvori en af Vilhelms Tænder var tvættet, og straks kom han sig.

I Frerslev var der en Kvinde, der var besat af en ond Aand; det ytrede sig ved at hun sagde Folk slemme Sandheder. Degnen vilde besværge den onde Aand, men han kom meget ilde derfra. „Pak dig, Degn!" raabte Kvinden, „det er dig der stjal og aad den fattige Kones Høne, men Fjerene skjulte du! Bliv langt fra mig med din Signen!" Skyndsomst fortrak Degnen, for „den onde Aand" havde desværre fuldstændig Ret. Men en Lejehusmand, der var knyttet til Klosteret som Lægbroder, hentede i Æbelholt noget Vand, hvori Vilhelms Tand var dyppet, og det hjalp.

En anden besat Kvinde i Frerslev blev helbredet ved selvsamme Kur, og med Held anvendte Broder Sakse Tandvandet baade overfor en Kvinde i Melløse, der havde faaet Raseri-Anfald efter at have forspist sig i raa Roer, og overfor et skørhovedet Menneske i Jyllinge. Hertil føjede sig en hel Række vidunderlige Helbredelser, enten de nu skyldtes Tanden eller den syges Knælen ved Vilhelms Grav.

Men skulde Hellig Vilhelm ikke ogsaa i levende Live have gjort Undere? Ja, hvorledes var det med den syge Mand fra Annisse, han der fik Lov at drikke af Kilden, som Vilhelm havde ladet oprense og overbygge? Han var jo bleven rask! Abbeden havde altsaa Kraft til at helbrede endnu mens han levede.[1] End-

[1] Vilhelms Kilde maa søges nær ved Æbelholt Ved Sponholt i Grib Skov (nu Spaanildshus), der først tilhørte Esrom, men senere blev en af Æbelholts Ladegaarde, var der ogsaa en Kilde, der blev sat i Forbindelse med Abbed Vilhelms Navn. Jfr. Ny Danske Magazin VI, 240. Script. rer. Dan. VI, 137. 139. 159.

videre var der jo et Par syge Mennesker i Nejede og Melløse, der var kommet sig efter at have spist lidt af den Føde, som var lavet til Æbelholts Abbed. Og den hæse Munk Hakon fra Esrom havde genvundet sin Stemme efter sit Besøg hos Abbed Vilhelm. Ja, Sagen var utvivlsom! Nu var der ogsaa dem, der vidste, at han havde evnet at udføre sære Tegn paa sine Heste. En havde oplevet, at han tvang en grov Arbejdshest til at gaa i fin Pasgang. En anden, der havde fulgt Vilhelm paa hans store Rejse til Paven, kunde vidne, at da hans Tjeners Hest paa Hjemvejen over Alperne blev halt, strøg Abbeden Hestens daarlige Fod, og snart var den atter tjenstdygtig. Havde man flere Vidnesbyrd behov?

Da Jærtegnsrygterne allerede var oppe, kom Biskop Peder Sunesøn en Gang til Æbelholt. Medens man tillavede Bispens Aftensmad, kom hans Tjenere styrtende ind: de havde sét en Kerte fra Himlen dale ned over Vilhelms Grav, ja ind gennem Kirketaget! Saaledes ydede et Stjerneskud sit Bidrag til Vilhelms Helgenry. Selv troede Biskop Peder nu ogsaa, at hans fordums Lærer var optaget i de saliges Tal

Vilhelms Efterfølger, der formodenlig indskrænkede Almisserne stærkt, havde imidlertid fremmet Arbejdet med Æbelholts ny Stenkirke, og i Foraaret 1210 stod den færdig, saa stor i sit Anlæg, at man efter Reformationen opgav at vedligeholde den og brugte Stenene til Frederiksborg Slot.

Henimod Indvielsesdagen strømmede Folk til i store Skarer, Helgenryet bredte sig, og man saae Jærtegn baade her og dèr. Natten før Kristi Himmelfartsdag og selve denne Dag kunde man paapege 14 Undergerninger, næste Søndag 4 og hver Dag i Pinsehøjtiden 4-5. Men St. Botulfs Dag, den 17. Juni, da Biskop Peder indviede Hovedaltret til Apostlen Thomas, skete der saa mange Jærtegn, at man ikke kunde tælle dem. Det var ikke blot i selve Æbelholt, men flere Steder i Grib Skov, hvor Vilhelm havde siddet, og paa Vejene omkring Klosteret, hvor han havde færdedes.

Fra nu af skete der forunderlige Helbredelser ved hans Grav eller i Kraft af hans Paakaldelse.

Præsten Anders i Udesundby led af en farlig Øjensygdom og valfartede i sin Vaande til Æbelholt; men allerede paa Vejen dertil klaredes hans Syn. En blind Kvinde fra Absalons Stad, Købmannehavn, blev helbredet for fuldstændig Blindhed. I Annisse helbrededes to Kvinder, den ene for Blindhed, den anden for Ansigtsrosen; Hellig Vilhelm havde vist sig for dem begge. Selv fra fjernere Steder meldtes der Træk af hans underfulde Magt. En skaansk Præst, der havde været Vilhelms Lærling men senere svigtede det regelbundne Liv, helbrededes for Ansigtsrosen, da han bad Helgenen om Tilgivelse for sit Frafald; til Kannikernes Ærgrelse vendte han alligevel ikke tilbage til Æbelholt. Og Bernhard, der paa Vejen til Skanør Marked mistede sin Jagtfalk, fik den igen, da han lovede Hellig Vilhelm en Mark Voks til hans Kirke. Men væsenlig var det dog trindt omkring i Nordsjælland at den afdøde Æbelholt-Abbed viste sin Kraft.

Almuen om Arre Sø og Grib Skov havde saaledes kaaret sin Helgen, og mange sluttede sig til den. Folkets Røst havde talt; nu maatte Kirken sige det afgørende Ord.

Paa de danske Menigheders Vegne henvendte Ærkebiskop Anders Sunesøn sig da til Paven om at optage Abbed Vilhelm paa Helgenlisten. For at give sin Bøn større Vægt lod han to Bisper fra de andre nordiske Lande undertegne Skrivelsen sammen med ham; det var Bispen af Skara, hvis Forgænger havde været Ven med Vilhelm, og Biskop Nikolas af Oslo, der havde nydt saa udstrakt Gæstfrihed ved Vilhelms Bord. Ved Bulle af 28. Maj 1218 paalagde Pave Honorius III den danske Ærkebisp samt hans Brodersøn Biskop Peder Jakobsøn af Roskilde og Abbeden for det skaanske Cistercienserkloster Herisvad at foretage grundige Undersøgelser om hvad Jærtegn der skulde være sket. Hurtig gik Sagen dog ikke i Orden. Thi Forundersøgelserne krævede Tid, og Pavestolens Behandling af slige Spørgsmaal var præget af skarp Agtpaagivenhed og ængstelig Omhu; flere af de Jærtegnsfortællinger, vi kender, er sikkert ikke blevet taget for gode Varer. Den pavelige Legat Gregorius de Crescentia,

der gæstede Danmark i 1222, kunde imidlertid anbefale Anders Sunesøns Andragende, og støttet paa Indberetningerne og Legatens Ord kundgjorde Pave Honorius da endelig, at Abbed Vilhelm var optaget blandt Kirkens Helgener (21. Jan. 1224). Otte Dage senere udstedtes en anden Pavebulle, der lovede 40 Dages Aflad til enhver der paa Vilhelms Festdag og Ugen derefter forrettede sin Andagt i Æbelholt.

Nu tog Valfarterne til. Des mere føltes Ulemperne ved at have Vilhelms Grav i den lille Trækirke. Ved en stor Højtidelighed, der forestodes af Roskildebispen Nils Stigsøn og overværedes af den udvalgte Kong Erik — de samme Mænd som faa Aar senere blev Dødsfjender — overflyttedes Helgenbenene endelig til den ny Stenkirke (16. Juni 1238). Men Smaadele af Vilhelms Skelet, særlig Fingrene, afstodes efterhaanden til andre Kirker, saaledes Lunds Domkirke, Frue Kirke i København, Roskilde Domkirke, Graabrødreklostrene i Roskilde og København, hvor man ogsaa opbevarede et og andet af hans Klædning som Relikvier.

Saa længe den katolske Kirke raadede i Danmark, var Abbed Vilhelm de nordsjællandske Menigheders fejrede Helgen. St. Vilhelms Dag, den 16. Juni, strømmede Folk til Æbelholt, ofte langvejs fra, og udenfor Klosterets Porte holdtes der da et broget Marked, der varede lige til 29. Juni. Sikkert har man haft Billeder af ham; i Tjæreby Kirke fandtes der ét indtil Kristian IV's Tid. Og mange Bønder paa Egnen bar hans Navn, Vilijom eller Villum, af det franske Guillaume. [1]

Men ogsaa Victorinerne i Paris mindedes den Landsmand, der i det fjerne Norden havde kastet Glans over deres Samfund. I Sainte-Geneviève Klosteret havde man hans Billed.

Efter Aar 1210, da Æbelholts ny Kirke var bleven indviet,

[1] Relikvielisterne i Script. rer. Dan. VIII. Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark, S. 49 f. Frederiksborg Amts Aarbog 1906, S. 50.

udarbejdede en fransk Kannik i Klosteret en livlig Skildring af Abbed Vilhelms Levned og føjede dertil en Beretning om de Jærtegn, den afdøde Abbed indtil da havde virket. Skriftet bygger paa mundtlige Meddelelser fra Vilhelm selv og paa Kannikernes Erindringer om deres Styrer. Derimod har Forfatteren ikke nyttet Vilhelms Skrifter og Breve, som dog rummer gode Bidrag til hans Historie. Der er derfor ogsaa haandgribelige Fejl i dette Helgenlevned, og som saa mange andre af den Slags Skrifter forbigaar det saare meget, der vilde have stor historisk Interesse, og medtager meget, der historisk set er uvæsenligt; Vilhelms Færd til Rom omtales saaledes kun rent i Forbigaaende og alene af den Grund, at Hestens Helbredelse i Alpepasset skal fortælles! Men det maa huskes, at Forfatteren ikke har villet give en udtømmende Skildring af Vilhelms Levnedsløb fra først til sidst. Han har villet skrive et Opbyggelsesskrift for Klosterfolk, og tillige gerne villet more og underholde. Med disse Maal for Øje har han valgt sit Stof. Alligevel er Skriftet værdifuldt som Levnedstegning, end mere dog ved sine kulturhistoriske Bidrag.

For øvrigt er det saa heldigt, at mange af Helgenskriftets Huller og Mangler udfyldes af en Samling paa over 100 Breve, som Vilhelm har foranstaltet til Brug for sine Lærlinge. Væsenlig er det sine egne Skrivelser han har samlet, men lejlighedsvis har han ogsaa optaget Breve fra andre. Brevene er ikke alle bevarede i Afskrift; men de, som er i Behold, viser et meget broget Indhold: snart handler de om hans Klosters Kaar, dets Trængsler og dets Fremgang, men snart om Tidens store Begivenheder og Spørgsmaal, som har ligget Vilhelm paa Sinde; ikke faa Breve tolker hans venskabelige Følelser overfor en og anden af Kirkens Mænd i Danmark eller Udlandet.

En særlig Gruppe danner Samlingens første Skrivelser, der omhandler kirkeretlige Spørgsmaal og navnlig Ægteskabslovene: om en Mand kan ægte en Kvinde, med hvem han har levet i Ægteskabsbrud; om et Ægteskab skulde ophæves, naar den ene Ægtefælle var ufri; om den ene Ægtefælle kan gaa i Kloster uden

den andens Samtykke; om en Mand efter en Frændes Død kan gifte sig med hans Fæstemø, osv. Disse Emner drøftes paa den Maade, at de fremsættes som Spørgsmaal til Paven eller en Biskop, hvorpaa disse da giver Svar, saa at selve Løsningen af Vanskelighederne ikke fremkommer under Vilhelms Navn. Men det er Vilhelm selv der har skrevet Svarene og blot brugt Brevvekslingsformen for at skærpe Læserens Opmærksomhed. Middelalderens Lærebøger skulde helst være i Samtaleform.

Hans Udviklinger af Læren er ikke originale. I et af Brevene — et opdigtet Pavebrev — genfinder man et helt Stykke af Peder Lombarders dogmatiske Haandbog. I og for sig kan det ikke undre os. Anders Sunesøns berømte „Hexaëmeron" er ogsaa Lombarderens Dogmatik, kun sat paa Vers.

Men Brevenes *Form* er ofte gennempræget af Personlighed. Der er Liv og Kraft og Lidenskab i Vilhelms Stil. Skade, at vi ikke har Prædikener af ham! At dømme efter Brevene har han haft en sjælden og ejendommelig Veltalenhed.

Som de er, har Vilhelms Breve stor psykologisk Værdi. De giver virkelig et levende Billede af Æbelholts berømte Abbed. Han er en ægte middelalderlig Munkeskikkelse, ivrig for at vise sig saa beskeden som muligt. Sin Brevsamling kalder han en af de tarveligere Retter, som imellem faar Plads paa Kongers Borde; finder Læseren noget tankevækkende i dem, bør han takke Gud derfor, ligesom Vilhelm selv gør det. Hans Selvbetegnelser er derfor ogsaa udsøgt ydmyge; i et Brev til sin Kollega i Esrom kalder han sig „den mindste af hans Venner". End mere overstrømmende bliver han, hvor han for Alvor lader Følelsen tale. Peder Sunesøn kalder han „sit andet Jeg", og til flere af sine Venner skriver han, at det at leve uden dem snarere maa kaldes Død end Liv.

Disse svulmende Udtryk er i Tidens blomstrende Stil og Udslag af den belevne franske Høflighed. Men de er mere end det. Den høflige Franskmand er jo fremfor alt et fyrigt Menneske, stærk i sine Følelser, ikke mindst overfor sine Venner,

og hans højstemte Ord er sikkert oprigtig ment. Fremfor alt er han dog Fyr og Flamme for de Ideer, som opfylder ham og er ham hellige. Hvad der for ham er ret og rigtigt, det griber han med luende Begejstring, og hvor han vejrer Uret, dér griber han ind med iltert Sind, frygtløst, men ogsaa ubændigt; tænk blot paa hans lidenskabelige Kamp mod den pavelige Legats Krav! Han kan være snæver i sin Synsmaade, men hans Følelse er ægte som prøvet Guld. Der er Skygger af Munke-Fanatisme over ham. Men Lyssiden i hans Personlighed er hans Inderlighed, hans Viljekraft, hans Mod.

Saa staar Abbed Vilhelm da i Danmarks Historie som Absalons Hjælper i det store Kulturarbejde og som hans gode Ven, — maaske tidt en besværlig, men altid en trofast og opofrende Ven.

Ved Indvielsen af Frederiksborg Højskole blev det udtalt, at Æbelholt-Kannikernes Gerning nu blev taget op paa ny af Højskolens Mænd. Dette kan være rigtigt nok. Som Klostrene ude paa Landet den Gang var Kulturens Arnesteder, saaledes er det nu Højskolernes Maal at sprede Oplysning og vække Sindene. Men Æbelholts store Betydning for denne Egn, der er Hjertet af Nordsjælland, den skyldes Abbed Vilhelm. Maatte da hans Efterfølgere i Nutiden altid have noget af den utrættelige Ildhu, som besjælede *ham*! Men ingen ønsker dem den halvblinde Ilterhed, der ogsaa hørte med til Vilhelms Væsenstræk.

Hovedkilder: Abbed Vilhelms Levned i Vitae Sanctorum Danorum ved M. Cl. Gertz (Kbh. 1908-12). Vilhelms og Æbelholt Klosters Breve i Script. rer. Dan. VI. Jfr. Danske Helgeners Levned ved H. Olrik, Kbh. 1893-94.

Fra Udskiftningstiden i Nordsjælland.

Langstrups og Dauglykkes Udskiftning.

Af

Johs. T. Christensen.

FØR Udskiftningstiden laa Langstrup og Dauglykke Marker — som andre Bymarker — fuldstændig ubeboet hen.

For blot halvtandet Hundrede Aar siden vilde Vandringsmanden ved Vintertide neppe møde et eneste menneskeligt Væsen og ikke en eneste menneskelig Bolig paa sin Færd fra By til By. Smaakrat ragede gennem Sneen og talte til den ensomme Vandrers Spøgelsefrygt, og Bondens Fantasi befolkede Ødet med overnaturlige Væsener, set ved Nattetide snart af den, snart af den.

Kom man en graamørk Oktoberdag over Bymarker og Overdrev, saa man de magre Køer i Smaaflokke drive om mellem Tuer saa store som et godt Tøjreslag, nippende af de visne Græstotter, eller langs de mange smaa Grøfter mellem de i Midten toppede Agre. Magre Krikker forspændt tunge Redskaber sled og slæbte paa de kvikgræsfyldte Marker, og Plovmandens Raab til Hestene lød igennem den tunge Stilhed, til Kirkeklokkens Klang ved Solnedgang lød over Landet da som nu, før Sletter, Krat og Tuer svøbtes i Oktobernattens sorte Kappe.

Men en Sommerdag var det for den, som havde Øjet opladt derfor, en Fest at færdes paa de aabne Vidder, der dannede Langstrup og Dauglykke Marker. Forestillingen herom bliver maaske klarest ved en Sammenligning med Nutiden.

*

Paa en Skrænt, der skraaner ned mod en stor Mose, ligger nu den venlige lille By Langstrup med sine tre Gaarde og en halv Snes Huse, en Idyl i et bølgende, frugtbart Land, der mod Nord har Karakteren af en Højslette, som spærrer for et videre Udsyn. Men mod Syd ser man ud over de store Moser, bag hvilke Gaarde og Huse ligger strøet mellem venlige Smaaskove. Vender man Blikket i Retning af Øresund, ses Hveen og den svenske Kyst med Byer og Kirketaarne. Vi gør omkring, og over de store Skove ved Hillerød skimtes Spirene af det gamle Frederiksborg Slot.

Højsletten nord for Byen er nu tæt besaaet med Gaarde og Huse, hver en Plet er opdyrket, og fri Mand bor paa fri Mands Jord. Landskabet har mistet sin vilde Karakter paa det hyggeliges Bekostning. Landet er befolket med et driftigt Folk, og Spøgelser og Stimænd er forviste. Kun de store Moser ligger syd for Byen som et nogenlunde uberørt Stykke Fortid. Og naar Sommersolen sænker sig bag Skovene i Vest, saa brygger Mosekonen, og de lette Taager skjuler de Forandringer, Tiden har medført ogsaa her, og driver helt ind over de Strækninger mod Øst og mod Vest, som nu er bleven Agerland under Nabogaardene, Møllegaard mod Vest og mod Øst Lerbjerggaarden, der har samlet et Areal, som ved Udskiftningen blev tillagt tre Gaarde.

Længere ud mod Øresund, paa den anden Side den brede Kongevej, ligger Dauglykke paa en Moses Rand med Gaarde og Huse hyggeligt gemt bag Frugthaver, og over Bymarken mod Nord ligger smaa og større Hjem, og Huse og Gaarde er i broget Blanding spredt over det lerede Overdrev, som forhen agtedes for ringe for Ploven, helt ud mod Lave Skov og det gamle Fiskerleje Sletten ved Øresund.

De to Byer med deres Markomraader danner et bredt Indsnit i Nutidens Nordsjælland. Men dette Markomraade havde før Udskiftningen en ganske anden Karakter.

Ud mod Øresund laa Lave Skov, der den Gang havde en noget anden Form end nu, idet dens nordlige Grænse bugtede sig ind over det Land, hvor nu Dauglykke Huslodder ligger. Ligeledes var hele det store Dauglykke Overdrev, som strakte sig helt over mod Dauglykke By, hist og her bevokset med store Træer eller Krat. Andre Steder stod store Tuer med Vandfurer omkring, og smaa og store Sten laa aflejrede, som selve Istiden havde anbragt dem. Nord for Byen laa de to Vange Rennebjergs Vang og Torper Vang, og syd for Byen Aalevangen, der grænsede til Niverød og Langstrup Skel. Vangene nord for Byen ligger forholdsvis højt og var, som de gamle Kort viser, nogenlunde opdyrkede. Kun over mod Langstrup Skel laa Agrene spredt som Oaser mellem Ellekrat, Smaamoser og brede Tuer, og dette Vildnis fortsattes paa den modsatte Side af den daværende Kongevej, der laa lidt længere mod Vest og bugtede sig i Smaasving fra Niverød op mod Kvistgaard. Endnu finder man undertiden ved Pløjning Rester af denne gamle Vej.

Terrænet mellem den og Langstrup Mose var ligeledes kun pletvis opdyrket, og ved Udskiftningen udbetaltes der — efter Datidens Forhold — ret store Summer til Rydning og til Grøftegravning for at gøre den sure Jord mere brugbar og vejsom for de Bønder, som fra Landsbyens Familieliv skulde flytte ud og bygge Hjem her.

Ved at læse Udskiftningsforretningen for Langstrup igennem ser man, at nordøst for Langstrup var de store Sten mange Steder et fremherskende Træk i det ensomme Landskab. Der ydedes nemlig de der udflyttende Bønder adskillig Hjælp til Sprængning og Fjernelse af Sten. Langstrup Bymark var ligesom den til Dauglykke delt i tre Vange. Den østligste af disse, den saakaldte Dauglykke Vang, var syd for Byen afgrænset af den store Mose, og fra Byens nordøstlige Hjørne strakte sig et Hegn i nordøstlig Retning — vistnok en Jordvold med Risgærde. Et lignende Hegn strakte sig fra Byens nordvestlige Hjørne i nordvestlig Retning ud til Bygrænsen, og mellem disse to Hegn laa Mellemvangen,

til hvis Rydning kun er ydet forholdsvis smaa Summer, og denne Vangs væsentligt højtliggende Jorder var saa godt som alle dyrkede. De navngivne Agre, som oftest 22 i Tallet, afløstes af en ny Samling Agre, og kun hist og her kørte man uden om et Mosehul eller en Lavning. De 22 Langstrup Bønder dyrkede deres Jorder efter det gammeldags og besværlige Ager- om Ager-System. Storfælled Vangen, som dannede den vestlige Del af Byens Marker fra Langstrup Mose op mod Roland, havde megen Lighed med Dauglykkevangen og mange uopdyrkede Strækninger, som sikkert ikke har virket lokkende paa de Mænd, som ved Udskiftningen skulde tage denne Jord i Besiddelse.

Ikke et eneste Hus fandtes paa alle disse Vange før Udskiftningen, paa de Tider, da de Langstrup og Dauglykke Bønder, fattige og uoplyste, trælled som Fæstere under Kronen. Begge Byerne laa paa de samme Pladser som nu, og begge var typiske Langbyer, Dauglykke strækkende sig i en svag Bue mod Nordvest med sine tæt sammenbyggede 10 Gaarde, af hvilke de 6 laa vest fra Vejen, de 4 øst, og langs Gaden laa desuden 14 Smaahuse. Gaardene var lavloftede og lerklinede, og endnu i Fjor stod den sidste af dem tilbage, den tilhørte ved Udskiftningen Gmd. Hans Olsen og har ligesom den ældgamle Gaard i Herløv, der i Fjor blev sløjfet med Jorden, været beboet til for ganske nylig. Et Held var det, at Historisk Samfund for Frederiksborg Amt i Tide fik optaget Tegninger over den sidst nævnte af disse gamle lerklinede Gaarde med deres ejendommelige Byggemaade. De var blandt de sidste Levninger af et svundent Aarhundredes Bondekultur. Gaarden i Dauglykke, der efter al Sandsynlighed var tæt op mod de 200 Aar gammel, har staaet mod mange Storme, forvreden og skæv, til den tilsidst døde Alderdommens stille Død, svandt bort og blev til Jord.

Langstrups Udstrækning var som nu fra Øst til Vest. Paa søndre Side af den brolagte Gade laa 12 Gaarde og paa den nordre Side 10. Flere Steder var Gaardene sammenbyggede. Saaledes laa der øst for Skinnegyden, Vejen der fører til Mosen,

fire fuldstændig sammenbyggede Gaarde, af hvilke de tre nu er udflyttede, og tæt Vest for Gyden og op mod Gaden ses paa det gamle Kort aftegnet en rund Stenkreds. Det er antagelig Stedet, hvor Mændene mødte til Bystævne. Paa Gadejorden laa 20 Huse, ogsaa tildels sammenbyggede. I Langstrups østlige Udkant drejede Vejen den Gang som nu brat mod Nord, og et ganske kort Stykke Nord for Byen, hvor Vejen endnu bøjer af mod Kongevejen, gik Søholm-Vejen den Gang mod Nord op midt igennem Mellem-Vangen. (Nu gaar Søholm-Vejen ud fra Byens vestlige Hjørne). Ved den Vejgaffel, som her dannedes, laa en Dam og tre smaa Huse, de saakaldte Brændeleds-Huse. Og de tre Husmænd var paa en Maade Langstrup og Dauglykkes eneste Udflyttere, de eneste Huse der fandtes udenfor Byerne i hele det Udsnit af Nordsjælland denne Beskrivelse omfatter. Fiskerlejet Sletten og et Par enkelte Huse der i Nærheden dog undtaget.

Landbolivet var i en vis Forstand mere selskabeligt, end det er nu. Fællesskabet om Jorden var medvirkende dertil. Gænges-Laagen mellem de sammenbyggede Gaarde gik ofte, og fra Midtlængers Luger og Lemme er mellem Ungdommen vekslet mangt et Ord og Øjekast. Saaledes fortæller en gammel Historie om den Langstrup Pige, der elskede Naboens Karl, og som et synligt Udtryk for sin Kærlighed plejede hun, naar hun over den toppede Stenbro løb over for at fodre Lænkehunden, at stikke et eller andet godt gennem Lydhullet i Muren, bag hvilken hendes Hjærtenskær svang Plejlen. Men en Gang kom Pigen galt afsted. Med et Par dampende Bygmels-Pandekager kom hun løbende over Gaarden. Hendes Tid var knap, og uden at veksle et Ord med ham derinde stak hun Kagerne gennem Lydhullet og ilede væk muntert nynnende. Men nu vilde Skæbnen, at den Dag var det Husbonden selv, som var ved at „feje op". Han spiste veltilfreds Pandekagerne uden rigtig at forstaa Meningen, indtil det, da han ved Middagstid talte om det og samtidig saa paa Karlen, gik op for ham, hvorledes det hang sammen. Værre var det, at Konen misforstod det og troede, at Naboens Pige

vilde besnære hendes kære Mand. Da Manden hen paa Eftermiddagen mødte Pigen, blinkede han polisk til hende og sagde: „Det er nogle dejlige Pandekager, du bager". Hun rødmede dybt. Hun saa, de var røbede. Men som alle gode Historier ender godt, saaledes ogsaa denne mundtlige Overlevering, og et ungt Ægtepar, hedder det, holdt senere deres Indtog i et af de smaa Huse ved Byens Gade.

De gamle Kort over Langstrup og Dauglykke Byer og Marker findes i Matrikuls-Arkivet, hvor Tiendekommissær P. Jensen, Frederiksborg Nyhuse, tidligere Gaardejer i Langstrup, har faaet Bykortene kopierede, ligesom han — ogsaa i Matrikuls-Arkivet — har skaffet Afskrift af hele Udskiftningsforretningen for de to Byer. Det er et interessant Arbejde, her er gjort, og det var ønskeligt, at flere vilde følge Jensens Exempel, inden de historiske Kilder bliver for vanskeligt tilgængelige. I Matrikuls-Arkivet kan endnu de gamle Kort kopieres, og et Kort over Gaardenes og Husenes Beliggenhed ved Udskiftningstiden vil kunne faas for 5 à 6 Kroner, alt efter Byens Størrelse, og disse Kort er saa nøjagtige, at man bl. a. med Passer kan maale sig til Husenes Bredde og Gaardenes Størrelse. Skal Byens Jordomraade tages med, koster det betydeligt mere, cirka 10 Øre pr. Tønde Ld. Mange gode Navne paa Agre, Bække, Moser og gamle Gaarde er gaaet i Glemme og kunde opfriskes, ligesom det sikkert vilde interessere mange nulevende at læse Navnene paa Husmændene og Bønderne ved Udskiftningstiden og derved ligesom have et Møde med den Æt, hvoraf de selv er rundne. Det er af ikke ringe lokalhistorisk Interesse, om de forskellige Egnes historiske Samfund vilde tage denne Sag op og udfinde Veje til Arbejdets Udførelse i Enkeltheder. Maaske kunde et Samarbejde med Sognebibliotekerne rundt om her have sin Betydning, thi det vilde være en Styrkelse af vor Landbostands historiske Sans, at der ude omkring i Sognene fandtes saadanne let tilgængelige Afskrifter og Kort. Der er jo nemlig ingen Tvivl om, at der saa godt som i hver By vilde findes Mænd, der, hvis Materialet var lettere til-

gængeligt og billigere, vilde stifte Bekendtskab med dette særlig for vor Bondestand saa interessante historiske Afsnit, Udskiftningstiden, om hvilken Tid der endnu Mand og Mand imellem gaar mange Frasagn.

Ja, det var en baade interessant og storslaaet Tid, de store Landboreformers, og af mægtig Betydning for Frederiksborg Amt var Nedsættelsen af den saakaldte lille Landbokommission. Den nedsattes 3. November 1784 og Greverne Christian Ditlev Frederik Reventlow og Johan Ludvig Reventlow spillede en fremtrædende Rolle som Medlemmer af Kommissionen, ligesom Amtmanden over de daværende Frederiksborg og Kronborg Amter, Geheimeraad Henrich Levetzau. Blandt andre Medlemmer maa nævnes Direktør for den grønlandske Handel Godsejer Vilhelm August Hansen, Frydendal i Holbæk Amt. Sidstnævnte, der efter alt at dømme har gjort et meget stort Arbejde i den lille Landbokommission, udgav i 1790, otte Aar før Kommissionen ophævedes, en „Beskrivelse over de efter en Kongelig Commissions Forslag paa Friederichsborg og Cronborg Amter foretagne Indretninger med nogle almindelige Anmærkninger om Landbruget". Denne Bog giver en god Redegørelse for alle de vanskelige landøkonomiske Spørgsmaal, der løstes i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Først fortæller den om den lille Landbokommissions Sammensætning og de to daværende Amters Udstrækning, dernæst om Udskiftningen af Jorden, hvilken Udskiftning gik hurtig for sig i det nuværende Frederiksborg Amt, idet der i Aarene 1785 til 89 udskiftedes 113 Byer og i 1790 udskiftedes Amtets øvrige Byer, undtagen Tibirke. I disse Aar blev 423 Gaarde og 257 Huse udflyttede paa Markerne, og Landets Udseende skiftede fuldstændig Karakter, næsten som ved et Trylleslag.

Jorderne blev ved Udskiftningen takserede af fire Distriktslandinspektører og seks Taksationsmænd. Den bedste Jord fandtes i Udlejre, den sattes til Taksten 24, og efter den Takst beregnedes al øvrig Jord.

Den lille Landbokommission gik i sine Forslag til Jordens

Udstykning mere radikalt til Værks end Tilfældet blev i andre Egne af Landet, hvor man i langt højere Grad end her benyttede den straaleformede Udstykning, saaledes at Gaardene kunde blive liggende i Byerne, hvortil de lange Gaardlodder saa løb spidst ind.

For Udflytternes Vedkommende gaves Anvisning paa, hvorledes man bedst skulde vælge sin Byggeplads i Marken, „ikke for lavt, saa der kommer Fugtighed og Usundhed, men heller ikke for højt, saa der bliver Mangel paa Vand". Blandt de andre Bestemmelser om Nyopførelsen er den, at Stuelængen bør sættes 10 Alen fra de andre Længer, for at en Del af Gaarden kan reddes i Tilfælde af Ildebrand. Bygningshjælpen af den kongelige Kasse til en Udflytter udgør i Reglen 150 til 175 Rigsdaler. En Del af Tømmeret anvises i de kongelige Skove, og andet bliver af Kommissionen hentet fra Norge og udlosset ved Frederikssund og Sletten, hvor Udflytterne faar det for Indkøbspris med Tillæg af Fragt og Omkostninger. Den lille Landbokommission var omsorgsfuld i alt. For at faa Hoveriet afskaffet foretog den grundige Beregninger og paaviste det Spild af Tid og Kræfter, Hoveriet medførte. Den kom til det Resultat, at hvert Læs af Kongens Hø paa det gamle Kronborg Amt kostede Bønderne 19 Mark at høste, hvilket man fandt noget rigeligt, da et godt Læs Hø kunde købes for 10 a 12 Mark. Kommissionen gav ligeledes Regler for Grundforbedring af Jorden og Gødningens Bevarelse. Den havde ved smaa Understøttelser opmuntret dem til at gøre Forsøg med Staldfodring og nævner „den brave Bonde og nuværende Selvejer Hans Nielsen i Herløv paa Frederiksborg Amt, som allerede i Sommeren 1787 med Kløver af et lidet Vænge staldfodrede 6 Køer, 1 Tyr og 2 Heste, men i 1789 med Kløver fodrede ikke alene 8 Køer og 2 Heste, men endog 12 Svin". Der blev draget Omsorg for Undervisning i Jordbrug. Tre Karle blev saaledes anbragte hos den skotske Farmer Mr. Horn paa Godset Bernstorff, og en Dreng anbragtes hos Præsten Høegh i Gentofte, der drev Kløveravl og Staldfodring.

Men for at disse ny Dyrkningsmaader, der krævede mere

personligt Initiativ end de gamle, kunde komme til Udfoldelse, var Udskiftning af Jorden nødvendig, og allerede inden den lille Landbokommission nedsattes, havde forskellige Landsbyers Bønder andraget om, at deres Bys Jorder maatte blive delte dem imellem. Beboerne paa det gamle Hørsholm Gods var blandt de første, Eksemplet herfra har sagtens smittet, og allerede tidligt i 1784 androg Dauglykke Bys Beboere om, at Landmaaler Goos maatte beordres at udskifte Byens Jorder, som af ham allerede var opmaalte. Dette bevirkede en Skrivelse fra Rentekamret til Amtmand Levetzow og Udskiftningsforretningen over Dauglykke By begynder saaledes:

„Anno 1784, den anden Oktober, mødte udi Dauglykke Bye paa Cronborg Rytter Distrikt Geheimeraad og Amtmand Levetzow med Landvæsens Kommissarier, Regimentsskriver Rosenqvist og Holtz-Førster Salicath, saavelsom Regimentsskriver Badstüber med Dauglykke Byes samtlige 10 Bønder, samt Landmaaler Goos for efter Rentekamrets Skrivelse af Dato 18. September 1784 at lægge Plan til Byens Udskiftning".

Saaledes omtrent lyder Indledningen til Beskrivelsen af de følgende 5 Landvæsenskommissionsmøder, som maatte afholdes i Dauglykke, før denne Bys Udskiftning var ordnet. Og mellem de forskellige Møder — og forud for dem — ligger der et stort Arbejde for Landmaaleren, Taksationsmændene, Bønderne og selve Kommissionen, der skulde forhandle med de enkelte, med Nabobyerne om Grænserne, overveje ny Vejanlæg, Rydninger, skaffe Tømmer, kort sagt havde et Utal af Forretninger at varetage, blot med Henblik paa denne ene lille By, og man fyldes med Beundring for det mægtige Arbejde, som dygtige Mænd med sikkert Overbik og god Forretningssans tilendebragte for hele Nordsjællands Vedkommende i det korte Tidsrum af 5 Aar.

Der samledes saa paa Dauglykke Gade hin Oktoberdag i 1784 de kofteklædte Bønder med de høje Herrer. Landmaaler Goos fremlagde for Kommissionen et Kort over Byen, optaget i 1783. Paa dette Kort var alle Delingslinjer afsatte saaledes, at Gaardene

kunde blive liggende i Byen, og Bønderne havde erklæret sig tilfredse hermed. Kommissionen kom derimod til et ganske andet Resultat og hævdede, at Udskiftningens Hensigt ikke i mindste Maade var bleven opfyldt, idet mindst fire Gaarde burde udflyttes. Landmaaleren og Bønderne begærede da, at det kongelige Rentekammer selv, før videre foretoges, maatte bestemme, om Landmaaler Goos' eller Kommissionens Plan skulde følges.

Saa var den Forretning sluttet, men før Kommissionen skiltes med Bønderne, maatte disse love — for ikke at tilbagesætte den forestaaende Rugsæd —, at enhver vilde udkøre deres Gødskning og drive og dyrke deres hidtil hafte Jorder indtil videre.

Da Kommissionen 18. September 1786 kom igen og mødtes med Bønderne, hvis Navne var Søren Michelsen, unge Niels Nielsen, gamle Niels Nielsen, Hans Jørgensen, gamle Jens Nielsen, Børge Olsen, Hans Olsen, Niels Larsen, unge Jens Nielsen og Jens Svendsen, forelaa Taksationsforretningen over Jorderne, og det er interessant at se, hvorledes Bønderne i nogen Maade selv bestemte Ordningen af denne saa vigtige Sag. Der ligger ligefrem heri et Fingerpeg i Retning af kommende Tiders Selvstyre. Taksationen var udført af de to Bønder Haagen Torbensen og Hejle Pedersen fra Københavns Amt og Landinspektør Schyth under Medvirkning af Dauglykke Bønder. De tre nævnte Mænd har underskrevet Taksationsforretningen, i hvilken det hedder, at Landinspektøren forestillede:

„I. At Jorderne, ifølge det Kongelige Rentekammers Ordre, skulde ansættes efter deres indvortes Bonitet, det er, efter den forbedrede Tilstand, de sættes udi, naar de ere gjorte ryddelige for Træer, Tuer, Stubbe, Krat og Stene, og befriede fra skadeligt Vand, hvorved dog Land-Inspecteuren formente, det burde tages i Agt, at en Mose, som bestod af stenig eller anden uduelig Grund, og som vilde koste meget at afgrave eller afskære, eller en og anden Strækning med Krat bevokset, befandtes udygtig i Henseende til Grunden, at erstatte Afgravnings- eller Rydnings-

bekostningerne, at alt saadant burde at ansættes efter sin nuværende Forfatning, uden Hensigt til nogen Rydningshjælp.

II. Begærede Land-Inspecteuren, at Bønderne vilde anvise det bedste Agerskifte til Byen, som han forlangede, at vi ville ansætte i sit rette Forhold efter den vedtagne Prøve af Taksten Nr. 24. — Bønderne blev alle enige i at anvise et ved Byen beliggende Agerskifte, Store Agre kaldet, hvilken vi i Hensigt til dets sande Beskaffenhed og Leje fandt passende de $^2/_3$ Deele af samme i Øster til 18, den ene $^1/_3$ Deel i Vester til Taksten Nr. 17.

III. Forestillede Land-Inspecteuren, hvor vigtigt det var at udfinde en rigtig Takst paa Jorderne, og han tilkendegav, at Bønderne, ifølge det Kongelige Rentekammers Pro Memoria af 25. Februar f. A., maatte selv indbyrdes, for saa vidt de derom kunde forenes, angive den Takst, hvorefter de formeente, at Udskiftning kunde foretages, uden nogens Fornærmelse, hvorved Han advarede dem, fornemmelig at have Hensigt til Jordernes forbedrede Tilstand, og den ovenmeldte Takst, som af os var ansat, at de øvrige Jorder derefter bleve ansatte i det rette Forhold, da Land-Inspecteuren, forsaavidt de alle fandtes enige, vilde rette sig derefter, men om een eller Fleere ikke skulde finde sig tilfreds med den af nogle foreslagne Takst paa et eller andet Agerskifte, da vilde Land-Inspecteuren med os undersøge Sagen og adskille Trætten.

IV. For at betage Bønderne den Formening, at een eller anden skulde faa sin Jord paa noget vist Sted, hvorved Redeligheden under Taksationsforretningen kunde fristes, tilkendegav Land-Inspecteuren, at ingen kunde gøre Regning paa at blive boende i Byen, da enhver Lod saaledes skulde blive indrettet, at i det mindste 2de Gaarde skulde ligge bekvemt for samme, og at enhver kunde vente at trække Lod.

V. At de vel maatte lægge Mærke til, at Gjødske er ingen væsentlig Egenskab ved Jorden, og altsaa vogte dem, i Betragtning af Gjødske alene, at sætte Jorden højt eller lavt.

VI. At et helt Agerskifte kunde ad Gangen tages i Betragt-

ning, dog at de tage i Agt, at ansætte $^1/_4$, $^1/_3$, $^1/_2$ og saa videre deraf paa Siderne eller i Midten, til sin forskellige Takst, eller som de vidste, at deri virkelig befandtes Forskjel.

VII. Naar Lodderne af saadan en af alle vedtaget Takst var afsat, vilde Land-Inspecteuren tilligemed os, til sin Tid, gjennemgaae de afdeelte Lodder, for at undersøge, hvad Understøttelse, enhver Lod især kunde tilstaas, til Rydning og Vands Afgravning."

Disse 7 Punkter, som Taksationsmændene — selvfølgelig efter højere Ordre — foreholdt Bønderne, rummer i sig Kernen i et stort og betydningsfuldt Stykke Landbrugshistorie, en Antydning af Reventlowernes og Godsejer Hansens Storsyn. De Mænd saa for deres ydre Øje Jorden som den laa, raa, sur og slet dyrket, fuld af Stene, Krat og Tuer. De saa den usselige Bonde — der dog vist af mange Historieskrivere er gjort mere ussel end han virkelig var — kæmpe en fortvivlet Kamp med Datidens uheldige Forhold. Men for deres Sjæles Blik stod en gylden Fremtid. Til Fremtiden havde de Tro, og det gav Lyst og Liv til deres Arbejde. De turde bedømme Bondens Jord efter dens indre Værdi. Og de turde bedømme Bonden selv efter Sjæleværdier. Derfor blev deres Arbejde for den danske Bondestand, i Tro og Tillid, en saa mægtig Indsats. De saa vel, at med den daværende Slægt var Arbejdet vanskeligt, og Hansen bemærker træffende i sin Bog, at man ikke kan fortænke de gamle i, at de hænger ved det, de kender, men de unge skal ved en forbedret Undervisning vænnes til at tænke ordentligt. Det var Blikket ind i Fremtiden.

Taksationsforretningen foretoges efter de angivne Regler. Med Spaden gik man Markerne igennem Vang for Vang, og ved Optegningen af Taksterne ser vi alle de gamle, nu saa ofte glemte Stednavne:

Rennebergs Vang:

Høysteens Agre, Renneberg Agre, Ledstolpe Agre, Holtedams Agre, Pylse Agre, Søeholms Agre og Eng, Doekasse Agre, Jyde

Agre, Torp Agre, Sorte Mose Agre, Jong Agre, Anneholms Agre, Farums Mose, Slætte Engen.

Aale Vang:

Skollerne, Nyebelsbro Agre, Forskjær Agre, Lille Jongs Mose, Lanagre, Store og Smaa Selleagre, Stiesagre, Tommeskæragre, Gravesagre, Fuglehøysagre, Kongler, Bløchhøysagre, Sandagre, Niverstetteagre, Damsagre, Myrmosen, Hesleagre, Lange Hesleagre, Slettehøysagre, Store Onde Agre, Smaa Onde Agre, Ørnekuldeagre, Døemoseengen, Store Tørvemose.

Torper Vang:

Vangledsagre, Sandagre, Hylleagre, Kroglandsagre, Buskebjergsagre, Gummershule, Ollereedsagre, Store Skouagre, Klebyeagre, Skomageragre, Smaa Skouagre, Rønnesagre, Bouneagre, Makreelagre, Stiesagre, Dalsagre, Krugmose.

Lave Skov ansattes til Taksten 4 og Overdrevet, „som hist og her er temmelig med Skov bevokset", til Takst 5. Derimod kunde det ansættes til Takst 6, naar det var gjort ryddeligt.

Det næste, Kommissionen foretog sig, var at overveje Bygrænserne, tage foreløbig Bestemmelse om Overdrevet, som Byens Bønder ikke fandt tjenlig til Dyrkning, da det bestod af magert Ler (nu hører det til Dauglykkes bedste Jord), Delingen af Enge og Moser og Udlæg af en Skolelod. Dernæst ordnedes Vejforholdene, saa de blev omtrent saaledes som nu. Dog løb tidligere Vejen fra Langstrup ind i Dauglykke By betydeligt længere mod Syd end nu.

Saa bestemtes det, at 5 Gaarde skulde udflyttes, og det tilfaldt 3 af Mændene uden Lodtrækning at blive boende i Byen. Den ene af disse var den gamle vanføre Søren Michelsen, hvis Familie i lige Linie endnu har Gaarden, Kongslevgaard, i Besiddelse. Der gaar forresten en Række Sagn om, at Søren Michelsen ikke var saa vanfør endda. Han haltede lidt. Men det siges for bestemt, at han var den klogeste af Bønderne, og at det var det, der bevirkede, at han fik Lov at blive boende. Han efterlod

sig en dygtig Slægt, og Landhusholdningsselskabets Sølvbæger for udvist Landboflid er flere Gange i de kommende Tider blevet tildelt Søren Michelsens Efterkommere paa Gaarden. Søren Michelsen havde bl. a. sikret sig et godt Aalefiskestade i Fæste, som endnu er i Slægtens Eje under Navnet Søren Michelsens Stade.

Det fremgaar flere Steder af Udskiftningsforretningen, at Bønderne i Langstrup og Dauglykke havde gode Frugthaver, og ganske særlig omtales det, at Jens Svendsen, Dauglykke, der skulde udflytte, var en god Frugtavler, hvorfor Niels Nielsen, der vilde faa Jens Svendsens Haveplads, maatte betale 40 Rigsdaler for den. Jens Svendsen, der boede tæt op til Søren Michelsen, vilde forøvrigt ikke gerne rykke ud, men gjorde Krav paa at lodtrække med Søren Michelsen og Niels Nielsen om at blive boende, men ud maatte han.

Efter at det, tildels ved Lodtrækning, var afgjort, hvilke 5 Bønder, der skulde blive boende i Byen, blev Havepladserne delt imellem dem, og de udflyttende Bønder nød i Marken Vederlag for Afstaaelsen. Iøvrigt skulde alle Gaarde have lige meget Hartkorn, naar undtages, at Udlodden Nr. 5 nordvest for Byen, saavel som Nr. 6, paa Grund af deres lange Afstand fra Overdrevet fik en Godtgørelse af 4 Td. Ld. til Taksten 10. Dog saaledes, at Nr. 6 i Overdrevsparten skulde afkorte for Godtgørelsen.

Efter at endnu en Del Bestemmelser var trufne, bl. a. om Veje til Udlodderne, sluttede Mødet, og næste Gang, Kommissionen indfandt sig, gjaldt det Lodtrækningen mellem Udflytterne.

Næste Møde gjaldt Lodtrækning om Husmands- og Overdrevslodder, og til dette Møde var ogsaa Husmændene tilsagte. Reglen ved Udskiftningen i hele Nordsjælland var den, at der til hver Gaard udlagdes en Huslod, hvorefter Husmændene trak Lod om, hvilken Huslod hver især skulde have. Over Tørvelodderne var før Mødet foretaget Hjemmelodkastning.

Ved samme Møde fastsattes endvidere Rydnings- og Hegns-

hjælpens Størrelse. Den beløber sig til ca. 400 Rigsdaler for alle 10 Bønder.

Lodtrækningen mellem Bønderne om Huslodderne fandt Sted paa Esrom Regimentskriverstue (Amtstue), og i 1790 holdtes i Dauglykke det sidste Landvæsenskommissionsmøde til den endelige Ordning af Byens Udskiftning.

*

Udskiftningskommissionens første Møde med de Langstrup-Bønder fandt Sted den 26. Sept. 1788, og i Udskiftningsforretningen nævnes Bønderne i Nummerorden fra 1 til 22 efter de samme Numre, som paa Kortet findes angivet ved hver Gaard: Peder Nielsen, Peder Rasmussen, Ole Jensen, Lars Hansen, Rasmus Jensen, Hans Jensen, Jørgen Nielsen Foged, Bendt Pedersen, Peder Hansen, Niels Andersen, Johan Jensen, Rasmus Nielsen, Mads Povelsen, Niels Rasmussen, Jens Svendsen, Mads Nielsen, Jørgen Olsen, Jens Hansen, Børge Andreasens Enke, Jens Jensen, Jørgen Nielsen Daugelykke, gamle Jørgen Nielsen.

Det første, som her foretoges, var ligesom i Dauglykke en Gennemgang af den foretagne Taksationsforretning. Ogsaa her bør de gamle Stednavne nævnes:

Daveløkke Vangen:

Bogne Agre, Toemose, Kildemose, Store Lerager, Dyreholm Agren, Skovled Eng, Lerbjergagre, Skovledagre (Navnet paa dette Agerskifte, der ligger i den sydøstlige Del af Langstrup Bymark, kendetegner det omliggende Lands da skovagtige Karakter), Knolde, Hestekær Agre, Moldbek Agre, Smaa Lerbjerg Agre, Store Stigebakke Agre, Rønnebæk Agre, Brændeled Agre, Boemose Agre, Nydam Agre, Rekkerne, Smaa Rydeland Agre, Store Rydeland Agre, Døe Mose Eng, Birkets Bakke Agre, Store Høyelts Agre, Holtedam, Ræverumpe Agre, Bømmerled Agre, Smede Agre, Knuds Katte Agre, Storpeland Agre, Thorshøye Agre, Krog Agre, Orehøys Agre.

Mellem Vang:

Draghøy, Diegels Agre, Smaa og Store Bønland, Tinghøys

Langstrup By før Udskiftningen.

Agre, Smaa Lundebjerg Agre, Store Lundegærde Agre, Søholms Agre, Smaa og Store Tranager, Gaasehals Agre, Hagerholmen, Fiskekær Agre, Smaa og Store Dyrestens Agre, Skindstykke Agre, Smedestykkerne.

Storfælled Vang:

Gierdebred Agre, Store Diegels Agre, Flodhøy Agre, Skieldhøy Agre, Krogelange Agre, Søbakke Agre, Smaa og Store Lundebjerg Agre, Lillefeld Agre, Storefeld Agre, Helleds Agre, Biørbek Eng, Torvad Agre, Sandhøy Agre, Knøsene, Kyllinghøy, Stubbegræs, Store Havesteds Agre, Kosmos Tjørne Agre, Store og Lille Vingerne, Sponneholmene, Kiers Agrene, Snoghulerne, Kirkebjerg Agrene, Alvejs Agre, Længelshøy, Gøgestens Agre, Ævleholmen, Hareholmen, Tofte Agre, Ørnekulen, Møllemosen, Damsagre, Graftebjerg Agre, Dynnet, Hoppetilholm, Brønsbjerg Agre, Gaasebakke Eng, Klotterne.

Efter at Taksationsforretningen var gennemgaaet, bestemtes det, at 17 af Byens 22 Bønder maatte udflytte. Byens Grænser blev dernæst afstukket og Plan over Gaardlodderne overvejet. Dernæst blev truffet Bestemmelse om Anlægget af en 20 Alen bred Vej ned gennem den store Mose til de bageste lange Enge, en Vejlængde af over 2100 Alen. Fyldningen til denne Vej kunde tages paa Græsholmene Syd for Byen og Vesten for Mosevejen, men Jorden skulde igen planeres. Som Underlag benyttedes Ris, og ved Tørveskæring nær ved Vejen har man undertiden stødt paa det gamle Rislag. Grus til Byvejene og andre Veje skulde tages i Birkets Bakke Østen for Byen. Af Udskiftningsforretningen fremgaar det, at der i de gamle Haver fandtes en Mængde gode Frugttræer. En Del af disse fandtes forresten indtil for ganske nylig i Langstrup, og da de Bønder, som fik Lov at blive boende i Byen, og som tildeltes de gamle Haver, ikke kunde give Vederlag for disse, blev Udflytterne holdt skadesløse ved et Stykke Tørvejord, som endnu hedder Toftelodderne. De tre Husmænd ved Brændeleddet (Navnet kunde tyde paa, at det var Stedet, hvor man brændemærkede Køerne, før man drev dem ud i det fælles

Overdrev) erklærede for Kommissionen, at de vilde flytte deres Huse, hvis de maatte vælge forlods blandt de 22 Huslodder, som vilde blive afsatte, og faa nogen ekstra Bygningshjælp.

Blandt Egnens Beboere lever endnu Fortællingen om en Skomager Niels Hansen, som ogsaa fik Lov at tage Huslod forlods, fordi han havde hjulpet en Prins, der kom kørende fra Fredensborg og skulde til Hørsholm. I Langstrup By gik Seletøjet i Stykker, og Skomageren reparerede det, saa godt han kunde, men da Prinsen var naaet over til Kongevejen og befandt sig ud for det Sted, hvor Damgaard nu ligger, saa Niels Hansen, at det igen var galt fat med Seletøjet. Han smed sit Fodtøj og satte i strakt Løb ud over Moserne til Kongevejen, hvor han fik hjulpet Prinsen paa ret Køl. Den Huslod, han valgte, ejes nu af Parcellist Jørgen Jørgensen ude ved Roland. En anden Fortælling, for hvilken der heller ikke foreligger noget historisk Bevis, gaar ud paa, at Kommissionen, der havde travlt, kun havde afsat Jordlodder til de 21 Gaarde. En Bonde tillod sig at gøre opmærksom herpaa — og fik en velrettet Lussing for sin Villighed. Men der blev i hvert Fald Jord til alle 22 Gaarde. I det hele maa det siges, at selv om de høje Herrer, der ledede det vidt forgrenede Arbejde, optraadte overlegent overfor Bønderne og nærmest behandlede dem som Børn, saa saa de paa den anden Side navnlig paa Gaardmandsstandens Vel og paa denne Stands Højnelse.

Da Kommissionen hin Septemberdag forlod Byen, efterlod den Bønderne i Uvished om, hvor deres fremtidige Hjem skulde ligge, og det vilde have været interessant, om man saadan en Dag kunde have kigget ind i Landsbyen. Man vilde rimeligvis da have set Bønderne i fortrolige Klynger drøfte de alvorlige Forhold, en og anden maaske med Graad i Stemmen, thi det vidste de, at 17 Familier skulde gaa fra Hus og Hjem, forlade det Sted, hvortil mange Minder bandt dem, deres lune Hjem, deres smukke Frugthave, Selskabet med gode Naboer, for at drage ud og befolke de ensomme Marker; Samlivet med de andre Familier i

Byen spillede den Gang større Rolle end nu, hvorfor Kontrasten mellem det og Udflytternes Liv syntes saa meget større.

Men snart udløstes Spændingen. Allerede den 11. Oktober mødte Kommissionen igen i Langstrup, Udskiftningskortet fremlagdes, der blev taget Bestemmelse om, hvilke Marker al Byens Gødning skulde anvendes til, lovet 10 Rigsdaler til Byggehjælp for hver af Brændeledshusmændene og foretaget Lodtrækning om alle Gaardlodderne. Det blev paa Forhaand bestemt, hvilke 5 Mænd der skulde blive boende i Byen, og af Udskiftningsforretningen fremgaar, at ikke engang de Bønder, der blev boende i Byen, kunde være sikre paa at faa Lov til at bo i deres gamle Hjem. Før den samlede Lodtrækning om Udlodderne fik Fogeden, „for at han fremdeles kunde gøre sin Fogedtjeneste", det vil sige undgaa at blive fjernet for langt fra Byen, Lov til forlods at trække Lod om 3 Gaarde Vest for Byen. Den længst borte liggende af dem, nemlig Ævleholmslodden, tilfaldt ham.

Efter Lodtrækningen om alle Gaardlodderne blev der trukket Lod om, hvilken Huslod der skulde tillægges hver enkelt Gaard.

Ved samme Møde blev Hegns- og Grundforbedringshjælp bestemt. Den ligger væsenligst mellem 90 og 150 Rigsdaler til hver Gaard, en efter Nutidens Begreber ret beskeden Sum, naar man husker paa, at der var store Rydnings- og Planeringsarbejder. Mange Steder skulde store Sten sprænges, og det gik som Regel for sig paa den Maade, at der blev gravet en bred og dyb Grøft rundt om Stenen, hvorefter Grøften fyldtes med Brænde, som antændtes. Der skulde graves en Mængde Grøfter, og alle Markerne skulde hegnes med høje Jordvolde, der paa begge Sider havde dybe Grøfter, saaledes at løsgaaende Kreaturer ikke kunde slippe over paa Naboens. Man faar Respekt for det mægtige legemlige Arbejde, der fulgte efter Kommissionens storslaaede Planlæggelse af den nye Tid, et Arbejde, der gik med Liv og Lyst, fordi hver Mand nu var klar over, at han arbejdede for sig selv og om kort Tid vilde faa Skøde paa sin Ejendom. Disse Arvefæsteskøder, af hvilke der i de følgende Aar udstedtes en

Mængde, gav Bønderne ret fri Raadighed over deres Gaarde og fastsatte Afgifterne. De kendetegner den fri Mands Stilling og er vidt forskellige fra de gamle Fæstebreve, hvoraf nedenstaaende er et Eksempel:

Et Fæstebrev fra 1773 lyder saaledes:

Paa Deres kongelige Majestæt, min allernaadigste Arve Konges og Herres Vegne samt til de høje og gunstige Herrer Deputeret udi Sessionen, deres højgunstige Approbation.

Kendes jeg undertegnede at have Stædt og Fæste ligesom jeg og herved Stæder og Fæster til Svend Børgesen den Gaard i Langerød udi Asminderød Sogn, som Peder Jørgensen, hvis Enke han ægter, er fradød; hvilken Gaard der er skyldsat efter Matriculen under Nr. 1 af Hartkorn Agger og Eng 3 Td. samt Skovskyld $^1/_2$ Fjerdingkar, fornævnte Svend Børgesen maa med al dens rette tilliggende i Mark og By sin Livstid udi Fæste beholde, bruge og bebo samt sig saa nyttig giøre som han bedst ved og kand, paa de Vilkaar: At hand aarlig i rette Tiide erlægger og betaler alle de Afgifter og kongelige Contributioner som nu er eller herefter Allernaadigst paabudt vorder; Gaarden med tilhørende kongelig Besætning forsvarlig forbedre og vedligeholde; Jorden tilbørlig giøske og dyrke, intet deraf til Upligt bruge eller til andre overlade; Flittig efter Loven pode og plante samt sætte Stengærder og faste Jordgrøfter; holde god By- og Markfred; forrette sit Hoverie upaaklagelig; Være Amtets foresatte Øvrighed hørig og lydig, Ingen huser eller hæler uden deres Vidende og Vilje; og ellers i alle Maader rette sig efter kongelig Majestæts allernaadigste Love og Forordninger. Hvad hand udi Indfæstning bør betale, indstilles til Sessionens højgunstige Eragtende.

Esrom, d. 26. Julii 1773.

Badstüber.

Fæstebrevet approberes og gives til Indfæstning Tie Rigsdaler.

Sessionen for det Cronborgske Distrikts Ryttergods holden paa Frederiksborg Slott den 26. October 1773.

Levetzow. *C. M. Morgenstierne.*

Ordlyden til Fæstebrevene for Huse er omtrent den samme.

Den ny Ordning af Landboforholdene i Frederiksborg Amt — og det samme gælder vel i højere Grad Landets øvrige Egne — tog særlig Sigte paa at forbedre Gaardmandsstandens Kaar og der toges ofte mindre Hensyn til Husmandsstanden, i hvert Fald hvad angaar den Jord, der tildeltes Husmændene. Oprindelig var det vel Meningen, at der i hver Gaardlods Mark skulde udlægges en Huslod, og saaledes blev det ogsaa mange Steder, men andre Steder samledes Huslodderne, og det blev som Regel ikke paa den bekvemmeste Jord.

Bestemmelsen af Beliggenheden for Huslodderne til Dauglykke lyder i Udskiftningsforretningen saaledes:

„Udi Daugløkke Bye befindes ikkun 4 Husmænd, men fra hver saavel Ind- som Udlod bør, efter de fastsatte Regler, at afgives til Husmandslodder 2 Td. Ld. til den Taxt Nr. 18. Men som Daugløkke Bønders Hartkorn ikkun er lidet, og haver ikke mere end 4 Td. Ld. af Taxten Nr. 24 pr. Td. Hartkorn, ligesom og Hovedlodderne i sig selv ikkun ere smaa, saa var alle Bønderne af Commissionen begærende, at deres afgivende Huslodder maatte bestaa af 3 Td. Ld. til Taxten Nr. 10, og paa et samlet Sted afsættes, yderst i Overdrevet mod Sletten, saa meget mere, da Husloddernes Afsætning der desuden vil gøre Overdrevets Deling mere bekvem for Bønderne. Commissionen, efter at have taget dette nøye i Betragtning, maatte give Bønderne Biefald herudi, i hvilken Henseende Land-Inspecteuren vilde afsætte 10 Huslodder efter denne begjærede Taxt paa forbemeldte Sted; og som Fiskerne i Sletten, har ansøgt det Kongelige Rentekammer at maatte bekomme et Stykke Land, hvorpaa de kunne tørre deres Fiskergarn, da saadant var dem høyst nødvendig og aldeles

umistelig, saa ville Land-Inspecteuren til disse Fiskere, og til deres Garns Tørrelse, afsætte yderst mod Sletten og uden for Husmandslodderne 1 Td. 6 Skp. Land af Taxt Nr. 6, som formenes at kunne være tilstrækkelig, for hvilken Jord Fiskerne bør at svare Afgift i lige Forhold med Husmænd."

I Dauglykke By fandtes forøvrigt ved Udskiftningen kun fire Husmænd, der fik Jord efter Lodtrækning. Endvidere blev en Skovrider Stockmar, Dauglykke Slette, efter Andragende tilstaaet en Huslod, og Jens Jørgensen Lillegaard, Dauglykke Slette, en anden.

Husmændene vægrede sig straks efter Overtagelsen ved at betale Gaardmændene den fastsatte Afgift af Huslodderne og gjorde gældende, at Huslodderne ikke straks kunde bringes i en saadan Stand, at de virkelig kunde dyrkes; men Kommissionen afgav det Skøn, at Husmændene skulde betale deres 3 Rigsdaler pr. Huslod om Aaret, og at Pengene skulde deles ligeligt mellem samtlige Gaardmænd indtil det Tidspunkt, da alle 10 Huslodder var optagne. Saa skulde hver Gaardmand modtage Afgiften af sin Husmand.

For Langstrups Vedkommende lyder Bestemmelsen om Jord til Huslodderne saaledes:

„Da den Nordvestre Del af denne Byes Marker befindes ikkun at være ringe Jorder, og har høy Beliggenhed, synes det ikke tjenlig der at henlægge eller at udfløtte en Gaard, saa meget mindre, da samme fik over $^1/_2$ Mil baade til Eng og Tørve Jord. Men da paa Byens Jorder skulle for hver Gaardslod udlægges en Husmands Lod, efter det Kongelige Rentekammers Foranstaltning, paa 2 Td. Ld. til den Taxt Nr. 18, eller anden Jord derefter beregnet, og dette aflæggende Stykke vil støde paa Landevejen, formeenede Commissionen og Land-Inspecteuren, at 16 Husmænd efter Taxationsforretningen kunde der tillægges Lodder, og troede Commissionen og Land-Inspecteuren, at naar disse Huslodder bleve indhegnede, at de skarpe Vinde, ey nær paa disse Bakker, kunde komme til at gjøre saa megen Skade paa

Sæden, som naar alt laae aabent og i et Stykke for en Gaardmand. I det Overdrev Knolle kaldet befindes at ligge en Fiskedam tilhørende Niverøds Bønder paa Hirschholms Amt, dog saaledes at der bestandig maa være i Dammen fornøden Vand, til Langstrup Byes Kreature, hvilken Fiskedam, under saadan Reservation, vil da forblive Niverøds Bønder tilhørende. Paa dette Overdrev kunde afsættes i den søndre Ende ved Niverøds Skiæld 3de Huslodder, hvis Linier kunde løbe tvert over Dammen, hvorved Adgang til Dammen kunde faas for disse 3 Huuslodder. Men Commissionen vilde derhos indstille til det Kongelige Rentekammers forventende høye Foranstaltning, om ikke at Flodemaal eller Skiæld Pæle maatte sættes omkring denne Dam, til Regel for Vandets Høyde.

Ved den Nordøstre Ende af denne Byes Marker kunde ligeledes aflægges 3de Huuslodder langs Konge-Vejen over Ræverumperne og Birkets Enge."

Ved Landvæsenskommissionsmødet i Langstrup den 11. Oktober 1788 var Byens Husmænd tilsagte for at lodtrække om Huslodderne, men der mødte kun 6 ialt, nemlig de tre fra Brændeleddet og tre andre. De øvrige lod ved Fogden erklære, at de ingen Huslod vilde have.

Skønt der saaledes ved Langstrup og Dauglykke Jorders Udskiftning blev taget betydeligt mere Hensyn til Gaardmændene end til Husmændene, saa stod dog ogsaa Gaardmændene daarligt udrustede. De følte endnu Trykket af det Trælleaag, der gennem Aarhundreder havde hvilet paa deres Nakke. Men efterhaanden som Frihedens Strøm gled ind i deres Aarer og blandede sig med den Urkraft, Bonden besad, da vaagnede lidt efter lidt et Liv og en Foretagsomhed, som ikke kendtes i Fællesskabets Dage. Da skabtes Betingelserne for, at det 19. Aarhundredes økonomiske Storme kunde rides af. Jorden bedredes ogsaa, efterhaanden som Redskaberne forbedredes. Den viste ligesom Bonden selv mere tydeligt de indre Værdier, der var taget Sigte paa.

Med Redskabernes Forbedring gik det ellers forholdsvis lang-

somt. En 88-aarig Kone, Jens Jensens Enke, Langstrup, fortæller om, hvorledes hendes Moder maatte køre Plov for sin Fader. Det var en gammel Hjulplov med fire Heste for, og omkring ved Sumpene maatte hun ride paa de forreste Heste for at Ploven kunde komme saa langt ud som muligt. Hun kan ogsaa fortælle om, hvorledes hendes Moder som 12 Aars Pige ved at køre en Vogn bagefter sin Fader hjalp Udflytterne med at køre Bygningsmateriale til deres Gaarde, og om, hvorledes de drev Svinene ud i Knorrenborg Vang, hvor de gik paa Olden. Kosten var lidt sløj derude, og det var sjældent, at Slagtesvinene vejede over 8 Lispund.

Den gamle Kones Moder holdt af at fortælle om, hvorledes Vildtet huserede. Børnene var ofte paa Skolevejen til Dauglykke bange for at gaa forbi Krattet ved Kilden i Dødmose, for der holdt Kronhjortene til. Den sidste Kronhjort, som fandtes paa Langstrup Marker, ødelagde, efter Sigende, sig selv ved at springe over et Risgærde og jage en Stage i Livet paa sig.

*

Store Forandringer er sket i de rundne Aar. Langstrup og Dauglykke Gaarde og Huse ligger fremdeles strøet ud over Agrene, men Jorderne er bleven rigere og frugtbarere, ja, selv Engene har gennemgaaet store Forandringer. Der boede i 1840'erne paa Lerbjerggaard en Mand ved Navn Lautrup. Han var Foregangsmand paa forskellige Landbrugsomraader, og han tilraadede bl. a. Langstrupperne at køre Jord paa deres Enge. Raadet blev til at begynde med modtaget med afgjort Mistro, men efterhaanden som en og anden gjorde Forsøget, blev det indlysende, at en saadan Fremgangsmaade vilde betale sig, og der blev kørt Jord paa store Arealer, som derefter gav bugnende Grøde. Virkningen af de omfattende Jordarbejder, her udførtes, ses endnu tydeligt.

Den lille Landbokommission, der for Alvor tog Udskiftningsspørgsmaalet op og gjorde et Arbejde af gennemgribende Betydning for Nordsjælland, ja, for hele Landet, skulde en Sommerdag leve op og se, hvorledes det Arbejde, de udførte, har

baaret Frugt, og de storttænkende Godsejere Reventlow'erne og Hansen og alle deres ypperlige Hjælpere vilde frydes over Bondens Fremskridt. Thi i deres Arbejde saa de jo netop Agrene bugne under forøget Grøde og Folket vokse i Kultur, Velstand og Velvære.

Sangen om Havet.

F. L. Stolberg og J. Ewald i Rungsted.

Et Bidrag til Naturopfattelsens Historie.

Af

Louis Bobé.

Et Værk, svarende til A. Bieses Die Entwickelung des Naturgefühls im Mittelalter und in der Neuzeit (1888), der iøvrigt ikke omhandler Sangen om Havet, fattes i den danske Litteratur. Nedenstaaende er at betragte som et første Forsøg i denne Retning.

I Rungsted Fiskerleje undfangedes Sangen om Havet samtidigt paa det danske og det tyske Maal i Ewalds og Stolbergs Digtning. Den poetiske Naturopfattelse indvandt et i den moderne Litteratur i Evropa og i hvert Fald i Tyskland fuldkommen nyt Element.

Af Oldtidens Digtere har Homer sunget om de vinblaa Bølger, hvorved han tænker sig Havfladen, naar den i roligt og klart Vejr spejler Himlens Farver. Ogsaa Aischylos har i „Prometheus" digtet om Havet i Fred:

— — — — Havets Bølger, der saa fro
Mod Stranden stedse risle. [1]

Pindar priser Havet som „det herligste blandt Elementer".

[1] Aischylos' Prometheus ved F. L. Vibe, 1869, v. 90.

I Æneidens 3. Bog skildrer Vergil Havet før den udbrydende Storm. Plautus har Ord baade for dets Troløshed og Ro; hos Plinius møder man først Betegnelsen det smaragdgrønne Hav; Cicero taler om det dybe og underfulde Hav.

I den nyere fremmede Literatur har Hamborgeren B. H. Brockes i et Digt „Das Wasser" (1724) nævnt det „underrige Hav" som Spejlet for Guds Storhed og Ære og dets uudgrundelige Skød, der opfylder ham med Gru, men Vandets Kredsløb og Nytte er for ham Hovedsagen.[1] Thomson, Aarstidernes Digter, saa kun det oprørte Hav og skildrede Orkanens Rædsler. Synet af Havet i Storm, siger Gessner, den schweitziske Idyldigter, „faar Hjertet til at svulme af vellystblandet Angst". Ogsaa Klopstock, der jævnligt pløjede Østersøen, havde kun Sans for Havets Uhygge; han taler i sine Oder om Oceanets tordnende Brusen, om Døden, der strømmer op af Bølgerne, om den øde Strand og det med Dødningeben fyldte Havsand. Havet er for ham skrækindjagende, selv naar det er i Hvile.[2]

Winckelmann har brugt det Billede, at Grækernes plastiske Skikkelser trods alle Lidenskaber viser en stor og behersket Sjæl, ligesom Havets Dybde altid forbliver i Ro, om end Overfladen raser nok saa meget.[3] Mod denne Opfattelse polemiserer Heinse i Ardinghello: „Havet er naturligvis altid i Bevægelse, og sikkert skønnere i Storm end i Stille".[4]

Naar man har sagt, at Goethe samlede *alle* Naturfølelsens Straaler i ét Brændpunkt, slaar dette ikke ganske til. Som G. Brandes har vist[5], forblev han stedse uforstaaende overfor Havets Poesi. End ikke det blaa Middelhav, hvis Troløshed han fik at føle, fremkaldte en digterisk Stemning hos ham. „Havet er dog et stort Syn", bemærker han lakonisk, da han fra Lidoen første Gang saa ud over Adriaterhavet.[6]

[1] B. H. Brockes, Irdisches Vergnügen I, 268, IV, 188, 317. [2] Klopstock, Oden (Munckers og Pawels Udg.) 1888, 44, 158, 174. [3] Winckelmann, Werke, Donaueschingen 1825, I, 30 f. [4] Heinse, Ardinghello IV, 1904, 185. [5] G. Brandes, Saml. Skr. VI, 456 f. [6] Goethe, Ital. Reise ed. Düntzer 81; Schr. der Goethe Gesellschaft II, 150.

I vore Folkeviser er Havet fortrinsvis karakteriseret som et fredeligt Element: Bølgen blæser saa mildelig — Bølgen blæser blaa — Bølgen leger paa Sand. Meget ofte forekommer Vendingen: Bølgen leger for Bord. Dog finder man ogsaa: De Bølger legte saa stride, der gaar Sø og store Hav. En Karakteristik af Havet i Storm og Stille træffer man intet Steds. Et eneste Eksempel paa en lidt mere detailleret Beskrivelse af Havet i Uro giver Strofen:

Hverende Bølge for Borde gik
De brumled som Bjørn hin brune.[1]

Langt ned i Tiden finder man hos Kingo[2] et kønt, men ubehjælpsomt Udtryk for en Sommernatsstemning paa Vandet:

Hids Seylet op igien, Jeg hører Vinden suser
Og over Bølgerne med milde Hvidsel ruser
Dend deylig Sommer-nat saa Dage-blanded er
At vi ræt magsom nu igiennem Bølgen skiær.
Den Blomster-Fyrste Maj saa kaald i Seylet henger -- —
Sanct Ellen Ild saa tynd i Skiødet brender klart — —
Ved Aaren løftes op den Ilde-draabed Bølge,
En deylig Dag der skal (vil Gud) i morgen følge.

I andre af sine Digtninge: „Kroneborgs korte Beskrifvelse“ (1672) og „Samsøes korte Beskrifvelse“ (1675), der begge gav Anledning til at skildre Havet i Ro og Oprør, viser Kingo sig ganske poesiforladt. I Opsangen til Kronborg hedder det:

Der seeis det grumme Hav sig om din Grundvold krumme,
Oc paa din hule Vom med Bølgens Slag at trumme.

Om Samsø rimer han:

Hviil viitberømte Belt, Vand-fyrste, tør dit øye
Fra stolten bølge-skum, lad ingen Vinde krøye
De bølge-bierge op, som du i tusind tal
Mod Himlen velte kand, og ned i Helved-dal.

[1] Citaterne ved Hr. Dr. phil. E. v. der Recke. [2] Søe-slaget den 1. Juni 1676.

Et hos Datiden ret enestaaende Udtryk for Nydelsen af Søens friske Brise er bevaret i et privat Brev af 21. Nov. 1696 fra den gottorpske Kansler C. E. v. Reichenbach, der, hjemvendt fra et Besøg hos Storkansler Reventlow paa dennes Lystgaard, udtrykker sin Beklagelse over nu at være „saa fjern fra det herlige Sund og det kvægende Frydenlund“: [1]

I Tullins „Søefartens Oprindelse og Virkninger“ (1761) findes følgende trivielle og tarvelige Apostrofe til Havet:

Det er det Sted, hvor Lyst med Gysen sig forener;
O hvilken Skueplads! hvor dyb, hvor bred, hvor viid!
Hvor tit forandres den til nye rare Scener,
Nu Bjerg, nu Dal, nu Slet, nu grøn, nu blaa, nu hvid!
Nu gaaer en Vestenvind og pløier nye Furer
I Østenvindens Spor, som dog en Søndenvind
Strax vælter om igjen, nu Nordenvinden lurer
Paa næste Øjeblik at tage Pladsen ind.

De ovenstaaende anførte Prøver turde være tilstrækkelige til at vise, at Havet, rum Tid efter at den elegisk-idylliske Naturfølelse havde fundet et ægte om end spædt Udtryk for Landskabets poetiske Stemninger, endnu ikke formaaede at sætte Digternes Fantasi i Bevægelse.

Grev Friedrich Leopold Stolberg

er den første tyske Digter og maaske ogsaa den første i Verdenslitteraturen, der i den nyere Tid har digtet om Havet som en Kilde til Glæde, „Havet kruset af Smil“. [2] Dette var allerede bevidst for hans Samtidige, Digteren og Literaturkenderen H. W. Gerstenberg, idet han hylder Stolberg med Ordene „Pindar schwebt um

[1] Rigsarkivet, Slesvig-Holsten 265. [2] W. Keiper, F. L. Stolbergs Jugendpoesie, Berlin 1893, 48. I Anmeldelsen af denne Bog (Anzeiger f. deutsches Alterthum XXI, 120) siges: Ny er Henvisningen til Stolberg som Banebryder i Retning af Havets Forherligelse. Jeg har tidligst paavist det i Januarheftet i Deutsche Rundschau 1893, 66.

dein Lied". Efter Stolberg følger Heines Nordseecyklus (1825) og Strachwitz' Nordlandslieder (1845), der forøvrigt ogsaa er undfangede ved vore Kyster.

Grev Friedrich Leopold Stolbergs Fader, af den bekendte mellemtyske Greveslægt, kom 1739 til Danmark, hvor han traadte i dansk Militærtjeneste. Senere blev han Amtmand i Segeberg, og i hans Embedsbolig, i Hjertet af Holsten, fødtes Sønnen (1750). Denne kom dog under sin Opvæxt i umiddelbar Nærhed af Øresundskysten, idet Faderen 1756 som Overhofmester hos Dronning Sophie Magdalene fik Bolig paa Hørsholm, hvor Indskriften paa Mindestøtten endnu fortæller, at Dronningen paa hans vise Raad gav sine Bønder Arvefæste. [1]

Kort efter Faderens tidlige Død 1765 købte Moderen, der ligesom Børnene havde vundet Egnen kær, Rungstedgaard, den gamle, saakaldte Toldergaard, der 1750 af Dronning Sophie Magdalene var bleven overladt Hofbygmester Eigtved, som restaurerede Bygningerne og indrettede dem til Vinterbeboelse. Vinteren over blev Moderen boende i Hørsholm, men Friedrich Leopold gik sammen med sin ældre Broder af Længsel efter Havet hver Dag til Rungsted, og her skrev han, næppe 17 Aar gammel, i Hexametre et Digt om de 4 Aarstider, hvilket imidlertid er gaaet tabt.

„Intet Sted", siger F. L. Stolberg, „har jeg elsket som Rungsted og vil aldrig komme til at elske nogen Plet paa Jorden højere. De venlige Bøgelunde, der veksle med Marker, Enge og Landsøer — det herlige Hav, der snart rødmende smiler i den op- eller nedgaaende Sols Glans, snart ruster sig med alle Guds Rædsler, ja selv Novemberstormen, der fik os Børn til at rykke tættere op til Kaminilden — alt er mig saa helligt og kært. I Rungsted opfyldte Naturens Skønhed mig alt som Dreng til Begejstring; at se og digte, selv om jeg ikke kunde klæde Digtene i Ord, var ét. Naar jeg er i Rungsted, føler jeg mig altid ung."

[1] Jfr. Fra Frederiksborg Amt 1911, S. 7 ff.

Hans Søster fortæller om Vinter- og Sommerglæder, hun delte med ham ved Rungsteds Strand, om Svanernes Komme, naar de i store Skarer drog fra Østersøen til Nordsøen; langt borte fra kunde man allerede høre „de melodiske Toner af deres Vingeslag". Nær ved Strandbredden ragede nogle høje Stene op af Vandet, hvor Sælhundene hvilede sig og slikkede Solskin.

Familien blev fra nu af boende i Rungsted hele Aaret rundt, indtil Brødrene i Sommeren 1770 gik til Universitetet i Gøttingen. Paa Hjemvejen herfra i Efteraaret 1773 fulgte de med Moderen fra Altona til København, hvor hun døde kort før Jul, og herefter opløstes det lykkelige Hjem. [1]

F. L. Stolberg skiltes derfor ikke fra Øresund, idet han tilbragte den følgende Sommer i sin Svoger Grev A. P. Bernstorffs Hus paa Bernstorff Slot. I Foraaret 1775 tiltraadte han en Rejse til Schweitz, hvor han gjorde Goethes Bekendtskab; hjemvendt i Januar 1776 til København sluttede han Venskab med den jævnaarige Grev Ernst Schimmelmann, der kort iforvejen havde holdt Bryllup med Grevinde Emilie Rantzau, til hvis Minde Støtten ved Emiliekilden udenfor Sølyst er rejst. Paa Hellebækgaard, hvor det unge Par tilbragte Sommeren, boede Stolberg i længere Tid ad Gangen som Gæst. Hans Lykkefølelse i dette Samliv ved Danmarks skønneste Kyst, hvor to Have mødes, har dog vistnok paa Grund af hans stærkt opblussende Følelse for Vennens Hustru været iblandet med Resignationens Bitterhed. Stolbergs første Sang til Havet, den i sin Tid saa berømte Ode: Hellebeck, eine seeländische Gegend: An Ernst u. Emilie Schimmelmann, er digtet i Sommeren 1776. 12. Aug. skriver hans Søster Catharine Stolberg til Ernst Schimmelmann fra Bernstorff Slot: „Fritz skriver i Dag, at han stedse har tænkt paa os i Hammermøllen. Han har forøget sit Digt til Hellebæk med ét Vers, og det er min Fortjeneste, fordi jeg har mindet ham om Brønden i den lille Eng, man ser fra Odinshøj, og som han havde glemt." [2]

[1] Hellinghaus, Briefe F. L. Stolbergs an J. H. Voss, 1891, 8 f., 43. [2] Arkivet paa Ahrensburg.

1. Sept. skriver H. C. Boie, Redaktøren af Deutsches Museum, til Bürger, at han af Stolberg har modtaget et „herligt, større, beskrivende og fortællende Digt", der ogsaa først saa Lyset i Heftet for denne Maaned. [1]

Digteren vandrer ved Strandbredden i Sommermidnatten:

Sinkendes Abendrot weilte noch über Schwedens Gebirge,
Und es tanzten die rötlichen Gipfel auf Wogen des Nordmeers.
Heller strahlte der Sund, vom steigenden Monde beschienen. [2]

Han genkalder i Erindringen de Samtaler, han samme Aften har ført med Ernst og Emilie, og de af Ossians Sange hidførte poetiske Syner og genfortæller Kvadet om Fingal (tredie Sang), der gæster sin Fjende, den vilde Starno paa Lochlin, som under Paaskud af at ville give ham sin Datter Agandecca til Ægte, pønser paa at lade Fingal snigmyrde. Agandecca røber Faderens Anslag og finder Døden for hans Haand. Scenen henlægges til Kullens Klipper. Andre Syner fra „den gryende Fortid" stiger op af „det hellige Hav"s Vover. Synet af en mosgroet Hytte giver Anledning til en Fortælling om to ærværdige Gamle, Sveno og Gothilde, et nordisk Filemon-Baucis Par, der hviler under Bøgehøjen.

Oftmals sassen sie hier, gekühlt von thauenden Lüften
Während die Abendsonne das flutende Weltmeer erhellte.
Bis sich über den Sund die rötlichen Schimmer des Mondes
Zitternd erhuben und heimzukehren die Glücklichen lockten. [3]

Digterens Dvælen i Fortiden afføder Betragtninger over Død og Forgængelighed, der atter resulterer i en Skildring af Verdensundergangen, dels efter Ossian og Biblen.

[1] Ad. Strodtmann, Briefe von u. an G. A. Bürger, 1874, I, 336. Deutsches Museum IX, 763 f. Gedichte 1779, 161. [2] Synkende Aftenrødme hvilede end over Sveriges Klipper, og de rødlige Bølgetoppe dansed paa Nordhavets Vande. Klarere straalede Sundet, beskinnet af den stigende Maane. [3] Ofte sad de her, kølet af dugvaade Luftninger, medens Aftensolen oplyste det strømmende Nordhav; indtil Maanens rødlige Skær sig op over Sundet sitrende hævet og lokked de Lykkelige to til at vende hjemad.

Stolbergs „Hellebeck" har ikke Bud til Nutidens Læsere, hvilket skyldes ikke alene Versemaalet, men Digtets Mangel paa Originalitet i selve dets Indhold, Motiver og Vendinger.

Stolbergs intensive Beskæftigelse med Oversættelsen af Homers Sange i Vinteren 1776-77 frigjorde hos ham først Udtrykket for en ny digterisk Opfattelse af Havet. Dette fremgaar tydeligt af hans Brev til Søsteren af 22. Febr.[1]: „Jeg kan ikke tænke mig en mere digterisk Idé end den blinde Halvgud Homer, som ved det brusende Havs Bredder, maaske ledet didhen af Datteren, hører hende nævne alle de Steder, han én Gang kunde sé med sine egne Øjne. Da vandrede forbi hans Blik Ungdommens Dage, han frydede sig ved Mindet om dem og det brusende Hav og han gjorde sin seende Ledsagerinde opmærksom paa den thrakiske Bred ligeoverfor med det høje, snedækte Bjerg i Modsætning til Joniens fagre Sletter. Da vældede i Begejstrings Rus af hans Bryst Odysseens Sange indtil han kom til Smyrna eller Chios, hvor han ikke læste, men sang for Folket Iliadens Rapsodier."

Disse Tanker, omskabte i Poesi, genfindes i det sikkert kort efter opstaaede Digt „An das Meer", der først fremkom i Hamburger Musenalmanach Nytaar 1778:

Du heiliges und weites Meer,
Wie ist dein Anblick mir so hehr!
Sei mir im frühen Strahl gegrüsst,
Der zitternd Deine Lippen küsst. — —
Der blinde Sänger stand am Meer;
Die Wogen rauschten um ihn her — —
Und Ilias und Odyssee
Entstiegen mit Gesang der See.[2]

I Slutningsverset har han lagt Bekendelsen om sin egen digteriske Fødsel: Herrens Aand undfanger Digteren, og Jorden

[1] J. Janssen, F. L. Stolberg I, 82. [2] Du hellige og vide Hav, hvor prud er dog Dit Billed. Vær hilset i aarle Morgenskær, der sitrende kysser Dine Læber. Ved Havets Bred stod den blinde Skjald, mens Voverne brusede trindt om ham, og Iliade og Odyssee sig hæved i Sang af Havets Skød.

ammer ham moderligt, paa Vovernes blaanende Skød vugger hans Fantasi sig stor.

Fra samme Tid og offentliggjort samtidig med den førnævnte stammer to andre Sange til Havet; den første af disse er en i lette, vuggende Rythmer formet Badelied zu singen im Sunde, vistnok det tidligste digteriske Udslag for Nydelsen ved et kvægende Strandbad.

O rühmliche Wonne, [1]
Mit Mond und mit Sonne
Zu baden im Meer!
Die wallenden Gluthen
Der purpurnen Fluthen
So rund um uns her!

„Die Meere", digtet i tvangløst og rimfrit Versemaal, er sikkert den værdifuldeste af Stolbergs Sange til Havet; den høres paa sine Steder som højtidelige, langtrukne Koraltoner. Her særmærkes Øresund som den blide Nymfe i Modsætning til den stærke Gudinde Nordhavet, og tydeligt nok har den første hans Kærlighed, som det over Hovedet fortrinsvis er det let bevægede Vandspejl, der drager ham.

Du daarer mit Øre,
Jeg kender Din Brusen,
Sundets favre Sirenesang.
Ofte du drog mig
Med kælne Arme
Ned i dit kølende Skjød.

Havet indgyder ham højtidelig Ærefrygt, „hellig" er det Tillægsord, han hyppigst giver Havet.

Paa Dine Vande
Svæved Herrens Aand,
Da endnu Jorden
Sorrigfuld stille

[1] Priselig Fryd, med Sol og med Maane at bade i Havet; de purpurrøde Vovers bølgende Glød trindt om os.

Moderglæderne savned.
Over Dig vifter
I hellig Højhed
Stigende, vigende,
Synlig endnu den Almægtiges Aande.

Det samme Motiv gaar igen i Hymnen „Die Feier der Erde" fra 1778, hvor Scenen atter er henlagt til det „wogenumdonnerte Hellebeck".

Fra brusende Dybder
Hæved sit Hoved
Det hellige Nordhav —.

I den beskrivende Digtning „Der Traum", nedskrevet i Holsten 1784, genopvakte Stolberg endnu en Gang Minderne fra Øresundets Kyst, en Sommeraftenvandring fra Bernstorff Slot til Gentofte, men her er det Indsøen, Bækken og Engen, ikke mere Havet, hans Hu staar til.

I Sommeren 1774 foretog Grev Stolberg fra Bernstorff Slot, hvor han førte en ubunden og nydelsesrig Tilværelse som passioneret Rytter, uden Tvivl oftere Udflugter til Rungstedgaard, hvor det næppe har fejlet, at han er kommet i personlig Berøring med

Johannes Ewald,

der fra Foraaret 1773 til ud paa Efteraaret 1775 boede i Rungsted Kro, det nuværende Rungstedlund. Oehlenschläger, der var bekendt med Stolbergs ældre Broder Grev Christian, fortæller om deres venskabelige Forhold til Ewald. Det var Fritz Stolberg, der vakte Interesse for den danske Digter hos Hertug Peter af Oldenborg; Stolberg overværede Opførelsen af „Balders Død" paa Hoftheatret og var betaget af „det meget skønne Stykke, rigt paa ædel og stor Fantasi". [1]

I Ewalds Digtning forekommer Havet tidligst i hans Festspil i Anledning af Arveprinsens Formæling 21. Okt. 1774 med Titlen

[1] J. Janssen, F. L. Stolberg I, 92; Athene 1813, 391.

Cereris og Thetidis Strid, en Vexelsang mellem Agerens Gudinde Ceres, Havets Herskerinde Thetis og Lundens Skytsaand Vertumnus, der hver især hævder at have tilført Norden de største Rigdomme. Her er Havet for Ewald endnu kun det sølvblaa Hav, den stolte Sø, der bringer „Pluti Skatte" til Danmarks Kyst; Thetis bringer „en større Skat til Norden" end alle Ceres' Rigdomme, nemlig Prinsessen, som hun paa de „skønneste blandt Østerhavets Bølger" bringer tryg til „Frederiks Bryst." Bølgen lyder Danerkongens Vink. I Naturidyllen „Rungsteds Lyksaligheder" forekommer de „skiertsende" Bølger som et i Ewalds Digtning ret enestaaende Udtryk for Havets Fred ved Siden af Sangen om „Liden Gunver", der meder med Silken-Snor ved Havets Bred. Hverken i Ewalds forholdsvis rige Produktion i de Aar, han boede i Rungsted, eller i den yderst sparsomme, han udfoldede i sit Forvisningssted i Søbækshuset ved Tipperup [1], har hans Indtryk af Kystlivet sat umiddelbart Spor; først, da han af tiltagende legemlig Svaghed sad fængslet til sin trange Stue i Hovedstadens Hjerte, da han i Drømmes Længsel hørte „den kendte Lyd af Sejl og Aarer", fik Sangen om Havet fuldttonende Liv i hans sidste og betydeligste Digtning „Fiskerne" (1778—79). Selve Emnet, Kystboens Kamp for at fravriste det rige, men ubarmhjertige Hav dets Skatte, gav ham fortrinsvis Anledning til at skildre Havet i Oprør, ikke det „sølvblaa", men det „sortladne" Hav. Man husker Begyndelsesstroferne:

[1] Om Ewalds Ophold ved Kysten maa jeg henvise til de paagældende Afhandlinger i min Udgave af Levned og Meninger 1911. Jeg har her taget Stilling til det saa længe og ofte omtvistede Spørgsmaal, hvem Rungsteds Lyksaligheder er rettet til. At det ikke, som Dr. H. Brix formoder, kan være digtet til Moderen, mener jeg at have godtgjort ved en omhyggelig motiveret Fremstilling af det spændte Forhold mellem hende og Sønnen, og Paavisningen af det *enstemmigt* daarlige Omdømme, Moderen nød hos Samtiden. Brix har i „Tilskueren" Aug. 1912 uden mindste Forsøg paa Dokumentation kun imødegaaet mig med den Bemærkning, at jeg bør opgive at opfatte Literatur. Det er nok at have Uret, man behøver ikke tillige at være grov. Litteraturhistorikeren, for hvem Kendsgerninger er de sidste, ubønhørlige Dommere, vil forgæves søge at overbevise en Literaturpsykolog med saa forudfattede Meninger som Dr. Brix. A. D. Jørgensens Opfattelse af Ewalds Moder har, uafhængigt af mig, Ewald-

Trodsige og vilde
brøle Bølgerne —
Nattestormen svinger
Tung de vaade Vinger — —

Uhyggestemningen i det over Havet optrækkende Uvejr har fundet Udtryk i virkelighedstro Billeder som

Tæt over Havet svæver
En Rad af tunge Skyer, forfulgt af Stormen;
For ved sig pidske de Nordhavets Bølger,
Som trodsig vilde sprudle Damp og blande
Forbitrede den hvide Fraae med Regnen.

I Sømøllens Hytte har han lyttet til „Vinterstormen, der hyler gennem Rifter af gammelt Vrag".

For det attende Aarhundredes Digtere før Ewald kunde Havet, som paavist, hos Brockes være den gyngende Landevej til Nytte for Varetransporten, hos Klopstock og hans nærmeste Samtidige kun en dæmonisk, skummel Magt; for Stolberg var Nordhavet Genstand for ærefrygtsfuld Tilbedelse og dets Sunde en Kilde til legemlig Forfriskelse og Vederkvægelse.

Langt dybere og inderligere er Ewalds Opfattelse af Havet som Danmarks stolte Moder og Veninde, Kampens og Ærens Vej for dets Sønner. Havet er for Landet Livets rige Kilde, det Bryst, ved hvilket Danmark hviler og aander, „Landet af Søen hærdet til at lide", som det hedder i Ewalds Ode til „Indfødsretten". Ewald tog i „Fiskerne" Havene omkring Danmarks Kyster ligesom i Besiddelse for Landet, og dette Moment alene gør os hans Digtning kær og værdifuld i national Henseende.

Nordhav, vor Moder, vor — Danmarks Veninde,
Nordhav, vor Stolthed, vor Bane til Ære.

kendere som Arkivar G. Hornemann og Pastor Jantzen forlængst taget Afstand fra. [1] Prosaskildringer af Havet fra Efteraaret 1779 i Hennings' Rejsebreve fra Jylland, især fra Skagen, i Museum 1894 I.

I Bønnen til det nye Aar 1779, digtet kort før „Kong Christian", hedder det:

> Kron hver en Dansk med Held, som uforfærdet følger
> Vor sølvblaa Vej til Ros igennem Storm og Skær.

Omtrent samtidig var det, at han skrev sin stolteste Sang til Havets Pris, Sangen om „de Danskes Vej til Ros og Magt", den, der snart i et Aarhundrede har lydt for en og hver, der er født ved Danmarks Kyst, og som baaren af stærke Toner er gaaet over hele Jorden.

Samfundets Virksomhed

fra den 1. Oktober 1911 til den 30. September 1912.

SAMFUNDETS 6. ordentlige Generalforsamling blev holdt i Helsingør Fredag den 19. Januar 1912. Dirigent var Overretssagfører *H. Mourier.*

Af Bestyrelsens Medlemmer fratraadte efter Tur d'Hrr. Fog-Petersen, Harbou, Hude og Krarup, der alle genvalgtes. I Stedet for Ingeniør, Vicekonsul Fr. Kaas, der var flyttet til Udlandet, valgtes Overretssagfører H. Mourier. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Gaardejer *N. J. Andersen,* Mørdrup; Højskoleforstander *Holger Begtrup,* Frederiksborg Højskole; Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk; Højskoleforstander *Johs. Fog-Petersen,* Købmandshvile, Hørsholm (Forretningsudvalget); Oberst *H. W. Harbou,* København (Formand); Rektor, Dr. phil. *Karl Hude.* Frederiksborg Statsskole; Amtsraadsmedlem, Gaardejer *J. P. Jensen,* Bjellekjær, Søsum; Læge *Th. Krarup,* Viksø; Overretssagfører *H. Mourier,* Helsingør (Sekretær og Kasserer); Sogneraadsformand *J. O. Nielsen,* Nejlinge; Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Forretningsudvalget); Skoleinspektør, cand. phil. *J. Ernst Plesner,* Helsingør (Forretningsudvalget).

Til Revisorer genvalgtes Toldkontrollør *Heilmann,* Helsingør, og Højskolelærer *Uhrskov,* Frederiksborg Højskole; til Decisor Kammerherre, Amtmand, Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Repræsentanter (Lovenes § 7) er: Skolebestyrer *Hatt,* Frederikssund; Sognefoged, Gaardejer *Chr. Jensen,* Græse; Lærer *O. Larsen,* St. Havelse; Bestyrer *Jacob Olsen,* Skovridergaarden, Jægerspris; Sognefoged, Gaardejer *O. Pedersen,* Ll. Rørbæk, og Sløjdlærer *Thorup,* Ebberødgaard.

Der har været holdt 3 Foredragsmøder, nemlig:

Den 19. Januar *i Helsingør* (efter Generalforsamlingen). Dr. phil. *Louis Bobé* talte om *Sangen om Havet,* Digterne Grev Fr. Leop. Stolberg og Johannes Ewald i Rungsted. Formanden ledede.

Den 16. Juni i *Esrom.* Formanden holdt en kort Mindetale om *Kong Frederik VIII,* hvornæst Cand. mag. *Vilhelm Lorenzen* talte om *Mindesmærker fra det gamle Esrom Kloster.* Formanden ledede.

Den 25. August i *Frederikssund.* Professor, Dr. phil. *Hans Olrik* talte om *Isefjord og dens Kyster,* Billeder fra fjerne Aarhundreder. Skolebestyrer *Hatt* ledede.

Samfundets Aarbog for 1911 udkom i December s. A. og er modtaget af 421 Medlemmer, heraf 9 nye, og 13 Subskribenter.

Med de *historiske Samfund* for Holbæk Amt, Ribe Amt, Ringkøbing Amt (Hardsyssel), Thy og Hanherred (Thisted Amt), Vejle Amt og Viborg og Omegn er der sluttet *Overenskomst* om, at vore Medlemmer for halvt Medlemsbidrag kan blive Subskribenter paa de andre Samfunds Skrifter og omvendt. Begæring herom bedes sendt Sekretæren i det Samfund, hvoraf vedkommende er Medlem.

I taknemmelig Erindring om den Interesse, *Hans Majestæt Kong Frederik VIII* har vist vort Samfund, har Bestyrelsen ved Kongens Død tilstillet Dronning Louises Børneasyl i Fredensborg en Gave.

Fra *Hendes Majestæt Enkedronningen* har Samfundet atter i Aar modtaget et Bidrag af 50 Kr.

Paa *Finansloven* 1912-13 er der tilstaaet Samfundet et Tilskud af 200 Kr.

Samfundet har i indeværende Foreningsaar fremdeles modtaget *Tilskud* fra *Frederiksborg Amtsraad, Byraadene* i Helsingør, Hillerød og Frederiksværk, *Sogneraadene* i Asminderød-Grønholt, Birkerød, Esbønderup-Nøddebo, Helsinge-Valby, Hørsholm, Kregome-Vinderød, Ramløse-Annisse, Skibby, Skuldelev-Selsø, Stenløse-Viksø, Tikøb-Hornbæk-Hellebæk og Vejby-Tibirke.

Dansk historisk Fællesforening holdt den 14. November Repræsentantmøde i København, hvor de i 1909 vedtagne midlertidige Love (jfr. Fra Frederiksborg Amt, 1909, Side 154 ff.) blev endelig vedtagne med følgende Ændringer:

§ 2: Ordene „naar saadant ønskes, f. Eks." udgaar.

§ 7: Ordene „af deres Midte" udgaar.

§ 12 bortfalder.

Regnskabs-Oversigt.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Overført fra $19^{10}/_{11}$	624	75	Aarbogen	660	05
Tilskud fra Hds. Majestæt Enkedronningen, paa Finansloven, fra Amts-, By- og Sogneraad . . .	500	00	Møder.	253	00
			Uindløste Bidrag fra Medlemmer og Subskribenter	82	00
Medlemsbidrag	922	00	Andre Udgifter	271	01
Subskribenter	15	00	At overføre til $19^{12}/_{13}$ . .	877	97
Refunderet Porto	71	45			
Renter	10	83			
Talt . .	2144	03	Talt . .	2144	03

INDHOLD

Side

Sognepræst MORTEN PONTOPPIDAN i Stenløse:
C. HOSTRUP I FREDERIKSBORG 1

Prof., Dr. phil. HANS OLRIK i København:
ISEFJORD OG DENS KYSTER. Billeder fra fjerne Aarhundreder 29

Oberst H. W. HARBOU i København og Ingeniør FR. KAAS i Helsingør:
EN HELSINGØRSK FÆRGEMANDS RUSLANDSFARTER I AABEN BAAD 51

Prof., Dr. phil. HANS OLRIK i København:
ABBED VILHELM AF ÆBELHOLT, NORDSJÆLLANDS HELGEN 68

Redaktionssekretær JOHS. T. CHRISTENSEN i Hillerød:
FRA UDSKIFTNINGSTIDEN I NORDSJÆLLAND. Langstrup og Dauglykkes Udskiftning 105

Dr. phil. LOUIS BOBÉ i København:
SANGEN OM HAVET. F. L. Stolberg og J. Ewald i Rungsted. Et Bidrag til Naturopfattelsens Historie 130

SAMFUNDETS VIRKSOMHED $19^{11}/_{12}$ 143

Denne Aarbog for 1912 er udgivet paa Frederiksborg Amts historiske Samfunds Vegne af Johs. Fog-Petersen, P. Petersen og J. Ernst Plesner.